

MSI
006202
165
11

MILITAIRE SPECTATOR

De KLu in de West
(zie blz. 505)

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR

T. de Kruijf
generaal-majoor der genie b.d.
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 58B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 215 27 00

ADJ. HOOFDREDACTEUR

D. Starink
commodore Koninklijke Luchtmacht

REDACTEUREN

ir. J.W. van Bommel
kolonel van de technische staf

prof. J.M.J. Bosch
brigade-generaal der cavalerie

drs. P.H. Kamphuis
hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

H.J.M. Melker
kolonel Koninklijke Luchtmacht

drs. J. Terpstra
luitenant-kolonel van de militair psycho-
logische en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE

mw. drs. A. Kool
Brasserskade 227a
2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 215 27 67

ABONNEMENTEN

f 40,-, (studenten f 25,-) buitenland
f 50,- per jaar. Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES

CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A.H.C. Thijssen
Telefoon (0497) 51 67 89

KVBK

Secretaris: J. Hardenbol
Seringenlaan 25, 7313 CH Apeldoorn

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

NADRUK VERBODEN

JAARGANG 165 NUMMER 11 1996

MILITAIRE SPECTATOR

478

Editoriaal:
De opleiding van beroepsofficieren

480

Mededelingen

481

F.J.D.C. Egter van Wissekerke:
Oprachtgerichte commandovoering als leidend
doctrinebeginsel van de KL

498

E. Derksen, R. Thaens:
Detectie van wind shear in de luchtvaart

505

G.J.M. Tiggelman:
336 Squadron

509

A.K. Bijkerk:
Gevechtsvliegtuigen en doctrine

516

A.H.M. van Iersel:
De krijgsmacht: een voorbeeld voor de
samenleving?

525

Mening van anderen

526

Boeken

De opleiding van beroepsofficieren¹

Wijzigingen in opleidingen zijn een regelmatig terugkerend verschijnsel, die voor betrokkenen als hinderlijk worden ervaren maar toch vanuit onderwijskundig, programmatisch of organisatorisch oogpunt noodzakelijk kunnen zijn. Dergelijke veranderingen, die soms omvangrijk zijn, vormen doorgaans geen reden hier speciale aandacht aan te besteden. Momenteel doen zich binnen de krijgsmacht echter zodanig ingrijpende wijzigingen op opleidingsgebied voor dat een bespreking nu wel op zijn plaats is. De oorzaken zijn dan ook deels van andere aard dan gebruikelijk en doen zich tevens vrijwel gelijktijdig voor. De verdere beschouwingen beperkend tot de officiersopleidingen kunnen in dit verband worden genoemd:

– de intrekking van het Wetsvoorstel op het Wetenschappelijk Onderwijs voor de Krijgsmacht (WWOK);

– de samenvoeging in 1992 van de Hogere Krijgsschool (HKS) met de stafschole van de Koninklijke marine (MSS) en de Koninklijke luchtmacht (LSS) in het Instituut Defensie Leergangen (IDL);

– de reorganisatie van de krijgsmachtdelen, zoals neergelegd in de *Defensienota* 1991 en de *Prioriteitnota* van 1993 met als belangrijkste kenmerken: een wijziging van het takenpakket, opschorting van de dienstplicht, en omvangrijke reorganisaties die moeten leiden tot een aanzienlijk kleinere krijgsmacht met uitsluitend beroepsmilitairen;

– de zogenaamde *Novemberbrief* van 1994, waarin onder het eufemistische woord 'doelmatigheidswinst' omvangrijke bezuinigingen in de niet-operationele sfeer zijn aangekondigd; voor wat betreft het militaire onderwijs zouden deze 10-20 procent bedragen.

In dergelijke omstandigheden is het begrijpelijk dat binnen de verschillende deelorganisaties wordt getracht het reorganisatie-leed zoveel mogelijk te beperken, onder meer door het belang van de eigen activiteiten te benadrukken of door werkzaamheden aan te trekken die reeds door andere organisatie-elementen worden uitgevoerd. In deze mêlée van activiteiten is het van belang de doelstelling van het militaire onderwijs en in dit geval die van de opleiding en vorming van officieren in het oog te houden.

Uitgangspunt van alle opleidingsactiviteiten dient te zijn de behoefte van de organisatie i.c. de krijgsmachtdelen. Dat wil zeggen: de militair zodanig opleiden en vormen dat deze in staat is de taken in oorlogsomstandigheden (met inbegrip van vredesoperaties) te vervullen. Daarvan afgeleid dient de officier ook de geschiktheid te verkrijgen in vredessituatie te functioneren (opleidingen, vredesstaven, garnizoensdienst en dergelijke).

Om maximaal rendement te halen uit de opleidingsinvestering is bij alle krijgsmachtdelen gekozen voor een getrappt opleidingsmodel. De eerste trap, de initiële opleiding, vindt plaats op het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) en de Koninklijke Militaire Academie (KMA) en „beperkt” zich dan ook tot het geschikt maken voor het kunnen vervullen van de eerste officiersfuncties, alsook het leggen van een (wetenschappelijke) basis voor het kunnen volgen van vervolgoopleidingen en het kunnen functioneren op hogere niveaus.

In de eerste – in de subalterne rangen – te vervullen functies heeft de officier voornamelijk te maken met taken van uitvoerende aard binnen zijn functiegroep (KLu) respectievelijk wapen/dienstvak (KL). De officier (KL) zal daarbij in beginsel gedurende een bepaalde tijd tevens het commando over een peloton of eenheid van overeenkomstige grootte voeren en daarna zo mogelijk ook van een compagnie. Voor de officieren KLu en van Militaire Administratie is dit in mindere mate het geval, doch jonge officieren kunnen wel worden belast met management-taken.²

Uitgaande van de hiervoor vermelde wijze van tewerkstelling zal in de KMA-opleidingen een evenwicht nodig zijn tussen de zogenaamde Militaire Bedrijfskunde (met daarin een duidelijk accent op leiderschap, commandovoering en management op het lagere echelon) en het verkrijgen van kennis en inzicht op vaktechnische gebied. Het is opmerkelijk dat voor dit tweede aspect minder dan vijftig procent van de totale opleidingstijd (het praktische deel inbegrepen) beschikbaar is.

Regelmatig duiken ideeën op om het KIM en de KMA samen te voegen. Men kan niet aan de indruk ontkomen dat degene die het idee aandragt, nauwelijks weet heeft van de inhoud en de aard van de opleiding op deze instituten. De verschillende korpsen, wapens, dienstvakken en functiegroepen zijn ontstaan door de behoefte aan specifieke kennis en vaardigheden. Dit ver-

eist gerichte opleidingen, die meer inhouden dan het gezamenlijk volgen van colleges Engels of statistiek. Bovendien bieden de huidige locaties goede mogelijkheden voor praktische opleidingen en tewerkstelling.

Al heeft de officier in de subalterne rangen mogelijk reeds op eenvoudige functies in een staf gewerkt, de zwaardere staffuncties en hogere commandofuncties worden in de hoofdofficiersrangenvulvuld. Vooral op dit niveau krijgt de officier te maken met de coördinatie tussen de wapens (het optreden van „verbonden wapens”), dienstgroepen en de integratie van de noodzakelijke ondersteuning, terwijl overleg met staven van andere krijgsmacht delen en andere krijgsmachten, alsook met civiele instanties veelal tot de normale werkzaamheden behoren. Tevens is daarbij tewerkstelling in interservice of internationaal verband mogelijk. De voor deze functies noodzakelijke opleidingen, de cursus Stafdienst voor de KL en de Majoorscursus voor de KLu, worden verzorgd door het IDL.

Deze opleidingen bieden mede de mogelijkheid een uitspraak te doen over de geschiktheid van de officieren voor het volgen van een zogenaamde Hogere Vorming. Deze opleiding geeft vaardigheden mee en verbreedt de wetenschappelijke basis om te zijner tijd in aanmerking te kunnen komen voor de militaire topfuncties.

Het IDL biedt optimale mogelijkheden de toekomstige interservice samenwerking in de leer situatie voor te bereiden, terwijl de grote overeenkomsten in leerdoelen de mogelijkheid bieden het niet-krijgsmachtdeel gebonden onderwijspakket maximaal te integreren. Het is verbaazingwekkend dat politieke druk nodig was en is om dit te realiseren. Het zal overigens duidelijk zijn dat een recentelijk gelanceerd idee loopbaanopleidingen op de KMA te doen plaatsvinden niet past in deze benadering.

De toenemende noodzaak tot interservice samenwerking, de uitbreiding van de internationale samenwerking en de frequente inzet voor vredesoperaties zou daarentegen juist een uitbreiding van de leerstof rechtvaardigen, omdat dit een aanvulling is op de opleidingsonderdelen die krijgsmachtdeelgebonden zijn. De reductie van de cursusduur als gevolg van de huidige bezuinigingen staat hier haaks op en lijkt voorbij te gaan aan het (ook internationaal) noodzakelijke kwaliteitsniveau van deze opleidingen. Recente ervaringen tijdens vredesoperaties hebben geleerd dat meer aandacht voor sommige aspecten geen overbodige luxe is.

Na de hiervoor vermelde cursussen zal de officier nog circa twintig jaar binnen de krijgsmacht werkzaam zijn. Voor het merendeel van hen is thans geen algemeen vormende of oriënterende cursus meer voorzien. Omdat de ontwikkelingen nu eenmaal niet stilstaan, zijn periodieke cursussen waarin officieren op de hoogte worden gebracht in feite een *must*. Het is dan ook te betreuren dat de KLu de enige jaren geleden ingestelde luitenant-kolonelscursus als gevolg van de genoemde bezuinigingen weer heeft geschrapt. Ook de twaalf weken durende cursus voor officieren en burgermedewerkers werkzaam op kolonelniveau, dreigde aan bezuinigingen ten onder te gaan. Door interventie van de bevelhebbers (KL en KLU) bij de politieke leiding kon dit onheil voor de Leergang Topmanagement Defensie worden voorkomen. Het is ironisch dat een analyse inmiddels heeft geleerd dat de cursus nu mogelijk achttien weken zal duren. Helaas zal de cursus in het vervolg alleen gelden voor degenen die vrijwel zeker opperofficiers- of daaraan gelijkwaardige functies gaan vervullen. De ontwikkelingen rond deze zogenaamde Tertiaire Vorming duiden erop, dat het inzicht doorbreekt – het ijveren van de „doelmatigheids”-apostelen ten spijt – dat voor ongemotiveerde kortingen in de opleidingen wel eens een zware prijs zou moeten worden betaald; niet alleen in mensenlevens op het slagveld, maar ook in politiek/maatschappelijk opzicht.

In de inleiding is reeds aangegeven dat de huidige herziening van de verschillende opleidingen zeker niet de laatste zal zijn; het is echter te hopen dat de vereiste kwaliteit van de opleiding niet ter discussie zal staan.

In ieder geval dient men bij het wijzigen van militaire opleidingen in het oog houden dat militair-operationele kennis niet op de civiele markt is te verkrijgen. Het bezit van deze kennis en de vaardigheid deze in commando- en staffuncties toe te passen is essentieel voor een geweldsorganisatie die krijgsmacht heet. Derhalve zal bij alle opleidingsinstituten binnen de krijgsmacht het primaat behoren te berusten bij de militair-operationele kennis en kunde.

Voor eenheden en instituten die zijn belast met opleidingstaken is het bovendien zaak zorg te dragen voor een zodanige samenwerking dat een optimaal opleidingsresultaat kan worden verkregen; elkaar vliegen afvangen heeft geen zin en is contraproductief.

¹ Onbepaalde tijd.
² De wijze van tewerkstelling van de officieren KM blijft hier buiten beschouwing.

Mededelingen

Mededeling KVKB

De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap organiseert samen met de Atlantische Commissie op **dinsdag 12 november 1996** een thema-avond met als onderwerp:

„Fighting terrorism. The battle of the future?“

Inleider is de wereldberoemde auteur en historicus Prof. dr. **Martin van Creveld**, verbonden als hoogleraar aan de „Hebrew University“. Professor Van Creveld zal ingaan op terrorisme en guerrilla als uitdaging voor de toekomst. Wat zijn de specifieke karakteristieken van terrorisme, waarom zijn terrorisme en guerrilla in het verleden weinig succesvol bestreden en wat zal de toekomst ons brengen?

**Ronde Zaal - Defensie Voorlichting Centrum
Korte Houtstraat 21, Den Haag**

Vanaf 19.30 uur is de zaal open. De bijeenkomst vangt aan om 20.00 uur. De toegang voor leden en belangstellenden is gratis, vroegtijdige aanmelding wordt aanbevolen.

Verzoeken aan te melden tijdens kantooruren op tel. 015 - 215 27 00.

Mededeling KVKB

De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap nodigt leden en belangstellenden uit voor een bijeenkomst met als onderwerp:

„Joint Endeavour: The experience“

De brigade-generaal **H.F. Coopmans** en majoor **C.H.M. Nouwens** zullen u op de hoogte stellen van de ervaringen van het Nederlandse Contingent en 1 (NL) Mechbat gedurende de eerste zes maanden van de „Implementation Force“ (IFOR).

Dinsdag 19 november 1996

**AULA
SEELIGKAZERNE
FELLENOORDSTRAAT 93, BREDA**

Vanaf 19.30 is de 'Reduitzaal' open. De bijeenkomst vangt aan om 20.00 uur. Tijdens de bijeenkomst wordt de Engelse taal gesproken.

Verzoeken aan te melden tijdens kantooruren op tel. 015 - 215 27 00.

Opdrachtgerichte commandovoering als leidend doctrinebeginsel van de Koninklijke Landmacht

F.J.D.C. Egter van Wissekerke - luitenant-kolonel der infanterie b.d.¹

Inleiding

Sinds zomer 1994 loopt binnen de Koninklijke landmacht een breed opgezet project van de Doctrinecommissie dat de herziening beoogt van de sinds 1988 vigerende doctrine en van de daarop gebaseerde tactische voorschriften. In dit blad hebben de werkvoorzitter van de Doctrinecommissie, kol P. de Vries, en de voorzitter van de daaronder ressorterende Werkgroep Doctrine-ontwikkeling, lkol K. Gijsbers in hun artikel „Doctrine on the move” (MS 164(1995)(9), p. 411) aan dat project reeds aandacht besteed.

De BLS heeft op 23 april jl. Landmacht Doctrine Publikatie I „Militaire Doctrine” (verder te noemen LDP 1) vastgesteld.² Zoals de titel van LDP 1 al aangeeft, is dit het basisdocument, dat de nieuwe militaire doctrine van de KL beschrijft. Aldus vormt het tevens het uitgangspunt voor de aanpassing van de overige voorschriften. In deze bijdrage wil ik dieper ingaan op de zogenaamde Opdrachtgerichte Commandovoering (verder afgekort als OGC), die als leidend beginsel bij de uitvoering van de doctrine geldt.³

¹ De auteur werkt als adviseur van de Doctrinecommissie mee aan het project Doctrineherziening van de KL. Hij dankt kap. drs. P. Donker voor zijn hulp bij het tot stand komen van deze bijdrage.

² Alle citaten uit en verwijzingen naar LDP 1 gelden Hfdst. 5, Sectie 4 - Commandovoering, finale versie dd. 26 april 1996. Aanduidingen in vervolgttekst naar paragraafnummers van genoemd hfdst.

³ LDP 1, par. 47.

⁴ LDP 1, par. 49.

Het doel van het leidend beginsel van ogc in de militaire doctrine van de KL is: „door de hele organisatie heen een robuust systeem van commandovoering te verzekeren, teneinde eenheid van de inspanning van al die niveaus van optreden te garanderen. Deze wijze van commandovoering moet meer en meer worden gezien als een dwingend vereiste. Onduidelijkheid, veranderlijkheid en onvoorspelbaarheid, kortom chaos en frictie, zijn de kenmerken van militaire operaties: elke situatie is daarmee ook uniek.”⁴

Bij het schrijven van LDP 1 was direct al als uitgangspunt gekozen dat de beschrijving van onze doctrine meer dan vroeger moet zijn gericht op het duidelijk aangeven wat er met de verschillende militaire operaties moet worden bereikt. Dit dan met veel minder nadruk op de gedetailleerde beschrijving van hoe dat allemaal tijdens de operaties precies zou moeten gebeuren. Dit beginsel was vooral gebaseerd op het besef dat KL-eenheden thans een veel breder scala van mogelijk sneller afwisselende taken moeten kunnen uitvoeren. En onder veel gevarieerder omstandigheden van terrein en/of politiek-strategisch kader, dan tot 1990 het geval was. Daarnaast gold dat LDP 1 zou zijn bedoeld als formele schriftelijke vastlegging van de militaire doctrine, zoals de KL die ziet. Nadere detaillering en specificering zou dan – alleen indien strikt nodig – in de vervolgdelen van LDP 1 en in de zogenaamde afgeleide voorschriften kunnen gebeuren. Zoals later in dit betoog wordt aangetoond, past OGC als leidend beginsel goed in

zo'n benadering van doctrinebeschrijving.

De indeling van mijn artikel is als volgt.

● Ik zal eerst ingaan op de kenmerken en problemen van de thans „oude”, sinds midden jaren tachtig vigerende, doctrine, vanuit de overtuiging dat doctrineontwikkeling altijd ook een sterke evolutionaire component heeft.

● Daarna beschrijf ik de noodzaak en ook de uitdaging van een doctrine voor het post-Koude Oorlog tijdperk, die doorwerkt in alle geleidingen van de KL.

● Omdat de conceptie van OGC rechtstreeks voortkomt uit de traditionele Duitse „Auftragstaktik” (verder afgekort als AT) geef ik daarna een analyse van de ontstaansgeschiedenis van die visie en haar verdere ontwikkeling, tot wat thans „Führen mit Auftrag” heet.

● Vervolgens trek ik voorlopige conclusies over de bruikbaarheid van OGC als Leidend Doctrine Beginsel (verder afgekort als LDB) voor de KL.

● Daarna geef ik enkele voorbeelden van de wijze waarop OGC in LDP 1 is omschreven en vastgelegd.

● Ten slotte behandel ik aan de hand van enkele concrete vraagstellingen mogelijke problemen bij de toepassing van OGC in de KL.

Kenmerken en problemen van de „oude” doctrine

Strategische achtergrond

De kwestie van de mate van detaillering van de doctrine komt niet zo

**Afb. 1 Tot 1990 was er binnen de KL weinig noodzaak tot opdrachtgerichte commandovoering
(foto Sectie Militaire Geschiedenis)**

maar uit de lucht vallen. De „oude”, sinds het midden van de jaren tachtig officieel vigerende doctrine⁵ was immers relatief uitgebreid beschreven. Dat proces heeft zich gaandeweg vanaf circa 1975 voltrokken. Zo langzamerhand was duidelijk dat in het kader van de toenmalige strategie van de „flexible response” kernwapensteun aan tegenaanvallen zelden viel te verwachten. Mede met het oog op de eveneens strategische conceptie van de „forward defence” werd de verdediging meer gericht op vasthouden van essentieel terrein in goed voorbereide opstellingen.

Terrein-georiënteerde verdediging, maar in de diepte geëchelonneerd!
Die terrein-georiënteerde wijze van

⁵ De neerslag daarvan is vooral te vinden in VS 2-1386 (Gevechtshandleiding), 3e druk, (1988), en in daaraan gerelateerde voorschriften – met name VS 2-717 (Het Manoeuvrebataljon).

verdedigen was echter niet meer gericht op het in een lineaire groepering in de voorste lijn standhouden om de voorwaarden te scheppen voor beslissende tegenaanvallen. Zij probeerde juist het gevecht te beslissen door de verdediging zelf. Zij beoogde daarbij het verwachte geëchelonneerde optreden van de vijand te doorkruisen door ook zelf in de diepte geëchelonneerd te verdedigen, desnoods tot achterin het verdedigingsvak.

Deze wijze van optreden vereiste een uitgebreide planning en gedegen voorbereiding, vooral ook voor de coördinatie tussen de bevelsniveaus en uiteraard ook tussen neveneenheden. Daaraan kon worden voldaan omdat destijds alle legerkorpsen in de centrale regio het zelfstandig defensief in hun eigen vaste weerstandsgedebied zouden voeren. In vredetijd waren alle operatieplannen daarvoor tot op het laagste niveau verkend, vastgelegd en gedistribueerd. Boven-

dien konden tactische oefeningen – vooral die zonder troepen, al dan niet in het terrein – worden toegespitst op naspelen van de oorlogsplannen.

Fixatie op uitgebreide schriftelijke bevelen, ook bij oefeningen

Deze fixatie leidde geleidelijk meer en meer tot een fixatie op uitgebreide schriftelijke bevelen, ook op lagere tactische niveaus en niet alleen voor de oorlogsplannen. Ook voor tactische oefeningen met en zonder troepen werd soms weken tevoren een lawine aan bevelen met talloze bijlagen tot op de allerlaagste niveaus over de deelnemers verspreid. Te velde werd dan volstaan met nog wat verkenningen en dito partiële bevelen. Dit alles om tijd te winnen voor de uitvoering van al die plannen. Gevolg was dat het na een snelle beoordeling van de toestand door commandanten zélf onder tijdsdruk produceren van korte, mondelinge bevelen iets uitzonderlijks werd, zeker op brigade- en hoge-

re niveaus. Bovendien verdween elke verrassing en mogelijkheid tot flexibiliteit uit de oefeningen. (Afbelding 1.)

Overige problemen met tactische oefeningen

Tegelijkertijd gingen andere ontwikkelingen de mogelijkheden voor het houden van grootscheepse en frequente oefeningen met troepen steeds meer beperken. De vrijwel volledige mechanisatie eiste telkens grotere ruimtes aan oefengebieden op en leidde tegelijkertijd tot steeds meer overlast voor de burgerbevolking. De kosten voor de verplaatsingen en schadevergoedingen werden steeds hoger. Oefeningen met troepen werden dus gaandeweg problematischer. Als ze al werden gehouden, dan waren ze toegespitst op de beoefening van de oorlogstaak – in overbekend oefenterrein. Het feit dat Nederland, net als de andere continentale bondgenoten, met dienstplichtigen opereerde, versterkte de problemen nog omdat de toch al beperkte periode van eerste oefening in de loop der jaren steeds verder werd verkort. Prioriteit voor de te verwachten, ene oorlogstaak was daarbij een logische kwestie van „*first things first*”.

Het beroepspersoneel verambtelijkt en zijn opleiding ook

Dit alles had ook gevolgen voor de kwaliteit van het vrijwillig dienend personeel. Een permanent probleem daarbij was de geringe continuïteit in de bezetting van sleutelfuncties bij de parate eenheden. Door de nadruk op het opleiden en oefenen van de dienstplichtigen kwam de eigen training en vorming van commandanten en stafofficieren – ook op de hogere niveaus – in het gedrang. Van een specifieke, voor deze categorie bedoelde, *éducation permanente* op tactisch/logistiek terrein was zelden sprake. Er was eenvoudigweg geen tijd voor, door de overvolle oefenprogramma's en – niet in het minst – door de vele zogenaamde compensatiedagen. Hierdoor ontstond sleur en stagnatie in denken en handelen.

Tegelijkertijd werden in het kader van

grotere functionele beschikbaarheid sommige carrièrekursussen verkort. Bovendien werd er ook meer tijd voor niet-operationele aspecten van de beroepsuitoefening uitgetrokken, zoals bedrijfskundige en managementvraagstukken. Dikwijls ging dit gepaard met een sterke reductie van het aantal tactische oefeningen op de kaart en in het terrein.

De behandeling daarvan kreeg dikwijls een onbedoeld sjabloonmatig karakter: de uitwerking van de beoordeling van de toestand en de daarop gebaseerde bevelen kregen prioriteit; aan confrontatie met goede, dynamische gevechtssituaties kwam men zelden toe. Bovendien klampte men zich krampachtig vast aan theoretische voorbeelden en selectief gebruikte tekstdelen uit de voorschriften. Tot het serieus bestuderen van de complete voorschriften kwam men zelden; er was te weinig tijd en de voorschriften waren te dik.

Dit alles werd nog in de hand gewerkt door een plaatsingsbeleid voor docenten respectievelijk instructeurs, dat veel te weinig recht deed aan de specifieke eisen aan deze „opleiders van de opleiders”. Te denken valt aan intellectuele en didactische kwaliteiten, ervaringoverschot en continuïteit. Docenten en instructeurs waren te weinig in staat de doctrine uit de tactische voorschriften op goede wijze uit te dragen, te verduidelijken en vooral van verdieping en verklarende achtergrondinformatie te voorzien. Enerzijds omdat ze zelf te weinig boven de stof stonden, maar anderzijds omdat voor zo'n didactische methode dikwijls niet eens tijd was. En als gezegd, wanneer de „opleiders van de opleiders” niet slaagden in hun moeilijke taak, wat kan men dan – vooral op de langere termijn – verwachten van hun cursisten?

Daarbij dient dan te worden bedacht dat dezen veelal nog circa twintig jaar hadden te dienen na afloop van hun laatste carrièrekursus waarin aandacht werd besteed aan tactische en operationeel-logistieke onderwerpen. Overigens werd het grootste deel van die

periode doorgebracht buiten het parate legerkorps. Het bedoelde kwaliteitsprobleem werd daardoor slechts plaatselijk en tijdelijk zichtbaar, bijvoorbeeld in zogeheten „meefuncties” en tijdens de tewerkstelling in de oorlogsfunctie bij herhalingsoefeningen. Maar omdat die niet werden gehouden voor zogenaamde „RIM-eenheden”, bleef het probleem deels onzichtbaar.

Noodzaak en uitdaging van een post-Koude Oorlog doctrine

Zo gingen we het laatste decennium van de 20ste eeuw in. Op het zelfde moment eindigde de Koude Oorlog, omdat de jarenlange tegenstander onverwachts implodeerde. In een hoog tempo veranderde de internationale veiligheidssituatie. Veiliger werd die niet, maar wel veel chaotischer, onzekerder en onvoorspelbaarder.

Bezuinigingen op de defensie-uitgaven vielen nu samen met de eis aan een KL, die naast haar oude taak, velerlei nieuwe taken op een flexibele wijze zou kunnen vervullen, ook buiten het NAVO-verdragsgebied. Dit vergde een kleinere, maar mede daarom noodzakelijkerwijs professionelere, direct inzetbare operationele organisatie. Aan de opbouw van zo'n organisatie wordt thans gewerkt. In dit betoog gaat het om een voor die KL op die nieuwe pluriforme taakstelling toegespitste doctrine, met nadruk op de wijze van commandovoering.

In het voorgaande gedeelte zijn de kenmerken en de problemen van de „oude” doctrine geschetst. Tevens is een aantal problemen van de daarbij behorende organisatorische omgeving aangegeven, waarvan overigens een deel nog onverkort bestaat, waarover straks meer. Deze achtergrond vormt de uitgangssituatie van waaruit de nieuwe doctrine moet worden ontwikkeld, uitgedragen en geïmplementeerd. De eerstgenoemde activiteit is nu in gang, en daarmee dringt zich

tegelijk al de vraag op hoe de twee volgende activiteiten gestalte moeten krijgen.

Doctrine als organisatorische leidraad

Kort en goed gaat het erom een doctrine te implementeren die, veel sterker dan wellicht ooit het geval was, een leidraad wordt voor een complex totaalproces. Het gaat daarbij om het geheel van samenhangende activiteiten dat de KL ontplooit om haar huidige, deels traditionele, deels ook volledig nieuwe taken uit te *blijven* voeren. Met opzet: blijven, omdat de KL al enige jaren bezig is met die taken. Hier ligt uiteraard een praktisch probleem, omdat een doctrine die de prententie heeft leidraad te zijn voor een zo complex geheel van activiteiten, wat ongeloofwaardig aandoet wanneer zij als het ware als verlate machinist op een allang rijdende trein wil gaan klimmen. Eenvoudiger zou het zijn wanneer we erin slagen een leidend beginsel voor de uitvoering van de doctrine te gebruiken. Dat beginsel moet aansprekend, compact en onduidelijk zijn. Aan de andere kant moet het de reikwijdte hebben om de doctrine, en alle met de operationele kernactiviteit van de KL verband houdende werkzaamheden, binnen een sterk verbreed takenpakket één gezamenlijke richting te geven.

Anders denken, anders doen – een cultuuromslag

Onduidelijkheid, pluriformiteit, veranderlijkheid en onvoorspelbaarheid zijn de kenmerken van het nieuwe brede scala aan taken. Vroeger werd in één vast organisatorisch kader opgetreden, te weten: het Eerste Legerkorps in NORTHAG-verband. Tegenwoordig zijn allerlei ad hoc bevelsverhoudingen denkbaar, waarbij ook kleine zelfstandige tactische eenheden gedurende langere tijd rechtstreeks onder een internationale *Joint Force Commander (JFC)* ver weg van Nederland opereren. Dit vereist meer improvisatievermogen en flexibiliteit van commandanten tot op de allerlaagste niveaus, maar vooral vergt het bewegingsruimte voor het

nemen van ieders eigen verantwoordelijkheid en dus eigen initiatief.

Het personeel van de KL is thans druk bezig de daartoe vereiste groot-scheepse mentale omslag van „anders denken, anders doen” te maken. Het is niet overdreven daarbij van een cultuuromslag te spreken. Een aantal van de eerder geschetste organisatieproblemen, die gepaard gingen met de situatie waarin de tot 1989 valide doctrine gold, is min of meer vanzelf verdwenen. Te denken valt daarbij aan het opleiden en vormen van dienstplichtigen in een te korte tijd met een te laag rendement. De wat gemakzuchtige fixatie op één wijze van optreden in één terreintype is logischerwijs niet meer aan de orde.

Andere problemen die van invloed zijn op doctrinegebied, lijken op dit moment nog niet opgelost, sterker nog, sommige daarvan zijn waarschijnlijk vergroot. Hierbij valt vooral te denken aan het personeelsbeleid en aan de daaraan nauw verbonden problemen met selectie, opleiding, vorming en functievervulling van beroepspersoneel (onbepaalde tijd). Vooral de kwaliteit en duur van carrièrecursussen voorzover gericht op de nu veel complexere operationele kernactiviteit, baart ernstige zorgen. Dit mede vanwege de ook in de opleidingssector vereiste terugdringing van kosten. Dat houdt dan uiteraard ook verband met het al evenmin opgeloste kwaliteitsprobleem bij docenten en instructeurs. Hopelijk groeit bij de KL en bij Defensie het besef dat de meest effectieve en efficiënte investeringen voor de langere termijn nog altijd bestaan uit het grondig opleiden en opgeleid houden van beroepsofficieren en -onderofficieren.

Alles wijst in één richting: meer ruimte voor initiatief

Een gunstige omstandigheid bij dit alles is wel dat de leiding reeds een aantal beleidsveranderingen in gang heeft gezet. Deze zijn – uitgaande van de *Mission Statement KL* – alle gericht op decentralisatie, delegatie, verzelfstandiging en ruimte voor initiatief. Het kiezen van een leidend

doctrine-beginsel dat in die reeds ingeslagen richting werkt en dat tegelijkertijd een oplossing zou kunnen bieden voor de nog bestaande problemen, ligt daarom voor de hand. De traditionele Duitse AT biedt een basis voor zo'n conceptie, zij het dat die op Nederlandse maat moet worden bijgesneden. Voor dat doel wordt dus de term „OGC” gebruikt. Dat begrip kende de KL-doctrine overigens allang, zij het niet in de thans beoogde centrale en brede betekenis.⁶ Hierna volgt eerst een historische analyse van AT en van haar ontwikkeling tot op de dag van vandaag.

Een analyse van ontstaan en verdere ontwikkeling van de Duitse „Auftragstaktik”

Allereerst moet bij de navolgende analyse van de Duitse AT steeds worden bedacht dat die conceptie veel meer inhoudt dan louter een technisch commandovoeringbegrip. Dus in wezen niet iets dat simpel te vertalen valt met „Opdrachtstactiek” of met „mission-oriented tactics”. AT is een zogenaamde „holistische” conceptie van de historisch gegroeide Duitse visie op de oorlogvoering, vooral op operationeel en tactisch niveau. De letterlijke term AT, is overigens als zodanig pas na de Tweede Wereldoorlog geïntroduceerd door vroegere *Wehrmacht*-generaals om zo de traditionele Duitse benadering van oorlogvoering samen te vatten.

De Amerikaanse militaire deskundige Nelsen zegt in dat verband; „*In short, the term Auftragstaktik is an artificial, after-the-fact construct, whose meaning has never been defined with any precision. (...) It is particularly useful as a rubric for denominating those aspects of German army methodology prior to 1945 which led to the exercise of such impressive initiative in battle by its leaders at all levels. (...) what is now called Auftragstaktik formed part*”

⁶ Zie: VS 2-1390 (Commandovoeringshandleiding), 2e druk 1990, Hfdst 11, pt. 1161-1162, p. I-7.

of a seamless fabric in the German army's warfighting philosophy (...and) evolved organically over a period of at least eighty years."⁷

De AT, zoals die uiteindelijk werd toegepast in de Tweede Wereldoorlog, was al vanaf het begin van de 19e eeuw geleidelijk ontwikkeld. De eerste omschrijving van het begrip AT in de Duitse vakliteratuur, dateert echter van 1906: „Auftragstaktik möchte ich das in unserem Exerzierreglement von 1889 zum ersten Mal in voller Schärfe auch für die untere Führung betonte Führungsverhalten nennen, bei dem der obere Führer dem unteren nicht einen bindenden Befehl gibt, sondern mehr einen Ausschnitt aus seinen eigenen Gedankengäng, durch den er ihn zur geistigen Mitarbeit bei der Erfüllung der Gefechtsaufgaben auffordert.”⁸

Historische achtergrond

De eerste aanzet tot AT in het Pruisische leger werd gegeven door de nederlagen tegen Napoleon in 1806-1807. De Pruisen opereerden nog steeds met de „Befehlstaktik” en de gevechtsdrills van de linie-infanterie, zoals die vijftig jaar eerder door Frederik de Grote waren ontwikkeld voor zijn roemruchte „Grenadiere”. Die bestonden ook nog steeds uit jarenlang dienende beroepssoldaten, afkomstig uit de minst ontwikkelde groepen van de bevolking. Daarom werden de lagere rangen niet geacht zelfstandig en initiatiefrijk te vechten, doch op het gevechtveld net zo drilmatig te opereren als op de exercitie-

plaats. Dit gebeurde met secties en compagnieën binnen het zogenaamde bataljonsscarre, de standaardformatie bij de zware linie-infanterie in de tweede helft van de achttiende eeuw. Toentertijd was deze linie-infanterie het hoofdwapen, niet alleen van het Pruisische leger maar ook van de meeste andere Europese legers. Daarnaast kende men ook lichte infanterie. Deze was bestemd voor een zelfstandig optreden in bebost terrein en voor beveiligings- en verkenningstaken. Zo beschikte het Pruisische leger over Jäger-eenheden, die werden ingezet in kleine zelfstandige detachementen, soms samen met huzaren. Het verspreid tirailleur optreden van deze lichte infanterie vergde veel meer initiatief en decentralisatie dan gebruikelijk. Officieren en kaderleden van de Jäger werden daarom streng geselecteerd. De manschappen betrok men uit boswachters en beroepsjagers.⁹

De artillerie was nog weinig mobiel en vanwege haar massieve munitie voornamelijk geschikt voor het aangrijpen van veldversterkingen. Cavalerie was eveneens bestemd voor steun aan de linie-infanterie. Zij werd vooral ingezet voor verkenning en beveiliging, en werd zelden gebruikt om zelf een veldslag te beslissen, bijvoorbeeld door met een achtervolging een van het slagveld terugtrekkende vijand alsnog te vernietigen. Aldus was de Pruisische linie-infanterie lange tijd een rolmodel voor de infanterie van andere naties, net als haar drilmatige, bijna mechanische wijze van optreden min of meer de standaard vormde op de Europese slagvelden.

De Franse revolutielegers maakten aan die situatie definitief een einde. Die bestonden immers uit vrije *citoyens*, die trots waren op deze status en door een nationaal elan werden beziel. Maar dat was niet de enige vernieuwing. In het decennium 1795-1805 veranderden organisatie en optreden van de Europese legers ingrijpend. Allerwegen volgde men het voorbeeld van de succesrijke Napoleon. Frederik de Grote had in de opmarsfase van een veldtocht reeds dik-

wijls geopereerd met een in separate legers verdeelde strijdmacht. Soms werden daarbij ook zelfstandige legerkorpsen als zgn. kleinste eenheid van verbonden wapens ingezet. Maar in de Napoleontische legers werd gaandeweg de – in brigades onderverdeelde – divisie de standaardmanoeuvreformatie. Afhankelijk van de ingedeelde soorten regimenten onderscheidde men infanterie- en cavalerie-divisies. Tijdens de opmarsfase manoeuvreerden deze uiteraard in colonnes. Bij het eerste grootschalige gevechtscontact of zoveel eerder als nodig in verband met haar taak, ontplooidde de cavalerie zich onder dekking van haar voorhoede. De Franse infanterie behield echter ook bij het bereiken van het slagveld zo lang mogelijk de relatief wendbare colonneformatie. Daarbij tirailleurden hun voorhoedes over een breed front voorwaarts in open linies, gebruikmakend van de dekking van het terrein. In wezen gebruikten de Fransen dus de Pruisische Jäger-methoden, niet slechts voor speciale eenheden maar overal waar dat nodig was.

Hoewel nog steeds het hoofdwapen, werkte de Franse infanterie ook steeds nauwer samen met batterijen veldartillerie, die in toenemende mate met granaatkartetsen vuurden, die effectiever waren tegen vijandelijke infanterie. Daarbij dekte het ene wapen het andere bij vrijwillige en gedwongen verplaatsingen op het gevechtveld. Opvallend was het toenemend belang van de Franse zware cavalerie, zoals kurassiers, dragoniers en lanciers, die ook zelfstandig werden gebruikt om met hun schokvermogen een beslissing op het slagveld te forceren. De cavaleriedivisie beschikte over haar eigen, dus „rijdende” artillerie. Door de combinatie van elan, decentralisatie en niet te vergeten, Berthiers staforganisatie, bleken de Franse *citoyens* in 1806 bij Jena/Auerstedt de Pruisische beroepssoldaten verre de baas.¹⁰

Het Pruisische antwoord

Er ontstond al gauw een reactie op de Pruisische nederlagen. In de periode

⁷ John T. Nelsen II, „Auftragstaktik: A Case for Decentralized Battle”, Parameters, september 1987, p. 21.

⁸ Maj. Otto von Moser, „Ausbildung und Führung des Bataillons im Gefecht”, Berlijn 1906, p. 160.

⁹ Zie vooral Bruce C. Gutmundsson, „Maneuver Warfare: The German Tradition”, in *Maneuver Warfare, An Anthology*, Ed. Richard D. Hooker, Presidio Press, Novato CA 1993, p. 273-292. Het dikwijls automatisch gelegde verband tussen AT en manoeuvre-oorlogvoering wordt door de auteur eindelijk eens beargumenteed en ook genuanceerd. Ten overvloede merk ik op dat er evenmin sprake is van een vanzelfsprekende combinatie tussen *Befehlstaktik* en „uitputtingsoorlogvoering”.

1807-1815 was een politiek-militair gerichte hervormingsbeweging actief, onder leiding van Scharnhorst en Von Gneisenau, waaraan ook Von Clausewitz deel nam. Op militair terrein boekten zij veel resultaat. Zij realiseerden de invoering van de algemene dienstplicht, afschaffing van officiersbenoemingen op andere gronden dan karakter, prestaties en ervaring, een minder lineaire formatie, grotere spreiding en decentralisatie bij het infanterie-optreden – niet alleen van de *Jäger*-detachementen maar ook van de gewone infanterie, en tenslotte legden zij meer nadruk op initiatief en intellectuele vaardigheden bij de commandovoering. Op politiek gebied was de beweging door tegenwer-

king van het hof overigens minder succesvol, maar dit aspect gaat het bestek van mijn artikel te buiten. (Afbeelding 2.)

Wapentechnologische invloeden

Na 1839 begon ook de moderne wapentechniek een steeds grotere rol te spelen. De in dat jaar ingevoerde, eerste achterlaadgeweren maakten liggend laden, en dus ook in die houding langdurig vuren, mogelijk. Zij bleken trefzekerder dan de granaatkartetsen van de veldartillerie, beide vurend met een effectieve dracht van circa 300 meter.

In 1848 werd Dreysens naaldgeweer ingevoerd, dat effectief vuurde tot 450 meter. Wat later verscheen ook de eerste veldartillerie met achterladers. Meer en meer kwam het verspreid tiraileren in zwang, dat uiteraard stond of viel met een sterk gedecentraliseerde gevechtsleiding. Daarbij moesten niet alleen kapiteins en luitenanten, maar ook sergeanten en korporaals, ja zelfs de individuele soldaten, op eigen initiatief en zonder uitdrukkelijke opdrachten handelen.¹¹

Prins Friedrich Karl en Helmuth von Moltke

De Pruisen maakten ook studie van de Krimoorlog (1854-1855) en van de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865). De invloed op het tactisch denken was aanzienlijk, vooral over de relatie van manoeuvre en vuurkracht.¹² In die periode beijverden Prins Friedrich Karl van Pruisen, een neef van Koning Wilhelm IV, en Helmuth von Moltke zich de hervormingen van 1815 in de geest van Scharnhorst en Gneisenau, verder voort te zetten. Juist onder hun invloed krijgt de conceptie van AT – zonder dat dat woord wordt gebezigd – steeds meer concrete gestalte.

Van Prins Friedrich Karl zijn vele geschriften over de noodzaak van gedecentraliseerde gevechtsleiding bewaard, waarin hij steeds weer waarschuwde tegen overbodige bemoeizucht van hogere commandanten. In 1860 verscheen een kritische studie over de Pruisische generaals als sociale groep, en ook een studie *Über die Kampfweise der Französer*, waarin het Franse opleidings- en gevechtssysteem zeer wordt geprezen. En dan is er uiteraard nog de befaam-

¹⁰ In het bovenstaande korte historische overzicht is niet naar volledigheid gestreefd. Het gaat om de Pruisische uitgangssituatie in het begin van de achttiende eeuw, die de aanzet vormde voor het ontwikkelen van AT. Vgl. ook Dirk W. Oetting, *Auftragstaktik, Geschichte und Gegenwart einer Führungskonzeption*. Report Verlag – Frankfurt a/M-Bonn 1993, p. 27 e.v.

¹¹ Oetting, p. 49-96.

¹² Oetting, p. 93.

Afb. 2 Door de Napoleontische oorlogvoering ontstond er bij de Pruisische legerleiding belangstelling voor „Auftragstaktik“ (foto Sectie Militaire Geschiedenis)

Afb. 3
Teruggrijpen op
de aloude Jäger-
tradities in de
Eerste Wereldoorlog
(foto Sectie Militaire
Geschiedenis)

de, aan hem toegeschreven, terechtwijzing van een majoor die zich, na een mislukte actie tijdens een veldoefening, erop beriep dat hij daartoe expliciet opdracht had gehad. Friedrich Karl zei tegen de arme man: „Mijnheer, de Koning heeft u nu juist majoor gemaakt om te weten wanneer u een opdracht naast u neer moet leggen.”¹³

Helmuth von Moltke, „der Alte”,¹⁴ is vooral belangrijk geweest als grondlegger van moderne opleidingsmethoden voor (staf)officieren, ook buiten de muren van de Berlijnse Krijgsschool voor de Generale Staf. Zo zijn er Moltkes *Verordnungen für die Truppenführer* van 24 juni 1869. Een

citaat daaruit over het probleem van het beoordelen van de toestand en het nemen van een besluit: „*Aus dem Dunkel ringsum muß das Richtige herausgeföhlt, oft nur erraten werden, um Befehle zu erlassen, deren Ausführung unberechenbare Zufälligkeiten und nicht vorherzusehende Hindernisse in den Weg treten. In diesem Nebel der Ungewißheit aber muß wenigstens eine gewiß sein – der eigene Entschluß.*”¹⁵

Met succes werd in Moltkes benadering het schijnbaar onverenigbare verenigd en werden initiatief en gehoorzaamheid met elkaar verzoend. Het nalaten om zonder opdracht tot actie over te gaan, werd een officier zwaarder aangerekend dan een uiteindelijk niet geslaagde poging ertoe.

Ook Moltke waarschuwt tegen *Be-fehlstaktik* en overdadige bemoeizucht met lagere niveaus. Over de optimale inhoud van een bevel stelt Moltke: „*Als Regel ist festzuhalten daß die Disposition alles das, aber auch nur das enthalten muß, was der Untergebene zur Erreichung eines bestimmten Zwecks nicht selbständig bestimmen kann.*”¹⁶

De oorlog van 1870-1871 en de formalisering van AT

De eerste eigen Pruisische ervaringen na Waterloo met de vergrote letaliteit van het vuur op het slagveld, kwamen naar voren in de oorlogen tegen Oostenrijk (1866) en Frankrijk (1870-1871). Zij bevestigden de eerdere gevolgtrekkingen alleen maar. De implementatie van AT bleek nog onvoldoende gerealiseerd, vooral op de lagere niveaus. De groeiende vuurkracht eiste nog meer verspreide formaties, waardoor ook commandanten op regiments- en bataljons-niveau hun eenheden niet meer konden overzien, noch daarover gedetailleerde controle konden uitoefenen. Kapiteins en luitenants moesten dikwijls hun eenheden inzetten in snel veranderende situaties zonder gedetailleerde aanwijzingen van hun meerderen. Deze commandanten op regiments- en lagere niveaus bleken echter nog niet voldoende opgeleid met en in AT en waren dus ook dikwijls niet tot het van hen verwachte optreden in staat. Het probleem werd na 1870 uitgebreid en langdurig bestudeerd. Daarna verschenen nieuwe uitgaven van de zogenaamde *Felddienst-Ordnung* (1887) en van het *Exercier-Reglement*

¹³ Aan deze zeer modern en onconventioneel denkende prins is eigenlijk verbazingwekkend weinig aandacht besteed in de internationale krijgsgeschiedenis. Zie Oetting, p. 97-100.

¹⁴ Dit ter onderscheiding van zijn jongere neef Helmuth, de latere Duitse Chef van de Generale Staf bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog, die zo weinig aanzien genoot dat de Duitse keizer hem eens verwijtend toesprak dat Moltkes oom hem bruikbaar advies zou hebben gegeven.

¹⁵ Oetting, p. 105.

¹⁶ Oetting, p. 103-107.

Afb. 4 In de Tweede Wereldoorlog werd stilzwijgend gebruik gemaakt van „Auftragstaktik“, zoals hier bij de slag om Arnhem (foto Bundesarchiv, Koblenz)

für die Infanterie (1888). Zij vormden de officiële bevestiging van de invoering van AT in het gehele, thans Keizerlijke Duitse, leger, hoewel die naam dus pas na de Tweede Wereldoorlog in zwang kwam. Deze voorschriften stipuleerden dat commandanten hun ondergeschikten slechts algemene richtlijnen moesten geven over wat er met een actie moest worden bereikt, maar dat ze zelf werden geacht de *manier waarop* te bepalen. Zo zou de „denkende leider” worden gecreëerd, die zelf tactische beslissingen neemt. In 1914 had de geest van dit idee wortel geschoten.

AT tijdens de oorlog 1914-1918

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd AT met wisselende intensiteit toegepast. In de eerste maanden, tijdens de

nog beweeglijke fase, was AT zeer succesvol. De hoge verliescijfers onder officieren en de daardoor versterkte instroming van onvoldoende getrainde reserve-officieren deden de toepassing van AT echter gaandeweg teniet. Dit had uiteraard ook alles te maken met de meer gecentraliseerde commandovoering, die gaandeweg ontstond na het stabiliseren van het front en de daarop volgende loopgravenoorlog. De Duitsers waren echter wel weer degenen die daarbij eerst overgingen tot het elastisch, in de diepte gevoerde verdedigen (1916-1918) en tezelfdertijd tot de inzet van stormaanvalstroepen. Laatstgenoemd teruggrijpen op de aloude *Jäger*-tradities deed AT volledig tot haar recht komen tot op het onderofficiersniveau. Vooral Majoor Erwin Rommel

verwierf veel faam met dit optreden aan het Oostenrijks-Italiaanse front.¹⁷ (Afbeelding 3.)

AT tijdens de oorlog 1939-1945 en „follow-up”-studies

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd – althans na het vastlopen van het offensief tegen Rusland in december 1941 voor Moskou – de ruimte voor AT vooral op het operationele niveau dikwijls sterk beperkt. Dit gebeurde door gedetailleerde aanwijzingen en voortdurende inmenging vanaf het hoogste politieke niveau, van Hit-

¹⁷ David A. Grossman in „Maneuver Warfare in the Light Infantry: The Rommel Model”, opgenomen in *Maneuver Warfare, An Anthology*. Ed. Richard D. Hooker, Presidio Press, Novato CA 1993, p. 316-334.

ler zelf dus. Zo zeer zelfs dat de gevolgen daarvan ook op de lagere tactische niveaus doorwerkten. Dit leidde soms tot een volledig achterwege blijven van AT, vooral bij commandanten met weinig morele moed. Berucht werd Hitlers verbod in de loop van 1942 van welke vorm van elastische verdediging of vertragend gevecht dan ook. Men moest elke opstelling, elke vierkante meter grond tot elke prijs, tot de laatste man en de laatste patroon verdedigen.

Toch zijn er praktische voorbeelden te over waaruit blijkt dat commandanten op de lagere niveaus van de nood van de snel zich ontwikkelende gevechtssituatie een deugd wisten te maken. Weliswaar gaven zij geen uitdrukkelijke toestemming om onverdedigbaar geworden opstellingen tijdig prijs te geven – maar ondercommandanten werden daartoe dikwijls door een overmachtige aanval eenvoudigweg gedwongen. Ze wisten dan met een substantieel deel van hun eenheid terug te vallen naar een dieper gelegen reserveopstelling, die daartoe kennelijk ook terdege was voorbereid. Deze AT tegen alle orders in werd dan stilzwijgend, maar met een duidelijke zucht van verlichting door de hogere niveaus geaccepteerd.¹⁸

Tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog werd vooral door de Amerikanen veel sociaal-psychologisch onderzoek gedaan, niet alleen naar het optreden van eigen troepen maar ook naar dat van de Duitse tegenstanders. Daaruit bleek allereerst dat het Duitse leger door zijn AT, zelfs in haar verwaterde vorm, er rela-

tief veel beter in slaagde sociale cohesie in zijn gevechtseenheden op te bouwen (en te handhaven) dan de Amerikanen. Bekend is bijvoorbeeld het onderzoek onder Duitse krijgsgevangenen naar de onderliggende oorzaken hiervan door Shils en Janowitz.¹⁹

De Amerikaanse onderzoeker S.L.A. Marshall heeft – ook op basis van eigen onderzoek – deze kwestie verder uitgewerkt en verband gelegd met selectie- en opleidingsmethodieken in beide legers. Hij komt daarbij tot een kritische slotsom over het Amerikaanse systeem: „*Our training methods are conditioned by the ideal of automatic response. At the same time, our observation of the battlefield's reality makes clear to us that we need men who can think through their situation and steel themselves for action according to the situation (...) So we should teach all men to think clearly and to school them in methods which will strengthen mutual resolve so that when an emergency occurs, the majority will think and act correctly, though no general order is given.*”²⁰ Marshall refereert hierbij duidelijk aan AT tot op het allerlaagste niveau.

Uiteraard hebben de Duitsers in de naoorlogse periode veel aandacht besteed aan gewapende conflicten die elders in de wereld door andere legers werden gevoerd. De oorlogen tussen Israël en zijn Arabische burens in 1948, 1956, 1967 en 1973 bewezen de waarde van de sterk op AT gelijkende, zo niet daarvan afgeleide, wijze van leidinggeven, opleiden en vormen van de Israëli's. Vooral het ongevraagd nemen van initiatief door commandanten op alle niveaus is daar tot op heden een grondbeginsel van de eerste orde.

De elektronische veldheersheuvel
Daarnaast werd het Amerikaanse systeem van leidinggeven tijdens de strijd in Vietnam intensief bestudeerd. Het was immers daar dat voor het eerst het zogenaamde „*helicopter syndrome*” werd signaleerd. In de nog steeds klassieke beschrijving van

luitenant-generaal Dave Palmer is dat: „*In the final analysis, the helicopter's most pernicious contribution to the fighting in Vietnam may have been its undermining of the influence and initiative of small unit commanders. By providing a fast, efficient airborne command post, the helicopter all too often turned supervisors into oversupervisors. Since rarely there was more than one clash in any given area at any given time, the company commander on the ground attempting to fight his battle could usually observe orbiting in tiers above him his battalion commander, his brigade commander, assistant division commander, division commander, and even his field force commander. With all that advice from the sky, it was easy to imagine how much individual initiative and control the company commander himself could exert on the ground – until nightfall sent the choppers to roost.*”²¹

Maar het was uiteraard niet voor het eerst in de krijgsgeschiedenis dat nieuwe technologie, bedoeld om de commandovoering te ondersteunen, ook en zelfs vooral tegengestelde effecten had. Moltke vreesde reeds dat het militaire gebruik van de telegraaf zou leiden tot een „*Telegrafendraht im Rücken*”. Oetting spreekt dan ook treffend over de „elektronische veldheersheuvel”.²² Voor hem is het helikopter-syndroom een logische voortzetting van het verschijnsel uit het begin van de 19e eeuw toen de opperbevelhebber, omringd door zijn hele staf, vanaf één locatie de complete veldslag trachtte te leiden. Zijn hulpmiddelen waren een verrekijker en ontelbare ordonnansofficieren te paard.²³

De moderne computertechnologie kan een nog veel sterker bedreiging van AT gaan vormen, voorzover zij dat niet al is. De enorme versnelling en hoge accuratesse van datatransmissie zijn weliswaar in theorie heel bruikbaar: zij kunnen immers op verschillende hogere niveaus tegelijkertijd in *near real-time*-informatie voorzien over een lokale gevechtsactie op compagniesniveau. Het is daarom dringend nodig procedurele of – nog beter

¹⁸ Oetting, p. 141-224.

¹⁹ Edward A. Shils en Morris Janowitz, „Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II”, *Public Opinion Quarterly*, Summer 1948, p. 280-315.

²⁰ S.L.A. Marshall, *Men against Fire, the Problem of Battle Command in Future War*. William Morrow & Company, New York 1947, 2e dr. 1961, p. 40.

²¹ Dave R. Palmer, „Summons of the Trumpet: US-Vietnam in Perspective”, Presidio Press, San Rafael (Calif.) 1978, p. 142.

²² Oetting, p. 283.

²³ Oetting, p. 284-285.

– technische veiligheden in deze informatiesystemen in te bouwen om hogere commandanten en hun staven tegen zichzelf te beschermen. AT geldt alleen wanneer ieder bevelsniveau in zijn eigen beslissingscirkel de tijd en ruimte krijgt om de voor de lokale situatie adequate maatregelen te bedenken en te treffen.

Opnieuw Oetting over deze kwestie: „Bewußt verhindert beispielsweise die Technik bei HEROS, dem Heeresführungsinformationssystem für die rechnergestützte Operationsführung in Stäben“, daß etwa die Offiziere eines Divisionsstabes nach einem Blick auf dem Bildschirm glauben, sie könnten nunmehr die taktische Lage bei den Kompanien eines unterstellten Bataillons in vollem Umfang oder wenigstens ebenso gut wie der örtlich zuständige Führer beurteilen.”²⁴

Hopelijk is die software van HEROS dan wel zo beveiligd dat zelfs stafofficieren met een hacker's hobby er niet mee kunnen knoeien.

Overigens dreigt hier nog een ander gevaar. De computer versnelt het informatieproces zo dat de mens het tempo niet meer kan volgen. Voor zo ver het hier gaat om commandanten en staven op hogere niveaus, die als het ware worden overladen met steeds meer nieuwe informatie, is dat een kwestie die door goede procedures oplosbaar is. Dramatischer echter zijn de mogelijke consequenties voor de metterdaad vechtende tactische eenheden op bataljons- en lagere niveaus. De mens is nu eenmaal geen robot die echt zonder rust en slaap de klok rond kan opereren in voortdurend levensbedreigende omstandigheden. Uiteindelijk blijft dus – en terecht – de mens de tempo-bepalende en dus beperkende factor in de elektronisch geleide

operatie. Juist de hogere niveaus lopen de kans dat te vergeten, omdat zij in relatief veiliger omstandigheden werken.

AT wordt „Führen mit Auftrag“

Zoals gezegd werd AT na de Tweede Wereldoorlog door de Duitse legerleiding min of meer officieel hergeformuleerd en geïmplementeerd. Hoewel de term „Auftragstaktik“ thans niet meer wordt gebruikt, is het begrip als officieel LDB voor het Duitse leger nog steeds geldig. In de nieuwe uitgave van *Truppenführung* – de Duitse Gevechtshandleiding – wordt AT in het hoofdstuk gewijd aan militair leidinggeven („Soldatisches Führen“) als volgt geformuleerd: „Führen mit Auftrag ist oberstes Führungsprinzip im Heer. Es beruht auf gegenseitigem Vertrauen. Führen mit Auftrag verlangt von jedem Soldaten neben gewissenhafter Pflichterfüllung und dem Willen, befohlene Ziele zu erreichen, die Bereitschaft zur Übernahme von Verantwortung, zur Zusammenarbeit und zum selbständigen, schöpferischen Handeln im Rahmen des Auftrags.”²⁵

Het grote probleem met het Duitse woord „führen“ is echter dat het niet met één werkwoord in het Nederlands is te vertalen. Het is niet alleen leiden, leidinggeven of bijvoorbeeld het ruimere begrip commandovoering. Het houdt ook opleiden, vormen en zelfs opvoeden in. Kortom, de vertaling van „soldatisches Führen“ met „militair leidinggeven“ is niet bevredigend. Dat geldt dus ook voor „Führen mit Auftrag“, dat dus in zijn traditionele, veelomvattende betekenis moet worden opgevat.²⁶

Aan de geciteerde omschrijving van „Führen mit Auftrag“ als Duits LDB wordt de volgende uitwerking toegevoegd:

„Der militärische Führer unterrichtet über seine Absicht, setzt klare, erfüllbare Ziele und stellt die erforderlichen Kräfte und Mittel bereit. Einzelheiten zur Durchführung befiehlt er nur, wenn Maßnahmen, die dem gleichen Ziel dienen, miteinander in Einklang zu bringen sind oder politi-

sche oder militärische Auflagen es erfordern.

Unterstellten Führern gewährt er Freiheit bei der Durchführung des Auftrags. Sie ist Voraussetzung für schnelles, entschlossenes Handeln und dient der Stärkung der Eigenverantwortlichkeit. Militärische Führer werden dazu erzogen, diesen Freiraum zu nutzen. Führungsstil und Dienstaufsicht müssen dem Rechnung tragen.

Führen mit Auftrag setzt die Bereitschaft des Vorgesetzten voraus, auch Fehler in der Durchführung hinzunehmen. Dies findet jedoch seine Grenzen, wenn die Erfüllung des Auftrags oder Leib und Leben von Soldaten unnötig gefährdet werden.”²⁷

In pt. 303 wordt vervolgens een duidelijke relatie gelegd tussen leidinggeven in engere zin en het systeem van opleiden en vormen. „Ein hohes Maß an Übereinstimmung im Denken und Handeln ist Grundlage des Führens mit Auftrag und Voraussetzung für den Erfolg. Dies setzt gemeinsame Werte, ein gleiches Verständnis von Pflichten und Rechten des Soldaten und die Beachtung des Rechts auch in außergewöhnlichen Lagen voraus. Es verlangt darüber hinaus einheitliche Ziele für Führung, Erziehung und Ausbildung.”²⁸

De Duitse visie op het wezen van de oorlog

De wens tot versterkt eigen initiatief van leiders past geheel in de Duitse visie op de ware aard van „de oorlog“. Deze visie is bepalend voor de totale conceptie van AT. Die visie kenmerkt zich door de volgende aspecten:

● Snelheid van actie (in denken en handelen!) op strategisch, operationeel en tactisch niveau. De voorschriften moeten als „eerste gebod van de oorlog“ beslissende actie („entscheidendes Handeln“) benadrukken. Dat heeft vooral te maken met de historische geostrategische positie van Duitsland, midden in Europa, die immers altijd tot een

²⁴ Oetting, p. 287.

²⁵ HDv 100/100 „Truppenführung“, 10-06-1996, Hfdst 3, pt. 302.

²⁶ Dat LDP I desondanks dit zelfde begrip heeft geformuleerd als OGC, is dus in wezen te wijten aan het ontbreken van een adequate brede vertaling voor het Duitse „Führen“.

²⁷ ibidem.

²⁸ ibidem.

twee-frontenoorlog kon leiden. Dat eist op strategisch niveau het beslissend afrekenen met de ene tegenstander voordat die op het andere front te sterk is geworden om vervolgens ook hem nog te verslaan. Tactisch betekent het om na gevechtscontact een serie snelle manoeuvres te doen, waardoor de vijand in een hoofdzakelijk reagerende positie geraakt. Daarna kan hij met achtereenvolgende gevechtsacties partieel worden verslagen.

● Moltke heeft al gezegd dat geen enkel operatieplan het eerste gevechtscontact met de vijandelijke hoofdmacht ongewijzigd overleeft. Clausewitz noemde oorlog een conflict tussen de verpersoonlijkte Wil van ons zelf en die van de vijand. Ook Clausewitz' begrip van structurele frictie in militaire activiteiten leidt tot doorkruising van plannen en bevelen, en dus tot voortdurende onzekerheid, ja zelfs chaos.

● De Duitsers achten elke oorlogs- en gevechtssituatie uniek. Commandanten moeten daarin snel hun beoordelingen van de toestand kunnen maken, besluiten nemen en tot actie overgaan. Bovendien zullen die besluiten altijd worden genomen op grond van onvoldoende, onnauwkeurige en tegenstrijdige informatie. Elke situatie vergt een unieke toepassing van tactische grondbeginselen. Dat hele proces kan niet inhoudelijk worden voorgeschreven in universele recepten en ook niet in gedetailleerde planning vooraf worden vastgelegd.

Fundament voor initiatief

Deze situationele en filosofische visie op oorlog levert ook het fundament voor het uitoefenen van eigen initiatief. Dat fundament bestaat uit drie essentiële elementen: goede leidinggevende karaktereigenschappen, geschikte methoden voor het geven en uitvoeren van bevelen, en gemakkelijke verhoudingen tussen meerderen en minderen.

● Allereerst is initiatiefrijk optreden gebaseerd op leiderseigenschappen. Bijvoorbeeld de behoefte van de leider om zich te manifesteren, om de

situatie naar eigen hand te zetten, en om prompt te handelen, indien nodig geheel op eigen verantwoordelijkheid. Het is dan ook niet verrassend dat de Duitse voorschriften het nemen van verantwoordelijkheid de belangrijkste eigenschap van een leider noemen. Dit eist in gespannen situaties grote morele moed, zelfstandigheid en zelfvertrouwen.

Nauw daarmee verbonden zijn het durven nemen van risico's en van resolute besluiten. Aangezien er altijd onvoldoende informatie zal zijn en elke situatie uniek is, kan er nooit een aantoonbaar volmaakte oplossing bestaan. Die moet men dan ook niet verwachten. Theoretisch zijn er dus altijd vele werkbare oplossingen die tot het doel leiden. Belangrijker is daarom er snel één uit te kiezen en die met voortvarendheid uit te voeren. Men moet niet wachten tot er meer informatie zal zijn om die volmaakte oplossing, of zelfs de best mogelijke, te vinden. Snelheid is belangrijker dan precisie.

Daarom bestaan er op dit punt twee spelregels. Allereerst heeft elke leider in situaties die evident zelfstandige beslissingen vergen, niet alleen de speelruimte, maar zelfs de dure plicht om die beslissingen ook te nemen. In de tweede plaats worden, zoals Moltke reeds voorschreef, talmen, inactiviteit en nalatigheid in zo'n situatie veel ernstiger geacht dan een beoordelingsfout bij het nemen van een besluit om tot snel handelen over te gaan. Hoewel door dat laatste soms plaatselijke acties kunnen mislukken, zal het nemen van initiatief door commandanten meestal het gevecht in eigen voordeel doen eindigen. Verstandig risico nemen, hoort nu eenmaal bij de ware aard van het oorlogvoeren.

● Het tweede element van initiatiefrijk leiding geven is de methodiek voor het uitvoeren en uitvoeren van bevelen; „*command & control*” dus, in hedendaagse termen. Na 1888 verfienden de Duitsers deze methodieken steeds verder. Bevelen beschrijven wat er moet worden gedaan, en laten

aan de ondercommandant grote vrijheid hoe dat moet gebeuren. Daartoe krijgt hij dan ook de middelen, en verdere noodzakelijke informatie. Bevelen zijn kort en worden gewoonlijk mondeling verstrekt. Zo voelen ondercommandanten zich meer verantwoordelijk voor hun optreden. Ze ontlenen daaraan ook persoonlijke trots en voldoening, en identificeren zich met hun eenheden, hetgeen weer de cohesie bevordert.

In het bevel staat de uitspraak over „het oogmerk van de commandant” („*the commander's intent*”) centraal. Dat oogmerk bepaalt de verdeling van taken en geeft een beeld van het gewenste eindresultaat van een operatie. Bij de uitvoering wordt de ondercommandant dan ook geacht zich allereerst en voortdurend te concentreren op het bijdragen aan dat oogmerk. Onder uitzonderlijke omstandigheden – bijvoorbeeld omdat er geen tijd of mogelijkheid is voor overleg – mag een ondercommandant zelfstandig de uitvoering van zijn opdracht aanpassen of zelfs staken. Maar alleen wanneer hij daarmee het oogmerk van zijn commandant meent te dienen. Uiteraard draagt hij voor zo'n afwijking van de opdracht dan ook de volledige verantwoordelijkheid. Dit systeem betekent niet dat commandanten hun ondergeschikten niet controleren. Zij zijn geregeld in voorste lijn te vinden en zorgen er ook anderszins voor voortdurend goed geïnformeerd te blijven. Wanneer een ondercommandant duidelijke blunders maakt, wordt zeker ingegrepen. Net zoals, gedurende het gevecht, taken worden gewijzigd of afgelast. Kortom, hogere commandanten behouden supervisie en controle, maar op een manier die het initiatief nemen bij hun ondergeschikten aanmoedigt, in plaats van het in de kiem te smoren.

● Het derde element vormt de verhouding tussen commandant en ondergeschikten. Commandanten zijn verantwoordelijk voor het ontwikkelen van de zojuist beschreven gewenste leiderseigenschappen in hun ondergeschikten. Zij besteden daarom

veel tijd aan het opleiden maar ook aan de vorming van hun ondercommandanten. Daartoe houden zij veel oefeningen op de kaart, kaderoefeningen in terrein en „zandbak”, en terreinoefeningen met troepen. Daardoor ontstaat een hechte leraar-leerlingrelatie, waardoor eerstgenoemde naast commandant vooral ook mentor is.

Het resultaat is dat commandant en ondercommandanten elkaar heel goed leren kennen en van elkaar weten hoe ze denken. Daardoor kunnen ondercommandanten ook tussen de regels van het „oogmerk van de commandant” door lezen. De commandant kan intuïtief anticiperen op het effectief handelen van elke ondergeschikte in situaties waarin die initiatief moet tonen. Uit deze nauwe relatie ontstaat ook wederzijds vertrouwen. Mede daardoor komen ondercommandanten gemakkelijk tot het nemen van initiatief en komt – omgekeerd – de hogere commandant even makkelijk tot de aanvaarding van de soms negatieve gevolgen daarvan.

Kortom, „de ondergeschikte kan erop vertrouwen dat zijn nemen van initiatief in het gevecht in het algemeen past in het oogmerk van de commandant.” De commandant zal zijn ondergeschikte meer vrijheid laten bij het uitvoeren van zijn opdracht.²⁹

Verdere implicaties voor opleiding en vorming

Dit opleidings- en vormingsproces, toegepast op scholen en bij eenheden, vergemakkelijkt het nemen van eigen initiatief op nog een andere wijze: er ontstaat een gemeenschappelijke kijk op het wezen van de oorlog, op de gewenste karaktereigenschappen, en op het belang van initiatief. Maar ook op passende verhoudingen tussen commandant en ondergeschikten en op de manier waarop bevelen worden uitgegeven. Het leidt tevens tot een gezamenlijke opvatting over de toepassing van de grondbeginselen van de oor-

logvoering in de verschillende gevechtsvormen. Militaire terminologie wordt daarbij ook gaandeweg exacter, gestandaardiseerd en beter door alle betrokkenen begrepen.

Ook de manier waarop tactische oefeningen worden geleid en nabesproken kan het nemen van initiatief in de hand werken. Omdat elke situatie uniek is en omdat geen enkele opleidingssituatie meer dan een fractie van de kenmerken van een echt gevecht kan nabootsen, bestaan er geen zogenaamde „schooloplossingen”. Elke praktisch realiseerbare oplossing die leidt tot uitvoering van de opdracht en die het oogmerk van die opdrachtgever dient, is aanvaardbaar.

Het commentaar zal zich toespitsen op het identificeren van de argumentatie van de cursist c.q. ondercommandant voor zijn doen of laten. Welke factoren van invloed nam hij al dan niet in beschouwing bij zijn beoordeling van de toestand (bvt)? Waren de genomen maatregelen in lijn met die bvt? Werden de daartoe vereiste bevelen duidelijk geformuleerd en overgebracht? Waren de maatregelen tactisch terzake? Was er een redelijke kans op succes? Dit soort vragen vormen de basis voor eventueel commentaar.

Alles is erop gericht commandanten op te leiden met goed ontwikkelde analytische vaardigheid, brede ervaring, en ruime basiskennis. Daarbij wordt vooral hun creatief vermogen gescherpt om passende maar vernieuwende oplossingen te bedenken voor complexe problemen. De eventuele kritiek daarop is steeds opbouwend en begripvol in plaats van afbrekend en neerbuigend. Vergissingen en fouten zijn essentieel voor het leerproces en worden dus altijd positief tegemoet getreden. Daarom blijft het met kritiek kleineren van cursisten respectievelijk ondercommandanten, vooral in het bijzijn van anderen, ook te allen tijde achterwege.

„Auftragstaktik” als holistische visie

Samenvattend is de traditionele Duitse AT, opnieuw in de woorden van Nelsen:

„Een uitzonderlijk brede conceptie, die op een holistische manier elementen omvat van wat in de huidige tijd zou worden genoemd: een theorie over het wezen van de oorlog. Maar ook van daaraan gerelateerde vereiste karakter- en leiderseigenschappen, daarop toegespitste tactiek en operationele kunst, passende verhoudingen tussen commandanten en ondergeschikten, en – niet het minst belangrijk – ook daarop afgestemde opleiding en vorming. Daarenboven zijn deze verschillende aspecten inhoudelijk sterk samenhangend, elkaar wederzijds versterkend, en onverbreekelijk verweven. „Auftragstaktik” is dan ook veel meer dan een methode van bevelvoering. Het is niets meer of minder dan een holistische totaalvisie op oorlogvoeren.”³⁰

Voorlopige conclusies over de bruikbaarheid van de OGC als leidend doctrinair beginsel voor de KL

Uit deze analyse van de Duitse OGC – de traditionele AT of haar tegenwoordige term – en haar toepassing in de praktijk kunnen drie voorlopige conclusies worden getrokken:

● OGC leent zich niet alleen als LDB voor de KL. Het is een dwingend vereiste OGC als zodanig te implementeren, juist ook voor de uitvoering van haar nieuwe gewijzigde takenpakket.

● OGC kan daarbij ook bijdragen aan de oplossing van een aantal organisatieproblemen binnen de KL, die deels voortvloeien uit dat gewijzigde takenpakket, deels reeds in het verleden bestonden.

● Implementatie van OGC in de voorschriften leidt tot teksten die eerder beschrijvend dan voorschrijvend van aard zijn. De nadruk komt dan te liggen op grondbeginselen, uitgangspunten en kenmerken van militaire operaties. Daarbij moet echter ook aandacht worden besteed aan de politieke, sociaal-psychologische, technologische en krijgshistorische context.

²⁹ Nelsen, p. 26, vert. EvW.

³⁰ Nelsen, p. 27, vert. EvW.

De formulering van ogc in de nieuwe KL-doctrine

Op deze plaats is het wellicht dienstig de globale inhoud van OGC, als neergelegd in LDP I, aan te geven met drie citaten. Het eerste luidt;

„De commandant laat zich voortdurend leiden door een op drie punten gebaseerde grondhouding:

- a. tijdig beslissingen nemen;
- b. oogmerk van de hogere commandant begrijpen en het belang ervan onderkennen;
- c. bij zijn eigen optreden steeds verantwoordelijkheid willen nemen om de van hem verwachte bijdrage te leveren aan het bereiken van dat oogmerk.”³¹

Het tweede citaat is als volgt:

„Opdrachtgerichte commandovoering bestaat uit vijf onderdelen:

- een commandant geeft zijn orders op een wijze die zekerstelt dat zijn ondergeschikten zijn oogmerk, hun eigen opdracht, de daarin opgenomen te bereiken doelstellingen en de brede context van die opdracht in het optreden van de gehele eenheid begrijpen;
- een commandant geeft zijn ondergeschikten te kennen welke doelstellingen deze moeten bereiken en de reden waarom die nodig zijn;
- aan zijn ondergeschikten wijst de commandant voldoende en geschikte middelen toe om aan hun opdracht te voldoen;
- een commandant laat zijn ondergeschikten vrij in de manier waarop zij de opdracht willen uitvoeren, behoudens strikt noodzakelijke randvoorwaarden daarbij, bijvoorbeeld vanwege het optreden van hogere of neven-eenheden;
- een commandant geeft zijn ondergeschikten tijdens de uitvoering slechts de noodzakelijke aanwijzingen, wanneer het succes van het optreden in geding is.”³²

En tenslotte het derde citaat:

„Uit het voorgaande volgt dat het leidend beginsel van opdrachtgerichte commandovoering binnen de landmacht alleen metterdaad gestalte kan krijgen wanneer het:

- a. zowel in operationele en opleidingsituaties als tijdens de vredesbedrijfsvoering wordt toegepast;
- b. van het hoogste tot het laagste niveau geldt;
- c. uiteindelijk leidt tot het kweken van commandanten die juist door een effectieve toepassing van dit beginsel hun ondergeschikten leiden, in plaats van hen slechts ‚aan te sturen’.”³³

Mogelijke vragen over de toepassing van ogc in de KL

Is OGC toepasbaar op alle bevelsniveaus, ook de laagste?

Het staat vast dat opleiding en vorming op de Duitse krijgsschool al vanaf de 19e eeuw in het teken hebben gestaan van AT. Dat is duidelijk nog steeds zo. Maar dat betekent niet dat de toepassing zich beperkt tot de elite van Generale Stafofficieren. AT was en is nog steeds bestemd voor alle niveaus. Ook de thans in gang zijnde herziening van de Duitse voorschriften maakt gewag van AT als grondbeginsel voor de commandovoering voor alle niveaus.

Eertijds vielen de Nederlandse dienstplichtigen binnen de NAVO op door hun sterk ontwikkelde neiging tot het effectief nemen van initiatief. Mede daarom was en is er ook geen reden OGC als Nederlands LDB te beperken tot (gebrevetteerde) officieren. Omdat OGC een operationele eis is, moeten ook de onderofficieren, korporaals en soldaten van de BBT-categorie van een zodanige potentiële kwaliteit zijn dat zij met OGC kunnen worden gevormd en geleid, en ook er zelf mee leren opereren. OGC is geen geheimzinnige toverkunst, maar is in de praktijk te leren, hoewel wat makkelijker aan de een dan aan de ander.

De selectie- en opleidingsfunctie van de KL moet dit kunnen realiseren. Ik

refereer hier zijdelings aan een recente discussie in *Carré* over de de facto kwaliteit van de huidige BBT'ers. Terecht wees Ikol Matser daarbij erop dat de huidige problemen door gerichte maatregelen kunnen worden opgelost.³⁴ Ik kan niet inzien waarom hij daarin ongelijk heeft. Maar wanneer onverhoopt mocht blijken dat dat toch zo is, dan moeten de selectiecriteria omhoog. Wanneer dat geen soelaas biedt, omdat er dan te weinig wervingsinstroom ontstaat, resten er maar twee oplossingen. In de eerste moet de KL de initiële opleidbaarheid vergroten door zelf eerst in aanvullende civiele scholing te voorzien. (Die maatregel hebben de Amerikanen ook moeten treffen, toen zij soortgelijke problemen hadden bij de overgang naar een beroepsleger eind jaren zeventig.) Het alternatief is, hoe theoretisch het ook klinkt, dat we de opkomstplicht weer invoeren. *Want hoe dan ook, de moderne, voor haar nieuwe taak berekende KL kan immers eenvoudigweg niet zonder OGC.* Dus zal zij over een categorie personeel met relatief korte dienstdaag – BBT of dienstplichtig – moeten beschikken, die geschikt, respectievelijk alsnog geschikt te maken is voor een opleiding in en met OGC. Een zelfde redenering geldt uiteraard zonder meer voor de beroepsofficieren en onderofficieren van de categorie BOT.

Is versterking van lijn ten koste van staf inherent aan OGC?

De tendens tot bureaucratisering komt in moderne organisaties als de KL vooral tot uiting in de versterking van de functionele lijnen van de verschillende stafspecialismen ten koste van de commandantenlijn. Dit proces wordt uiteraard in de hand gewerkt in omstandigheden van vredesbedrijfsvoering, omdat kostenbeheersing, administratieve controle en centraal politiek toezicht dan soms verworden tot doelen op zichzelf. Dit alles bemoeilijkt de flexibele overgang van de organisatie(delen) naar de toestand van operationele inzet. Evenmin past het bij de taakuitvoering onder de veelal totaal andere en veranderende omstandigheden tijdens de inzet. Uiter-

³¹ LDP I, par. 0552.

³² LDP I, par. 0553.

³³ LDP I, par. 0565.

³⁴ *Carré*, 1996, nr. 5.

aard bemoeilijkt het ook het tot stand komen van een daarop toegesneden opleidings- en vormingsproces.

Het voorgaande sluit evenwel het gebruik van schematische gevechtsdrills niet uit. Vooral bij het enkelvoudige wapensysteem, maar ook op groeps- en pelotonsniveau kunnen zogenaamde „basisgevechtstechnieken” nuttig zijn. Zij moeten dan niet zozeer zijn gericht op standaardisering van gedrag maar vooral op snelheid van reactie. Ook basisgevechtstechnieken moeten de man leren hoe hij adequaat en snel de situatie kan onderkennen en gericht kan handelen. Wat hij precies kan of moet denken en doen, blijft uiteindelijk sterk afhankelijk van de altijd unieke situatie. In de woorden van Marshall: „*Ruling by action instead of acting by rules.*”³⁵

Gelukkig beseft men steeds meer dat dit structurele verschijnsel van militaire bureaucratisering geen noodlotig natuurverschijnsel is waarmee we maar moeten leren leven. Er valt wel degelijk iets aan te doen. Versterking van de commandantenlijn is daarvoor één van de meest voor de hand liggende methoden. Vanzelfsprekend moet dit gepaard gaan met een reële maar tegelijkertijd demonstratieve terugdringing van de functionele lijnen van de staforganisatie. De KL-Leiding heeft voor de bataljons- en compagniesniveaus al maatregelen genomen na een proefneming bij 17 Pantserinfanteriebataljon.³⁶

Voor alle duidelijkheid: het gaat hierbij niet alleen om reductie van de invloed van de zogenaamde „speciale” staf, maar ook van die van de generale of coördinerende staf. Commandanten moeten zich aanwennen weer hun persoonlijke verantwoordelijkheid te nemen voor het totaal van activiteiten van hun eenheid. Dit is niet in tegenspraak met OGC. Integendeel: omdat OGC zich vooral richt op

een zo ruim mogelijke toedeling van eigen zeggenschap aan ondercommandanten, versterkt zij de rechtstreekse en ongefilterde relatie van hen met de hogere commandant. In beginsel behoren juist ondercommandanten de eerste en meest vertrouwde adviseurs van de commandant te zijn. Dit betekent overigens niet dat commandanten geen staf nodig hebben. In sommige gevallen zal hun stafcapaciteit zelfs moeten worden versterkt. Zo luidde bij de proefneming bij 17 Pantserinfanteriebataljon de eerste doelstelling:

*„Verzelfstandiging van de commandanten, door het kwalitatief en kwantitatief versterken van de lijn in de compagnieën en verzwakken van de bataljonsstaf.”*³⁷

Het gaat vooral erom dat de staf nadrukkelijk weer een ondersteunend instrument in handen van de commandant wordt in plaats van een parallelle, min of meer zelfstandige organisatie die opereert langs en dwars door de commandantenlijn.

Uiteraard is dit alles niet alleen relevant voor het bataljons/companiesniveau. Weliswaar is dat het niveau waar het echte gevecht wordt gevoerd, in rechtstreeks contact met de tegenstander. Toepassing van OGC onder gelijktijdige terugdringing van zelfstandige stafbeïnvloeding werpt daar dus onmiddellijk vruchten af. Maar op de hogere bevelsniveaus is de stafinvloed dikwijls nog veel sterker en tegelijkertijd diffuser, al was het maar door de status, pluriformiteit en kwaliteit van de daar werkzame staforganen.

Welke relatie is er tussen ogc en de moderne commandovoeringstechnologie?

In het voorgaande betoog is deze relatie al enige malen ter sprake gekomen. De teneur van die analyses was ondubbelzinnig dat elke technologie, dus ook die voor de commandovoering, ten dienste moet staan van de mens en dus niet de dienst moet uitmaken. Op zich is die conclusie logisch. Helaas is de werkelijkheid toch steeds weer minder logisch dan we

dachten. Vooral de computertechnologie blijkt het levensgrote gevaar in te houden dat de informatievoorziening sneller werkt dan de menselijke maat kan verwerken.

Dat de consequenties daarvan vooral hun negatieve uitwerking hebben op het niveau waar metterdaad in rechtstreeks contact wordt opgetreden, is hiervoor al gesignaleerd. OGC kan daarbij een beveiligende rol spelen omdat zij juist het nemen van de eigen verantwoordelijkheid door ondercommandanten eist, wanneer opdrachten moeten worden uitgevoerd die niet (meer) stroken met de actuele situatie. Iedere commandant moet voortdurend het voorkomen van onnodige verliezen en het vermijden van gevechtssuitputting bij zijn eenheid bewaken, en wellicht zelfs „verdedigen” tegen overtrokken aanspraken door hogere niveaus.

Dit betekent dus dat de ondercommandant naast militaire moed tegenover de vijand, ook morele moed tegenover de hogere niveaus moet bezitten. Dat geldt al in vreedstijd, wanneer een ondercommandant meent te weinig speelruimte te krijgen voor het realiseren van OGC.

Hoe dient ogc in de tekst van de tactische voorschriften door te werken?

De keuze tussen een globale of gedetailleerde vastlegging van de doctrine is tot nog toe slechts zijdelings aan de orde geweest. Het is overigens duidelijk dat een keuze voor OGC als LDB vanzelfsprekend leidt tot een globale, niet gedetailleerde tekst. Juist de veelheid van mogelijke en snel wisselende taken maken het ondoenlijk en ongewenst daarbij dezelfde gedetailleerdheid te laten ontstaan, als die van de huidige doctrine.

Dit betekent eveneens dat het per bevelsniveau – legerkorps, divisie, brigade – in de vervolgdelingen van de LDP I achtereenvolgens beschrijven van het optreden in verdediging, aanval, vertraging en in de afgeleide taken, achterwege zou moeten blijven. Wel zullen soms concrete voorbeelden – met schetsen – moeten worden gegeven, maar door deze te enten op de

³⁵ Marshall, p. 108.

³⁶ „Evaluatierapport Proefneming 17 Painbat”, 1 december 1994.

³⁷ Evaluatierapport, p. 2.

krijgsgeschiedenis kan een sjabloonmatige toepassing zoals thans in de huidige praktijk is gegroeid, worden voorkomen.

Hoe moet ogc de huidige praktijk bij opleiding en vorming gaan veranderen?

De beschrijving van de problemen op opleidings- en vormingsgebied van officieren en kader die, deels voortvloeiend uit het recente verleden, thans in de KL bestaan, hoeft hier niet te worden herhaald. In de daarop volgende analyse van de Duitse AT op het zelfde terrein zijn velerlei aanzetten gegeven voor een fundamentele verandering ten goede. Zo'n veranderingsproces zal echter geen eenvoudige zaak blijken, omdat er afscheid moet worden genomen van menig vastgeroeste gewoonten en ook van nogal wat heilige huisjes.

Wat in dit verband als eerste nodig is, is een prioriteitsstelling van het opleidings- en vormingsproces voor het operationele veld, dus gericht op de kernactiviteit van de KL. Deze is immers niet alleen complexer geworden maar ook door het veelvuldiger optreden in VN-verband voor het personeel meer dagelijkse werkelijkheid geworden dan vóór 1989. Het verkrijgen van andere, bijvoorbeeld civiel-bedrijfskundige of algemene management-vaardigheden zou meer dan tot nogtoe, aan de eigen verantwoordelijkheid en belangstelling van de militair moeten worden overgelaten. Dat is elders in de maatschappij immers ook zo. Daarvoor zijn velerlei civiele studiemogelijkheden, ook schriftelijke. Maar wellicht de meest fundamentele verandering die in het KL-beleid is vereist, kan kort worden samengevat als: prioriteit bij „de opleiders van de opleiders”. Ervan uitgaande dat elke troepenofficier en -onderofficier – ook nog tijdens operationele inzet – juist als commandant tevens opleider en vormer is, kan de kwaliteit van de opleiders van deze opleiders niet hoog genoeg zijn. Het personeelsbeleid, met inbegrip van het carrièrebeleid, moet de vereiste hoge kwaliteit van deze categorie ook metterdaad

realiseren. Dat heeft mogelijk niet alleen repercussies voor de vulling van operationele eenheden maar vooral ook bij de huidige te breed uitgedijde staforganisaties. Niet slechts die in Den Haag maar ook op vele plaatsen ten oosten daarvan! Dat doet misschien eerst pijn, maar uiteindelijk zal het ertoe leiden dat deze staven zo zijn toegesneden op hun werkelijke taken dat zij zich niet kunnen bemoeien met zaken die lagere niveaus gevoeglijk en beter zelf kunnen doen. Ook bij dit proces kan OGC een nuttige startpositie leveren om nieuwe wegen naar verdere contra-bureaucratisering in te slaan.

Wanneer „opleiders van de opleiders” zowel kwantitatief als kwalitatief in voldoende mate op de opleidingsinstituten en -scholen beschikbaar zijn en vooral ook – door grotere continuïteit – langer beschikbaar blijven, wacht hen een echte uitdaging. Maar zij niet alleen. Uitgaande van de hiervoor reeds gemaakte keuze voor een globale vastlegging van de doctrine worden docenten, instructeurs en cursisten teruggeworpen op hun eigen intellect en persoonlijke verantwoordelijkheid. Ze zullen tijdens alle zogenaamde werkcolleges en oefeningen niet alleen gezamenlijk moeten bedenken en bediscussiëren hoe vanuit OGC in de veronderstelde situatie zou kunnen worden opgetreden; ze moeten tegelijkertijd weer leren hun gezamenlijke onderwijsleersituatie onderling optimaal af te bakenen. Cursisten moeten echt gaan studeren, dat wil zeggen ook zelfstandig onderzoek kunnen verrichten, vastleggen, presenteren en bediscussiëren. In dit licht moeten we eens af van de mythe dat het operationele vakgebied geen wetenschappelijke benadering zou toelaten. Er is veel meer aan de hand dan het beruchte „twee voor, een achter”. Dat vergt echter een opleidingswijze die niet meer is gericht op het kunnen opdreunen van voorschriftteksten maar vooral het scheppende intellect van docent en cursist uitdaagt. Kortom, het operationele vak is slechts door diepgaande

wetenschappelijke studie, gecombineerd met zoveel mogelijk operationele werkervaring, onder de knie te krijgen.

Docenten en instructeurs dienen naast leraar, vooral mentor te zijn. Het laatste is zelfs belangrijker dan het eerste. Ze zullen tijd en gelegenheid moeten krijgen zich terdege op die taak voor te bereiden. Ze moeten bovendien een duidelijke en erkende ervaringsvoorsprong bezitten ten opzichte van de cursisten. Maar ze moeten vooral ook de flexibiliteit en bescheidenheid hebben om het onderwijsleerproces een duidelijk gezamenlijke activiteit met hun cursisten te laten zijn. Ze moeten ook ruimschoots de gelegenheid krijgen tijdens hun functioneren als opleider zelf te groeien, door eigen studie en door contacten met anderen, en niet alleen met collega's en cursisten. Daarbij zijn bezoeken aan operationele eenheden en relaties met buitenlandse opleidingsinstituten nodig. Indien enigszins mogelijk dienen zij op laatstgenoemde scholen eerst zelf cursussen te hebben gevolgd.³⁸

Docenten en instructeurs moeten zich hoeden voor sleur, routine en gemakzucht. Wie langdurig één functie bekleedt, hoe hoogwaardig ook, loopt dat risico nu eenmaal. Overigens zal de invloed van OGC als LDB ook een gunstige uitwerking op dit punt hebben. OGC is immers het volstrekt tegengestelde van routinematig denken en handelen. Dat OGC zich niet verdraagt met heiligverklarde zogenaamde schooloplossingen werd al eerder duidelijk. Dat de docent/instructeur gemakshalve zou kunnen afzien van een door hem zelf ontwikkelde oplossing voor de problemen

³⁸ Om dit te concretiseren voor de docenten werkzaam op het IDL, Opleidingen KL, zouden zij allemaal luitenant-kolonel moeten zijn, met brevet en met ten minste enige jaren ervaring in een staffunctie op brigade- c.q. divisieniveau. Een aantal van hen moet beschikken over commando-ervaring op bataljonsniveau of moet een hogere vorming aan een buitenlandse krijgsschool hebben gevolgd.

waarmee hij zijn cursisten confronteert, is uiteraard een misverstand. Hij dient daarmee zorgvuldig om te gaan: allereerst dient hij de discussie over door de cursisten gepresenteerde oplossingen te sturen langs de leerdoelen die hij zelf uit zijn eigen oplossing heeft afgeleid. Dat daarbij ook andere, door de cursisten aangedragen aspecten aan de orde moeten komen, spreekt vanzelf. Het betekent echter wel dat de docent/instructeur de discussie terdege bewaakt, en in beginsel ook zelf leidt. Bij onervaren cursisten is dat zelfs noodzakelijk.

Men zegt soms dat opleiding en vorming zich niet verdragen met gelijktijdige selectie. Met dat laatste wordt dan bedoeld op het systeem waarbij cursisten tijdens hun opleiding worden beoordeeld op hun potentiële capaciteit voor een volgende opleiding en/of voor voortzetting van de huidige. Wie voor het laatste een beter alternatief weet, moet het maar eens zeggen. Een opleiding die immers werkelijk iets voorstelt, vooral ook voor hen die haar met behoorlijke inzet en enige opoffering weten te voltooien, kan niet zonder een zekere selectie. Haar geloofwaardigheid is immers in het geding, wanneer ondanks alle beginselen van eigen verantwoordelijkheid van cursisten, onvoldoende prestaties niet kunnen leiden tot ontheffing.

Iets anders ligt het met zogenaamde „toelatingscursisten”, die als het ware een verlengd toelatingsexamen voor een volgende opleiding zijn. Wanneer daarbij ook een zelfstandig opleidings- en vormingsdoel geldt, hetgeen veelal het geval is, dient de selectie bij voorkeur niet meer dan een laatste schifting te zijn. Inschakeling van een apart selectiecentrum kan wellicht helpen. Ook zou, mede in het kader van OGC als LDB, wellicht de invloed van commandanten-beoordelaars wat meer expliciet kunnen worden gemaakt. Dit kan de vorm krijgen van specifieke aanbevelingen, die vanwege het belang ervan in een aparte beoordeling worden verwerkt. Een laatste opmerking betreft de cur-

susduur, uiteraard in relatie tot de spreiding in de tijd in het kader van de zogenaamde *éducation permanente*. Allereerst moet men af van het idee dat opleidingen verloren tijd zijn, omdat dan geen functierendement wordt geleverd. Zoals eerder opgemerkt, gaat het hier om profijt op korte-termijn, dat te weinig wordt afgezet tegen het langere termijneffect, dat een goede opleidingsperiode zal gaan opleveren. Daarnaast speelt bij OGC als LDB uiteraard ook een rol dat de leerstof niet meer compleet en uitgebreid in een boekje staat, maar vooral door zelf studeren moet worden bijeengegaaard. Dat kost tijd. Meer tijd dan totnogtoe aan de opleiding en vorming in het operationele gebied werd besteed. Zoals gezegd, is de kernactiviteit veel complexer en pluriformer geworden, waardoor het operationele leergebied nog is vergroot. Anderzijds kan besparing in opleidingstijd worden verkregen door het individualiseren van opleidingen in niet-specifiek militaire vaardigheden.

Kan OGC altijd en overal worden toegepast?

Zoals ook uit de Duitse ontwerptekst bleek, zijn er omstandigheden denkbaar waarin OGC niet volledig kan worden toegepast. Vooral op hogere bevelsniveaus kunnen politieke factoren een doorslaggevende betekenis hebben, waardoor de speelruimte van militaire commandanten wordt beperkt. Aan de andere kant is de structurele speelruimte op hoger niveau toch meestal wel zo groot dat daaruit geen onwerkbaar situatie ontstaat. Veel hangt ook hier weer af van de morele moed van de ondercommandant. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben Britse en Duitse generaals op dit punt onder grote druk gestaan van hun politieke lastgevers, Churchill en Hitler, die beiden uitzonderlijk geïnteresseerd waren in militaire details en zich daarmee – meestal met negatief gevolg – intensief bemoeiden.

Tegenwoordig zijn het vooral de vredesoperaties in VN-verband die in bepaalde situaties – dus niet automa-

tisch overal en altijd – sterke politieke doorwerking tot op het laagste tactische niveau vertonen. Dat is ook onvermijdelijk. OGC op die niveaus lijkt in zo'n geval inderdaad nauwelijks mogelijk. Ook LDP 1 gaat daarvan min of meer uit, maar nuanceert dat ook weer met de opmerking:

*„In het gegeven voorbeeld is het echter aanbevelenswaardiger wanneer ondercommandanten door opleiding en ervaring ook politiek zoveel gevoeligheid hebben verkregen dat in zo'n situatie opdrachtgerichte commandovoering kan worden toegepast.”*³⁹

Juist het wederzijds vertrouwen tussen commandanten op de verschillende niveaus en het feit dat zij zich steeds van die politieke factoren bewust zijn, biedt aldus tegelijkertijd de mogelijkheid tot delegatie en speelruimte voor initiatief, kortom tot OGC.

Wat ook essentieel is, maar helaas dikwijls wordt vergeten wanneer een militaire organisatie langdurig niet operationeel wordt ingezet, is dat OGC moet worden geleerd, beoefend en vervolmaakt in vredetijd. Wanneer de opleidings- en vormingssituatie niet op OGC is afgestemd, zal OGC zeker niet werken bij een operationele inzet. Zo zou bijvoorbeeld een commandant van een bataljon dat bestemd is voor rotatie naar voormalig Joegoslavië vanaf het moment van aanwijzing gedurende de gehele voorbereidingsperiode op grond van een duidelijke opdracht zo zelfstandig mogelijk naar de embarkatie moeten toewerken. Men hoeft hem slechts op te dragen welke status het bataljon dan moet hebben. Hoe die status wordt bereikt, is zijn verantwoordelijkheid. Hijzelf moet met zijn staf straks immers ook in hoge mate zelfstandig kunnen optreden. Er is dus alle reden waarom brigade- en hogere commandanten en staven zich nu al beperken tot het zonedig scheppen van extra voorwaarden voor de voorbereidingsmaatregelen die de betrokken bataljonscommandant wil treffen.

³⁹ LDP 1, par. 0551.

Hoe dient OGC te worden gebruikt bij het uitdragen en implementeren van de nieuwe doctrine?

De nieuwe doctrine zal op enigerlei ogenblik moeten worden uitgedragen, waarna de praktische toepassing ervan kan volgen. Dit vergt een gedegen planning en voorbereiding, waarbij echter een goed gebruik van OGC van doorslaggevende waarde kan zijn. Door vanaf het hoogste (lees: legerkorps-) niveau ondercommandanten zelf verantwoordelijk te stellen voor het uitdragen en implementeren van de doctrine binnen hun ressort, worden zij al vroeg actief betrokken bij het succes van dat introductieproces.

Daarbij moet aan een „watervalmodel” worden gedacht, waarbij elke commandant zijn eigen ondercommandanten opleidt en vormt. Hij moet dat zelf doen, waarbij zijn staf hem uiteraard kan assisteren. De exacte vorm van dit introductieproces is ook zijn zaak. Maar mogelijk kan – bij wijze van voorbeeld – een aantal tactische oefeningen op de kaart en

kaderoefeningen in het terrein vooraf op centraal niveau – bijvoorbeeld door het IDL in samenwerking met de COKL-sector – worden uitgewerkt, waardoor de eerste stappen wat makkelijker vallen. Aan de voorbereiding en totstandkoming van zo'n oefenpakket moet tijdig worden begonnen. Het voordeel van die aanpak is wellicht dat aldus lacunes of onjuistheden in de nieuwe doctrine worden ontdekt. Tegelijkertijd creëren de opleidingsinstituten zo een basis voor hun eigen lesmateriaal.

Uiteindelijk kan men echter niet om de conclusie heen dat OGC als LDB alleen maar geloofwaardig kan worden, wanneer zij vanaf het eerste uur wordt gepraktiseerd. Daarom moet elke commandant weer zijn verantwoordelijkheid durven maar ook mógen nemen voor de opleiding en vorming van zijn eenheid. Over de methodiek waarmee hij daarbij te werk kan gaan, zijn bij de behandeling van de opleiding en vorming van beroepspersoneel al praktische aanwijzingen gegeven. Per slot van rekening zal de commandant echter ook hier de bij hem en zijn eenheid passende invulling moeten geven, wil

zijn werk succes hebben. Of, samenvattend met een laatste citaat uit LDP I,

„Opdrachtgerichte commandovoering kan tijdens militaire operaties alleen succesvol zijn wanneer de beginselen ervan goed worden begrepen, de uitvoering ervan wordt aangemoedigd en het aldus optreden regelmatig geoeffend is: het moet een tweede natuur binnen de betrokken eenheid zijn. Een eerste voorwaarde daarbij is dat er door continuïteit in functie vervulling een hecht teamverband binnen de eenheid bestaat, zodat commandant en ondergeschikten elkaar goed kennen, elkaar door dik en dun kunnen vertrouwen en terdege op de hoogte zijn van elkaars wijze van tactisch denken en handelen.”⁴⁰

Dat de totstandkoming van de nieuwe doctrine de aanleiding vormt voor zo'n ontwikkeling tot hechte teamvorming, sterk wederzijds vertrouwen en goed onderling begrip, is niet alleen logisch vanuit het gezichtspunt van OGC. Het past ook uitstekend in de geest van het „anders denken, anders doen” binnen de KL – als geheel.

⁴⁰ LDP I, par. 0554.

Detectie van wind shear in de luchtvaart

E. Derksen - luitenant KLu

R. Thaens - majoor KLu

Zoals bij een ieder die de kranten en actualiteitenrubrieken volgt nu wel bekend is, neemt de Koninklijke Luchtmacht (KLu) in toenemende mate deel aan vredesoperatiën en humanitaire missies. Een van de kenmerken van deze veranderende vorm van optreden is dat personeel en middelen worden ingezet in tot op heden onbekende gebieden en omstandigheden. Deze onbekendheid brengt met zich mee dat mensen, meer dan voorheen, worden geconfronteerd met fenomenen die de effectiviteit en efficiëntie van hun handelen nadelig kunnen beïnvloeden. Dit artikel handelt over een specifiek fenomeen, het *wind shear*-effect, dat zich met name aan luchtvaarenden manifesteert. *Wind shear* is een verschijnsel waarbij in korte tijd zowel snelheid als windrichting sterk variëren. Hierdoor treden sterke veranderingen op in de prestaties van vliegtuigen.

Tijdens het uitvoeren van een missie is het van belang dat de bemanning van een luchtvaartuig zich bewust is van de gevaren die het *wind shear*-effect op het vlieggedrag heeft. In de ideale situatie wordt de bemanning gewaarschuwd voordat het vliegtuig in *wind shear*-omstandigheden raakt. Hierdoor kunnen tijdig maatregelen worden genomen om het gevaar te beperken. Doordat sinds enige tijd het fysische mechanisme achter het *wind shear*-effect bekend is en de ontwikkelingen in de vliegtuigradarsystemen een vlucht genomen hebben, kunnen luchtvaartuigen worden voorzien van *wind shear*-detectiesystemen. Deze systemen zijn nog in ont-

wikkeling, bevinden zich in de certificeringsfase of zijn zeer beperkt commercieel verkrijgbaar. Hierdoor kunnen de KLu en de Koninklijke Marine (KM) in de praktijk nog niet over deze systemen beschikken. Binnen afzienbare tijd zullen detectiesystemen op de commerciële markt worden geïntroduceerd en zullen deze systemen mogelijk als verplichte boord-apparatuur worden aangemerkt door de luchtvaartautoriteiten.

Het doel van dit artikel is het presenteren van diverse aspecten die samenhangen met de vliegveiligheid onder *wind shear*-omstandigheden. Omdat de primaire sensor voor *wind shear*-verschijnselen het radarsysteem is, wordt eerst een introductie van het begrip „radar” gegeven. Hierna volgt een beschrijving van de fysische achtergrond van het verschijnsel, de wijze waarop *wind shear* de prestaties van het luchtvaartuig kan beïnvloeden en de methoden om voorwaarschuwingen voor de vlieger te genereren. Ten slotte eindigt dit artikel met een korte beschouwing van de mogelijkheden van *wind shear*-detectie systemen voor de vliegtuigen van de Marine Luchtvaart Dienst (MLD) en de KLu.

Radarsysteem

Radarsysteem is een systeem dat op basis van elektromagnetische straling objecten in een bepaald gebied kan detecteren en localiseren.¹ Het woord „radar” is een acroniem en staat voor „*Radio Detection and Ranging*”. Het radarsysteem is gebaseerd op het uitzenden van elektromagnetische energie en

het analyseren van de terugontvangen reflecties. De uitgestraalde energie plant zich voort door de atmosfeer tot dat het op een object in het stralingspad invalt. Een deel van de energie wordt door het object teruggekaatst in de richting van het radarsysteem, een ander deel wordt door het object geabsorbeerd en het restant wordt in de overige richtingen verspreid. Door het terugontvangen signaal te vergelijken met het uitgezonden signaal kan informatie over de aanwezigheid van een doel worden afgeleid. In een aantal gevallen is het zelfs mogelijk specifieke karakteristieken van het doel af te leiden, zoals de radiale snelheid en vormaspecten.

Doelen hoeven niet altijd met het blote oog zichtbaar te zijn. Reflectie treedt in meerdere of mindere mate op bij elke overgang tussen gebieden in de atmosfeer waar de propagatie-eigenschappen sterk verschillen. Regen- en waterdamphoudende gebieden in de atmosfeer kunnen voldoende sterke echo's veroorzaken, waardoor radarsystemen in beginsel geschikt zijn om gegevens te verzamelen over de weersituatie. Ook kunnen met een radarsysteem afbeeldingen worden gemaakt van de grond („*groundmapping*”). Voor dit laatste is echter grote reken capaciteit in de radarcomputer nodig om de resolutie in de *groundmap* acceptabel voor de gebruiker te maken.

Behalve gewenste echo's krijgt de ontvanger van de radar ook ongewenste echo's binnen. Het verschil tussen gewenst en ongewenst wordt primair bepaald door de toepassing

van het radarsysteem. Een radar aan boord van vliegtuigen is bedoeld om vroegtijdig te waarschuwen voor andere vliegtuigen in de omgeving, of voor mogelijk gevaarlijke weersituaties zoals regen- en onweersbuien of turbulentie. De ontvanger van de boordradar zal echter ook reflecties van de grond onder het vliegtuig ontvangen. Deze reflecties zijn ongewenst en hebben een negatieve invloed op de prestaties van het radarsysteem. De verzamelnaam voor alle ongewenste echo's is „clutter”. De meeste radarsystemen beschikken over zowel hardware- als softwarematige technieken om de effecten van clutter zoveel mogelijk te beperken. Bij ontvangst van een echo zal in het radarsysteem worden vastgesteld of er sprake is van een daadwerkelijk doel of van clutter. Hierbij kan het voorkomen dat een verkeerde beslissing wordt genomen door het systeem. „Verkeerd” kan betekenen dat een clutter-echo als doel wordt aangemerkt, een verschijnsel dat „False Alarm” wordt genoemd. Anderzijds bestaat de mogelijkheid dat het signaal van een doel te zwak is ten opzichte van de clutter. In dat geval wordt gesproken van een „Missed Detection”. De kans op een False Alarm is omgekeerd evenredig met de kans op een Missed Detection, zodat het verlagen van de hoeveelheid False Alarms leidt tot een verhoging van het aantal Missed Detections.

Elementaire werking van een radar

Een radar kan verschillende vormen van elektromagnetische energie uitzenden. Omwille van de duidelijkheid beperkt dit artikel zich tot een speciaal type uit de familie der radarsystemen, de pulsradar. Aan de hand van een globale beschrijving van een pulsradar wordt verder ingegaan op de wijze waarop doelinformatie aan het gereflecteerde signaal wordt onttrokken.

Een pulsradar zendt een zeer kortdurende hoeveelheid energie uit, de zogenaamde „zendpuls” of „puls”. Deze puls plant zich met de snelheid van het licht (300.000 km/sec) voort door de atmosfeer. De radar meet de

tijd tussen het uitzenden van de puls en de ontvangst van de bijbehorende echo. Door dit tijdsverschil met de lichtsnelheid te vermenigvuldigen, wordt de door de puls afgelegde afstand berekend. Deze afstand is gelijk aan tweemaal de afstand van radarsysteem tot doel. Als ook de kijkrichting van de antenne is geregistreerd, volgt de exacte positie van het doel ten opzichte van de radar in termen van richting en afstand. Een verstoring factor wordt gevormd door de atmosfeer. Tijdens de propagatie door lucht worden de kenmerken van de puls beïnvloed. Deze atmosferische effecten zijn niet constant, maar worden beschreven in statistische termen. Daar atmosferische omstandigheden zich wijzigen, is een goede kennis van de propagatie-effecten noodzakelijk. Hiertoe wordt door diverse wetenschappelijke instituten onderzoek gedaan naar de invloed van de atmosfeer op zend-ontvang situaties.

Het Doppler-effect

Het op een doel invallend signaal wordt niet alleen gereflecteerd, maar ook in kleine mate door het doel gewijzigd. Een van de wijzigingen is een frequentieverandering van het gereflecteerde signaal als gevolg van de snelheid die het doel in de richting van de radar heeft. Dit verschijnsel heet het „Doppler-effect”. Een bekend voorbeeld van het Doppler-effect is het naderen van een spoorwegovergang vanuit een trein.* Het belsignaal van de overweg lijkt voor een waarnemer in de trein bij het naderen een hogere toon te hebben dan in werkelijkheid, terwijl de toon juist lager lijkt te zijn nadat de trein de overweg is gepasseerd. Een stilstaande waarnemer die tijdens het passeren van de trein bij de overweg heeft gestaan, heeft continu eenzelfde toon van de overwegbel gehoord. Dit verschijnsel van de verandering in toonhoogte als gevolg van een snelheidsverschil tussen waarnemer en bron is het Doppler-effect. Dit effect beschrijft

* Een minder populair voorbeeld is de radarsnelheidsmeter waarmee de politie snelheids-overtreders opspoor.

de relatie tussen de frequentieverandering en de radiale snelheid van het doel ten opzichte van de ontvanger. Voor een radarsysteem geldt een analoge situatie aan het voorbeeld van de spoorwegovergang. Radars die via het Doppler-effect in de pulsecho's de snelheid van het doel in de richting van de radar kunnen afleiden, heten „Puls-Doppler radarsystemen”. Dit type radar wordt het meest gebruikt in de luchtvaart.

Historie van radarsystemen aan boord van vliegtuigen

De eerste radarsystemen aan boord van vliegtuigen zijn uitgevonden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het doel was het opsporen van andere luchtvaartuigen onder slecht zichtomstandigheden. Bij deze taak zijn alle door weersomstandigheden veroorzaakte reflecties storend en dus ongewenst. Deze radars werden primair ontworpen om weerseffecten maximaal te onderdrukken. Weersinvloeden verstoorden het beeld van de doelen in de lucht en werden onder de noemer „clutter” geschaard. Vanaf de jaren vijftig ontwikkelde de stand der techniek zich dusdanig snel dat „coherente processing” kon worden toegepast. Coherente processing betekent dat de radar een relatie legt tussen het uitgezonden signaal en het terugontvangen signaal om uit de verschillen informatie over doelen af te leiden.

Vanaf het begin van de jaren tachtig werd het Doppler-effect gebruikt om meer informatie over doelen te verkrijgen dan alleen de positie. Door de toename in reken capaciteit van de nieuwere systemen, waardoor onder andere coherente processing kon worden gedaan, konden doelaspecten als snelheid en vorm worden afgeleid. Hierdoor ontwikkelde het radarsysteem zich als een geschikte kandidaat voor het detecteren van fysische fenomenen zoals regenbuien, turbulentie en wind shear die door vliegtuigen tegemoet worden gevlogen.²

Het wind shear-effect

De meest aanvaarde definitie van

wind shear (ook: windschering) luidt als volgt:

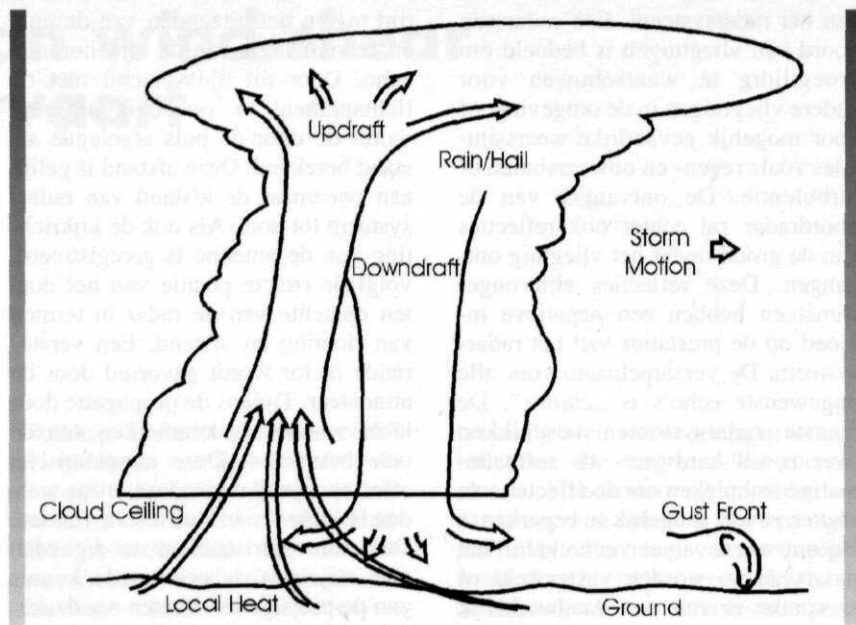
„Wind shear is een verandering van de windsnelheid en/of -richting per lengte-eenheid tussen twee punten in de atmosfeer.”³

Deze veranderingen kunnen zeer plotseling en sterk van aard zijn waardoor het voor de luchtvaart, vooral in de start- en landingsfase van de vlucht, een gevaarfactor van betekenis is. Niet elke richting- of snelheidsvariatie van de windrichting is van belang in de luchtvaart. De algemene definitie is voor de luchtvaartsituatie te herleiden tot de volgende omschrijving:

„Wind shear is de variatie in grootte van de windvector of zijn componenten langs en dwars op de vliegroute.”

Doordat zonnestraling op het aardoppervlak invalt, vindt opwarming plaats van de aarde, en hierdoor indirect van de lucht erboven. Elk type aardoppervlak heeft een karakteristiek opwarmgedrag, waardoor temperatuurverschillen in de luchtdelen boven het aardoppervlak ontstaan. In een luchtmasse met temperatuurverschillen, zal de warme lucht stijgen ten opzichte van de koude lucht. Door dit verschijnsel, „convectie” genaamd, ontstaan drukverschillen tussen diverse gebieden op aarde. De relatief warmere lucht kan op de grond nog extra worden opgestuwd door begroeiing en gebergten.

De stijgende lucht bevat een hoeveelheid waterdamp. Naarmate de luchtmasse aan hoogte wint, neemt de temperatuur van de massa af. Vanaf een bepaalde hoogte is de temperatuur dusdanig gedaald, dat de aanwezige waterdamp condenseert in de vorm van waterdruppels of zelfs hagelstenen. Deze hydrometeoren zijn relatief zwaar ten opzichte van de luchtdeeltjes en zullen in hun stijgende beweging worden afgeremd door de zwaartekracht. Als de zwaartekracht groter is dan de omhoog stuwende kracht op de hydrometeoor, zal dit deeltje aan

Afb. 1 Fysische geometrie van het wind shear-verschijnsel

een valbeweging beginnen. Door de grote hoeveelheid aan vallende deeltjes ontstaat een neerwaartse luchtstroom. De vallende ijsdeeltjes of regendruppels smelten respectievelijk verdampen voor een deel op hun weg naar beneden. Hierdoor wordt energie aan de omgeving onttrokken, waardoor de neerwaartse stroming extra wordt versterkt. Deze neerwaartse stroming wordt „downdraft” genoemd. Als de downdraft de grond raakt, spreidt deze uit in de vorm van horizontale stromingen langs het aardoppervlak. In afb. 1 is het fysische mechanisme achter het wind shear-effect grafisch weergegeven.

Wind shear is een dynamisch effect dat diverse verschijningsvormen kan hebben. Afhankelijk van de omvang van de wind shear en de duur van de effecten kunnen meerdere typen worden onderkend. Van deze typen hebben de „microburst” en het „gustfront” de grootste invloed op de prestaties van vliegtuigen die er doorheen vliegen. In de volgende paragrafen wordt verder ingegaan op de specifieke kenmerken van zowel de microburst als het gustfront.

De „microburst”

Een microburst is een geconcentreer-

de verticale valwind die bij het raken van het grondoppervlak overgaat in een horizontale „outflow”⁴. Bij een microburst is de doorsnede van de verticale valwind kleiner dan vier km. Is de doorsnede groter, dan wordt het verschijnsel „macroburst” genoemd. Een tweede verschil tussen micro- en macroburst is dat een macroburst tot ongeveer 30 minuten in tijd maximale windsnelheden (ca. 75 m/s) kan produceren, terwijl deze periode bij een microburst hooguit vijf minuten duurt. De totale tijd tussen opbouw tot en met volledige opbouw van een microburst is in het algemeen niet langer dan vijftien tot twintig minuten. Door deze korte levensduur is het moeilijk om microbursts te detecteren en de vlieger tijdig te informeren, in tegenstelling tot de omvangrijkere en langdurigere macrobursts.⁵

De microburst is onder te verdelen in twee categorieën, de „wet” en de „dry” microburst, afhankelijk van de hoeveelheid en dichtheid van hydrometeoren die zich in de burst bevinden. Hydrometeoren zijn vormen van water zoals regendruppels of ijs, die in meerdere of mindere mate reflectieve en diffractieve eigenschappen voor radarsignalen hebben. „Wet”

microbursts gaan vergezeld van dusdanig veel regen op lage hoogte boven de grond, dat deze door grond detectoren op vliegvelden te detecteren zijn. „Dry” *microbursts* bevatten daarentegen zeer weinig of geen regen, waardoor detectie slecht of niet mogelijk is. De slechte detecteerbaarheid van de *dry microbursts* maken dit type tot een van de meest gevaarlijke *wind shear*-fenomenen voor de luchtvaart.

Het „gustfront”

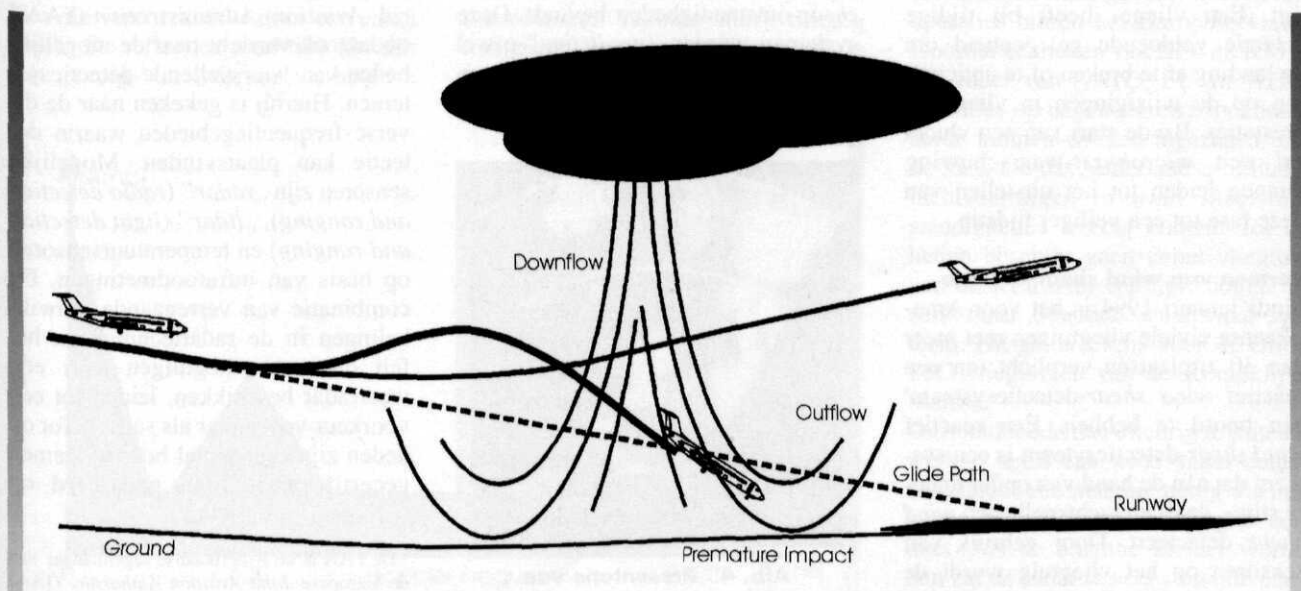
De tweede vorm van *wind shear* die een rol speelt in de luchtvaart is het „gustfront”⁴. Een *gustfront* is het voorste deel van een horizontale luchtstroom, de *outflow*, die het resultaat is van een verticale stroom (*downdraft*) die door de grond wordt afgebogen. Het is de scheiding tussen de warme, vochtige en laag bij de grond hangende lucht in de omgeving van de onweersbui en de koude, bijna verzadigde lucht die afkomstig is van het middelpunt van de onweersbui. In *gustfronts* kunnen hoge windsnelheden (> 25 m/s) worden bereikt, gepaard gaande met zware turbulentie. Hierdoor brengt het *gustfront*, evenals de *microburst*, een verhoogd risico voor de luchtvaart met zich mee.

Wind shear-effecten op luchtvaartuigen

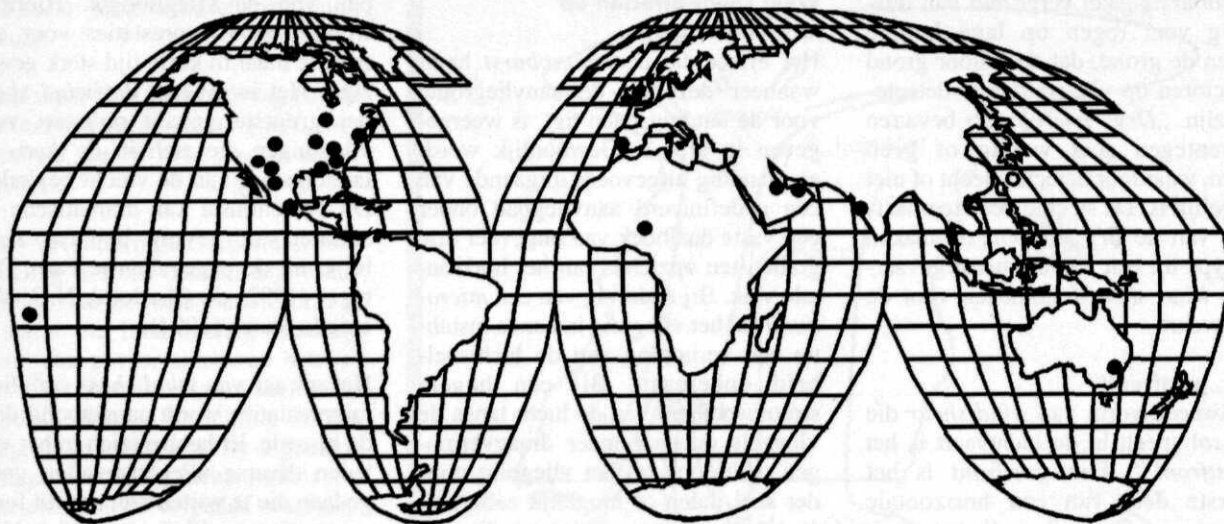
Het effect dat een *microburst* heeft wanneer deze op de aanvliegroute voor de landingsbaan ligt, is weergegeven in afb. 2. Gewoonlijk wordt een landing uitgevoerd uitgaande van een gedefinieerd aanvliegp pad onder een vaste dalhoek van ongeveer drie graden ten opzichte van het horizontale vlak. Bij nadering van een *microburst* zal het vliegtuig in eerste instantie een verhoging van de luchtsnelheid ondergaan. Bij een hogere stroomsnelheid van de lucht langs de vleugels ontstaat meer draagvermogen. Hierdoor zal het vliegtuig minder snel dalen of mogelijk zelfs stijgen. Het vliegtuig volgt op dit moment niet meer het gewenste aanvliegp pad. Om terug te keren naar het juiste aanvliegp pad zal de vlieger of automatische piloot correcties uitvoeren door het motorvermogen te reduceren of door stuurcorrecties te geven. Wanneer het vliegtuig na enige tijd de *downflow*, ofwel valwind van de *microburst* heeft bereikt en de tegengestelde *outflow* in vliegt, neemt de luchtsnelheid langs de vleugels aanmerkelijk af. Een dergelijke afname van de luchtsnelheid betekent een plotseling verlies van draagvermogen, dat resulteert in het sterk teruglo-

pen van de vlieghoogte. Hiermee worden de vliegprestaties voor een tweede maal in korte tijd sterk gewijzigd. Het is evident dat *wind shear* het grootste gevaar oplevert voor vliegtuigen die zich in de start- en landingsfase van de vlucht bevinden. Dit verschijnsel kan dramatische resultaten tot gevolg hebben, zoals blijkt uit de ongevallen te Faro, Portugal (1992) en Charlotte, N.C., Verenigde Staten (1994).

Het gevaar van *wind shear* op vliegtuigprestaties wordt aangetoond door de historie. Er hebben zich in het verleden diverse vliegongevallen voorgedaan die te wijten zijn aan dit fenomeen. Tussen 1964 en 1995 hebben zich een dertigtal incidenten voorgedaan waarvan een aantal met fatale gevolgen voor bemanning en passagiers.^{6,7} Deze ongevallen hebben tot op heden het leven gekost aan ongeveer 800 personen. Uit een weergave van de locaties van de ongevallen volgt dat *wind shear* verschijnselen zich concentreren in specifieke geografische gebieden (afb. 3). Dit overzicht is echter niet volledig omdat *wind shear* als oorzaak van een luchtvaartongeval pas sinds enkele decennia wordt onderkend. De Verenigde Staten zijn ver gevorderd op

Afb. 2 Effect van *wind shear* op het vliegp pad

Afb. 3 Geografisch overzicht van *wind shear* gerelateerde vliegongevallen

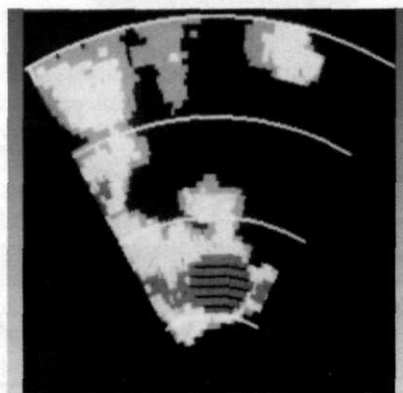
het gebied van „*crash investigation*” en kunnen de oorzaak *wind shear* nauwkeuriger vaststellen. Tevens worden in de Verenigde Staten naar verhouding veel vliegbewegingen uitgevoerd in *wind shear* gevoelige gebieden, waardoor afb. 3 een vertekend beeld kan geven.

Vanwege de invloed van *wind shear* op het vlieggedrag is het van belang tijdig te detecteren of een *microburst* in of in de buurt van de vliegroute ligt. Een vlieger heeft bij tijdige detectie voldoende gelegenheid om de landing af te breken of te anticiperen op de wijzigingen in vliegtuigprestaties. Bij de start van een vlucht zal een *microburst*-waarschuwing kunnen leiden tot het uitstellen van deze fase tot een veiliger tijdstip.

Vormen van *wind shear*-detectie

Sinds januari 1994 is het voor Amerikaanse civiele vliegtuigen met meer dan 30 zitplaatsen verplicht om een reactief *wind shear*-detectiesysteem⁸ aan boord te hebben. Een reactief *wind shear*-detectiesysteem is een systeem dat aan de hand van onder andere stijg-, daal- en luchtsnelheden *wind shear* detecteert. Door gebruik van sensoren op het vliegtuig wordt de toestand van het vliegtuig en de directe omgeving vastgesteld. Het detec-

tiesysteem reageert op het moment dat het vliegtuig in een *wind shear* situatie zit. De vlieger heeft bij een reactief systeem weinig tot geen reactietijd: in de helft van de gevallen biedt een reactief systeem de vlieger onvoldoende informatie om tijdig maatregelen te nemen, hetgeen kan leiden tot verlies van het luchtvaartuig. Om dit te voorkomen moet de waarschuwingstijd worden vergroot. De vlieger moet gewaarschuwd worden voordat het vliegtuig zich in *wind shear*-omstandigheden bevindt. Deze systemen worden „*predictive*” ofwel voorspellende *wind shear*-systemen genoemd. Waarschuwingen kunnen

Afb. 4 Presentatie van *wind shear*-detectiesysteem aan de vlieger in de cockpit⁹

aan de vlieger worden gepresenteerd door middel van een display in de cockpit. Door kleuren en symbolen toont dit display een afbeelding van de meteorologische situatie langs de te vliegen koers, gebaseerd op radar-data van het *wind shear*-detectie systeem. Afb. 4 laat een voorbeeld van een dergelijk display zien.

Er is in het verleden door onder andere de *National Aeronautics and Space Administration* (NASA) en de *Federal Aviation Administration* (FAA)⁹ onderzoek verricht naar de mogelijkheden van voorspellende detectiesystemen. Hierbij is gekeken naar de diverse frequentiegebieden waarin detectie kan plaatsvinden. Mogelijke sensoren zijn „*radar*” (*radio detection and ranging*), „*lidar*” (*light detection and ranging*) en temperatuursensoren op basis van infraroodmetingen. De combinatie van verregaande ontwikkelingen in de radartechniek en het feit dat veel vliegtuigen over een weerradar beschikken, leidde tot een voorkeur voor radar als sensor. Tot op heden zijn een drietal boordsystemen gecertificeerd, allen gebaseerd op

⁸ De FAA is de Amerikaanse tegenhanger van de Europese *Joint Aviation Authority* (JAA) en de Nederlandse Rijks Luchtvaart Dienst (RLD).

radar. Het *wind shear* detectie-algoritme is geïntegreerd in de voor civiele luchtvaart gebruikelijke weerradars. Integratie van dergelijke opties in bestaande boordsystemen heeft gunstige gevolgen voor zowel de prijs als het gewicht van een luchtvaartuig, twee mogelijk doorslaggevende aspecten bij aanschaf en exploitatie van vliegtuigen.

Gebruik van radar voor wind shear-detectie in vliegtuigen

Een radar onttrekt gegevens over het doelgebied aan de relatie tussen uitgezonden en terugontvangen signaal. Een analyse van het frequentiespectrum moet dus uitsluitend geven over de aanwezigheid van *wind shear* in het doelgebied. Afb. 5 laat zien hoe het frequentiespectrum van een ontvangen radarsignaal eruit ziet waarbij is gecorrigeerd voor de snelheid van het vliegtuig.² Het spectrum laat een aantal karakteristieke aspecten zien die verklaarbaar zijn uit de geometrie van de meetsituatie. De signalen rond 0 Hz corresponderen met reflecties van de grond, dus *grondclutter*, of van nagenoeg stilstaande gronddoelen. Bijna stilstaande doelen veroorzaken weinig tot geen Dopplerverschuiving en hebben dus een smalle spectrale breedte. (De spectrale breedte is de verzameling frequenties die veroorzaakt is door een enkel doel.) De reflecties rond 600 Hz zijn het gevolg van weerdoelen, hetgeen

blijkt uit de bredere spectra ten opzichte van de grondreflecties. De reflecties rond 2700 Hz zijn mogelijk afkomstig van bewegende doelen op de grond of van grondreflecties die via de zijlussen van de antenne worden ontvangen.

Om goede *wind shear*-detectie mogelijk te maken, zullen alle ongewenste reflecties in het frequentie domein moeten worden weggefilterd. Hierbij is het van belang dat *grondclutter* of andere ongewenste reflecties het frequentiespectrum van de weerdoelen in het frequentiedomein niet overlappen. Dit zou er namelijk voor zorgen dat informatie die nodig is voor *wind shear*-detectie verloren gaat. De spectrale breedte van grondreflecties wordt bepaald door drie factoren: de bundelbreedte van de antenne, de positie van de antennebundel ten opzichte van de grond en de eigen snelheid van het vliegtuig. De bundelbreedte van de antenne is afhankelijk van de afmeting van de antenne en van de eigenschappen van de radome (de kunststof neuskegel die voor de antenne is geplaatst om de neus van het vliegtuig te vormen en de radar te beschermen). Voor de invloed van de afmeting geldt dat bij dezelfde zendfrequentie een groter antenneoppervlak een nauwere bundel oplevert. Doordat een radome niet volledig transparant is voor de energie uit de antenne, zal een deel van deze uitge-

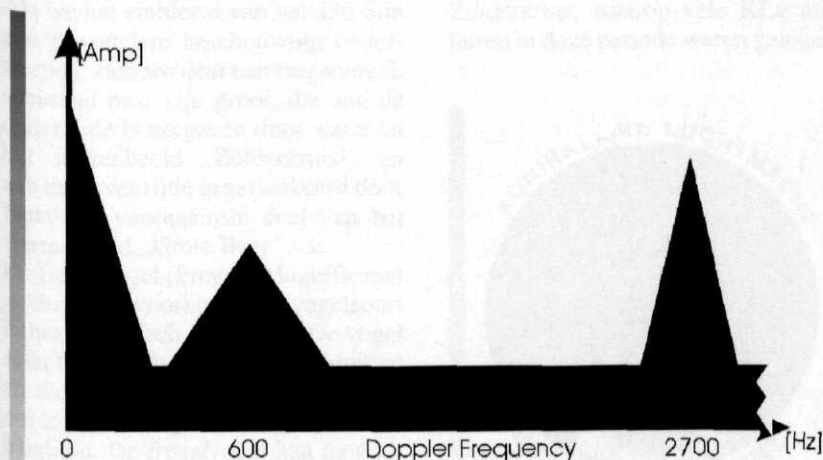
straalde energie direct worden gereflecteerd. Dit heeft tot gevolg dat de hoofdbundel van de antenne breder zal worden. De kijkrichting van de antennebundel moet zodanig worden gekozen dat er zo min mogelijk last wordt ondervonden van extra reflecties via de verbrede bundels.

De minimale grootte van de antennes die op dit moment in gebruik zijn bij gecertificeerde *wind shear*-detectiesystemen hebben een doorsnede van 30 inches. In de nabije toekomst kunnen ook 24 inch antennes worden gebruikt. Hierbij kan in de signaalverwerking echter een conflictsituatie optreden. De door de antenne gevormde bundel wordt door de verkleining zodanig breed dat de grondreflecties die via deze bundel worden ontvangen het spectrum van de weerreflecties kunnen overlappen. Door deze overlap is geen informatie meer aan het spectrum te onttrekken waardoor geen *wind shear*-detectie meer kan plaatsvinden. Hoe klein de antennes mogen zijn voor *wind shear*-detectie volgens de FAA normen, is nog steeds onderwerp van onderzoek.

Wind shear-detectie bij de Koninklijke Luchtmacht en de Koninklijke Marine

De Nederlandse krijgsmacht wordt in toenemende mate geconfronteerd met operaties buiten het Europese kader. Doordat eenheden van KLu en KM in het kader van NATO, EU en WEU-operaties op nagenoeg elke locatie op aarde kunnen worden ingezet, neemt de kans toe dat Nederlandse militaire luchtvaartuigen in *wind shear*-omstandigheden terecht komen. Tot op heden beschikt geen enkel vliegtuig van de KLu over een „predictief” of zelfs maar „reactief” *wind shear*-systeem. Dit geldt tevens voor de Orion P3C vliegtuigen van de Koninklijke Marine.

Om voldoende nauwkeurig te kunnen werken heeft een *wind shear*-detectiesysteem een antenne nodig die aan bepaalde minimum-afmetingen voldoet. Als de antenne kleiner wordt, dan zal de radar te veel storende *clutter* ontvangen bij de op dit moment in gebruik zijnde frequenties. De mini-

Afb. 5 Frequentiespectrum van terugontvangen radarsignaal

male dimensies liggen in de orde van enkele tientallen inches. Als vuistregel wordt in dit artikel uitgegaan van een minimale doorsnede van 24 inches, hoewel compactere systemen in de toekomst niet zijn uitgesloten. Antennes met een dergelijke omvang stellen eisen aan de ruimte in de neus

van het vliegtuig waarin het *wind shear*-detectiesysteem geplaatst moet worden. Dit betekent dat alleen de grotere luchtvaartuigen van KLu en KM voorzien kunnen worden van *wind shear*-detectie. Hierbij komt nog eens dat kleinere vliegtuigen zoals de F-16 *Fighting Falcon* dusdanig veel

vermogen hebben ten opzichte van het vlieggewicht, dat in een *wind shear*-situatie het vliegtuig in staat is uit het *wind shear*-gebied te ontsnappen. Vliegtuigen van het type Fokker 27(M), Fokker 50 en Fokker 60 hebben weinig ruimte in de neussectie om een *wind shear*-detectiesysteem te herbergen. De vliegtuigen die wel in aanmerking komen voor *wind shear*-detectie zijn de Orion P3C Maritime Patrol vliegtuigen van de KM en van de KLU de KDC-10 *Air-to-air refueling/Transport* en de Hercules C-130H vliegtuigen.

Indien de KLu en de KM voortgaan op de ingeslagen weg met het inzetten van vliegtuigen, neemt de kans toe deze vliegtuigen in aanraking komen met *wind shear*. Niet of te laat reageren, kan ernstige gevolgen hebben voor de vliegveiligheid, waardoor gevaar voor bemanning en passagiers op korte termijn ontstaat, terwijl op lange termijn de slagkracht negatief wordt beïnvloed.

Op de markt voor vliegtuigsystemen zijn echter diverse, technisch hoogwaardige systemen verkrijgbaar waarmee de risico's als gevolg van *wind shear* en turbulentie drastisch te reduceren zijn. ■

Literatuur

- ¹ M. Skolnik – *Radar Handbook* 2nd edition, McGraw-Hill, New York (1990).
- ² D. Kuntman (AlliedSignal Air Transport Avionics, Ft. Lauderdale, FL) – *Evolution of Airborne Weather Radar to Add Forward Looking Windshear Detection Capability*, AIAA – Aircraft Design, Systems and Operations Meeting te Monterey, CA, USA op Aug 11-13 (1993).
- ³ A. Steenhuisen en B. Zwart – *Inleiding tot de algemene meteorologie*, KNMI publicatie 184, ISBN 90-369-2055-8.
- ⁴ P. Mahapatra en D. Zrnicek – *Sensors and Systems to Enhance Aviation Safety Against Weather Hazards*, IEEE, Proceedings of the IEEE 79(1991)(9).
- ⁵ T.T. Fujita – *The Downburst, Microburst and Macroburst*, University of Chicago Press (1985).
- ⁶ M. Wolfson e.a (Lincoln Laboratory, Massachusetts Institute of Technology,

Lexington, Massachusetts) – *Characteristics of thunderstorm-generated low altitude wind shear: a survey based on nationwide terminal doppler weather radar testbed measurements*, IEEE, Proceedings of the 29th Conference on Decision and Control, Honolulu, Hawaii, (1990).

⁷ J.F. Michaels – *A patented approach to radiated testing of installed airborne Doppler radar with weather/windshear detection capability*, Naecon Conference Paper, ISBN 078032666 (1995).

⁸ *Federal Aviation Regulation Publication – FAR25.138.*

⁹ Hinton, D.A. and Oseguera, R.M. (NASA Langley Research Center, Hampton, VA). „Microburst Avoidance Crew Procedures for Forward-Look Sensor Equipped Aircraft”. AIAA – Aircraft Design, Systems and Operations Meeting, Aug 11-13, 1993, Monterey, CA.

336 Squadron

G.J.M. Tiggelman - luitenant-kolonel

Het 336 Squadron (SqN) in zijn huidige vorm en samenstelling bevindt zich momenteel op de kleinste vliegbasis van de Koninklijke Luchtmacht (KLu). Niet alleen is de Vliegbasis Hato, die is gecollocerd met de civiele luchthaven, de kleinste vliegbasis van de KLu, zij is eveneens het meest verafgelegen onderdeel (meer dan achtduizend km). De huidige personeelssterkte van het SqN is 48 mannen en vrouwen. Het SqN mag met een gerust hart uniek worden genoemd. Uniek in haar uitrusting; er zijn immers slechts weinig Fokker F.27 Maritimes gebouwd. Uniek in haar samenstelling, waarbij personeel van de Koninklijke Marine (KM) en van de KLu is verenigd in een SqN en opereert in een uniek operatiegebied, de Caraïben.

Embleem

Als we het embleem van het 336 SqN aan een nadere beschouwing onderwerpen, zien we daar een fregatvogel, speurend naar zijn prooi, die aan de onderzijde is omgeven door water en het sterrenbeeld „Zuiderkruis”, en aan de bovenzijde is geflankeerd door lucht het voornaamste deel van het sterrenbeeld „Grote Beer”.

De fregatvogel (Fregata Magnificens) is een veel voorkomende vogelsoort in het Caraïbisch zeegebied. De vogel staat bekend als vermetele luchtpiraat en weergaloze vlieger en is beroemd om zijn behendigheid en grote wendbaarheid. De fregatvogel kan langdurig boven het wateroppervlak blijven zweven en ziet met zijn scherpe ogen

Het kleinste en meest veraf gelegen squadron van de Koninklijke Luchtmacht, het 336 Squadron op Curaçao, viert dit najaar zijn 15-jarige aanwezigheid in de Antillen. Reden voor de commandant van het squadron om het unieke karakter en de grote diversiteit aan taken van zijn eenheid voor het voetlicht te brengen.

alles wat zich daarop bevindt. Hij heeft een laag energieverbruik bij een groot uithoudingsvermogen; landt nooit op zee maar kan langzaam en zeer precies landen op kleine oppervlakten.

Het sterrenbeeld „Zuiderkruis” symboliseert de periode dat het SqN opereerde in Nieuw-Guinea op het zuidelijk halfrond. Bovendien doet de naam herinneren aan het troepenschip Zuiderkruis, waarop vele KLu militairen in deze periode waren gelegerd.

De „Grote Beer” symboliseert de verbondenheid van het SqN met het moederland dat op het noordelijk halfrond is gelegen, alsmede het mogelijke operatiegebied

Geschiedenis

De geschiedenis van het 336 SqN van de Koninklijke Luchtmacht begint reeds op 1 september 1961, als transporteenheid in het voormalige Nederlands Nieuw-Guinea. Toch zal pas dit jaar het 15-jarig bestaan worden gevierd. De reden hiervoor is dat al op 9 november 1962 het SqN werd opgeheven. De Dakota-vliegtuigen werden verkocht aan een firma in Guam. Het SqN is altijd buiten Nederland operationeel geweest: in de eerste periode van ruim een jaar op de Vliegbasis Mokmer in Nieuw-Guinea (NNG) en van 1981 tot heden in het Caraïbisch gebied met als thuisbasis de Vliegbasis Hato op Curaçao.

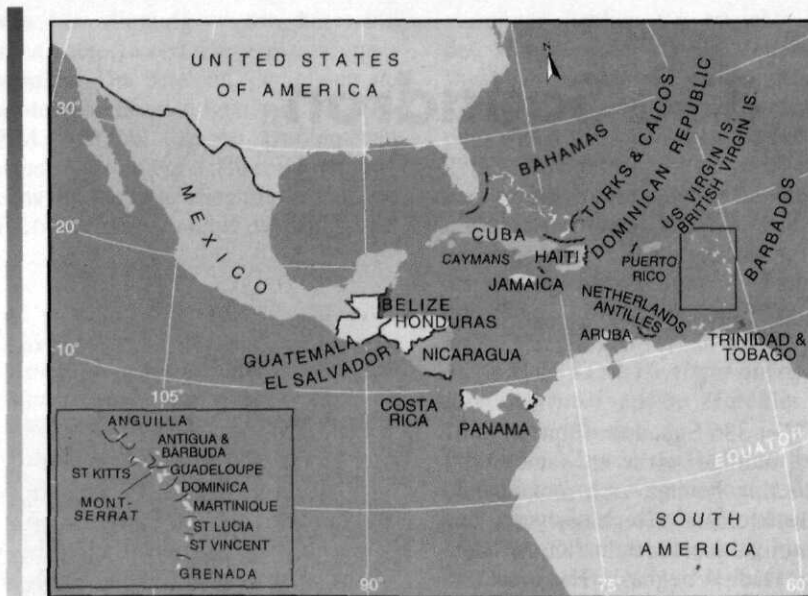
De aanvang van beide periodes kenmerkt zich door de overname van de taak die tot dan toe werd vervuld door eenheden van de Koninklijke Marine (KM). Immers, de transporttaken op NNG werden tot begin 1960 door de KM verzorgd met „Martin Mariner” amfibie-vliegtuigen. Vanwege veroudering (en een aantal ongevallen) werden deze begin 1960 vervangen door de Dakota's. De KM kreeg de beschikking over vier Dakota's uit het bestand van de KLu, die haar Dakota's in Nederland na vijftien jaar verving door de „modernere” Fokker F.27. Met de oprichting van het 336

Sqn en het overnemen van de luchttransportaak van de KM nam de KLu wederom drie Dakota's terug van de KM. Eén Dakota was inmiddels verloren gegaan tijdens een nachtvlucht. Het 336 Sqn kreeg met de aankoop van nog drie Dakota's van de USAF derhalve de beschikking over zes Dakota's.

De tweede periode begon op 1 augustus 1981, toen in het Caraïbisch gebied de Maritieme patrouilletaak die tot dan toe door de KM met de Neptune was verricht, werd overgenomen door het opnieuw opgerichte 336 Sqn van de KLu en daartoe werd uitgerust met twee F.27 Maritimes. De Neptune van de KM werd namelijk vervangen door de P-3C Orion en vanwege de kosten-batenaspect kreeg de veel duurdere en modernere P-3C andere taken toebedeeld. Pas na de val van de Berlijnse Muur verschijnt de P-3C weer op regelmatige basis in de Caraïben. Zij levert naast haar initiële taakstelling een belangrijke bijdrage aan de bestrijding van de internationale criminaliteit. Gezien het grote bereik en de moderne apparatuur vormt de P-3C nu een belangrijke en welkome verlichting van één van de taken die het 336 Sqn op de Nederlandse Antillen vervult.

Organisatie

De Commandant Vliegbasis Hato heeft de facto drie bazen. Hij valt als Cdt 336 Sqn voor de uitvoering van de Sqn-taken onder volledig bevel van de DOPKLu, met dien verstande dat het operationeel bevel berust bij Commandant Zeemacht Caraïbisch gebied (CZMCarib). Voor de basisorganisatietaken staat hij als Cdt Vlb Hato direct onder volledig bevel van CZMCarib. Voor wat betreft het onderhoud van de F.27M vliegtuigen worden rechtstreeks richtlijnen van de Directeur Materieel Koninklijke Luchtmacht (DMKLu) ontvangen. Soms compliceert dit de situatie, maar bij wederzijds vertrouwen en respect is dit in de praktijk goed hanteerbaar.

Centraal Amerika en de Caraïben

De Vlb/Sqn organisatie is ook een mengvorm, niet in de laatste plaats omdat twee krijgsmachtdelen in een Sqn zijn verenigd. We herkennen drie hoofdbestanddelen:

- Operaties,
- Logistiek,
- Facilitaire Dienst.

Operaties

Het Hoofd Operationele Dienst (HOD) staat direct onder de Commandant Vliegbasis (CVB) en heeft voor de uitvoering van de taken van het Sqn de beschikking over drie secties en een bureau operaties. Het HOD is tevens plaatsvervangend CVB.

Voor de operationele taakuitvoering krijgt het HOD zijn opdrachten van CZMCarib, voor zover de vluchtopdrachten onder de competentie van CZMCarib vallen. Dit geschiedt in nauwe coördinatie met de stafofficier luchtvaart (SOLU) van CZMCarib en de HOD van het schip van de wacht. Bureau operaties zorgt voor de administratieve afhandeling voor en na de vlucht en verzorgt zaken als aanvragen voor diplomatieke *clearances*. Sectie 1 is de sectie vliegoperaties met aan het hoofd het Hoofd Sectie Vlieg Operaties (HSVO). Deze is

tevens instructeur F.27M, standaardisatie officier en Hoofd Bureau Onderdeels en Bedrijfs Veiligheid (HBOBV).

Sectie 2 bestaat uit tactische operaties en sectie 3 wordt gevormd door reddingsoperaties. Hoofd van beide laatste secties is een marineofficier (LTZ 2 OC).

Logistiek

Het Hoofd Logistieke Dienst (HLD) (in KM termen: CTD) staat eveneens direct onder de CVB en heeft het bedrijfsbureau en de werkplaatsen onder zijn bevel. Het HLD is verantwoordelijk voor de gehele technische ondersteuning en het operationeel houden van beide vliegtuigen. Hato is een kleine basis maar beschikt toch over alle ingrediënten van een grote Vliegbasis. Zo kennen wij een Vlieg Veiligheids Uitrusting (Vvu), een elektroafdeling, motorshop, metaalbewerking, gronduitrusting, spuitrij en een eigen SMV.

Facilitaire Dienst

Het Hoofd Facilitaire Dienst (HFD) staat direct onder de CVB en heeft alle niet logistieke- of operationele ondersteunende diensten zoals administratie, HID, Wacht Cdt en beveiligingspersoneel onder zijn bevel.

Gesteld kan worden dat eenieder op de V1b een of meerdere bijtaken heeft. De belangrijkste is de taak die ieder niet-vliegtuigbemanninglid heeft, de taak van *observer*.

Middelen

De middelen waarover het Sqn beschikt zijn:

- Het personeel, dat in noodgevallen kan worden afgesplitst in drie ploegen die dag en nacht voor een onbepaalde tijd zouden kunnen opereren. Het „zouden kunnen” is overigens in september 1995 bewezen tijdens de twee maanden durende operatie „Luis”.

- Het vliegend materieel, de Fokker F.27 Maritiem. Een uitermate betrouwbaar, veilig, maritiem patrouillevliegtuig. De aanleiding voor Fokker om een maritieme versie van de F.27 te ontwikkelen, was in de jaren zeventig het uitbreiden van de territoriale wateren of beter gezegd: het uitbreiden van de economische zones tot 200 zeemijlen. Dit betekende dat het te bewaken gebied veel groter werd - met schepen een vrijwel onmogelijke opgave. Het maritiem patrouillevliegtuig van het kaliber F.27M was de oplossing voor dit probleem. De bestaande types Marine vliegtuigen (Neptune en Brequet Atlantique) waren op de eerste plaats ontworpen voor militaire taken met de nadruk op bestrijding van onderzeeboten. Zeker met de komst van de moderne en dus dure P-3C was het de moeite waard om te zoeken naar een goedkoper vliegtuig, dat beter was uitgerust voor de maritieme patrouille taak.

Bij het binnentreden van de F.27M ziet men slechts een gedeeltelijke overeenkomst met het burgervliegtuig waarvan het is afgeleid. Bij de operationele taak bestaat de bemanning uit acht man: twee vliegers, een boordmonteur (BMT), een tactische coördinator (Tacco), een radar-operateur (RadOps) en drie waarnemers. De locatie van de Tacco en de RadOps staat dwars op de vliegrichting. Alle communicatiemiddelen uit de cockpit staan eveneens ter beschikking voor

de Tacco. Bovendien heeft hij de beschikking over een *Inertial Navigation System* (TNS) dat kan worden gekoppeld aan de *autopilot*. Dit is zeer belangrijk omdat veelal ver van de kust een nauwkeurige positiebepaling onontbeerlijk is. Met behulp van de computer van dit systeem kan een tevoren geprogrammeerd zoekpatroon worden afgewerkt en, middels koppeling aan de *autopilot*, kan er volledig automatisch worden gevlogen.

De RadOps heeft de beschikking over een rondzoekradar die geschikt is om voorwerpen op zee op te sporen. De waarnemers zijn achterin het vliegtuig gezeten en kijken zijwaarts door bolvormige ramen die het mogelijk maken zowel langs als onder het vliegtuig te observeren. In de cabineruimte is tevens een afwerpkoker aangebracht waarmee *smokemarkers* of radioboeien kunnen worden afgeworpen. De achterdeuren kunnen zelfs tijdens de vlucht worden geopend waardoor er kan worden gefotografeerd en er opblaasboten, zwemvesten, voedsel maar ook parachutisten kunnen worden afgeworpen.

Taken

Search and Rescue

Search and Rescue (SAR) is de belangrijkste taak van het Sqn. Het is niet alleen uit humanitair oogpunt een belangrijke taak maar ook in het kader van internationale regelgeving die stelt dat een adequate reddingsorganisatie moet zijn verbonden aan iedere internationale luchthaven die grenst aan open zee. Alleen al deze taak zou aanleiding kunnen geven tot een apart artikel.

Zeer zeker kan hier worden gesteld dat het 336 Sqn inmiddels zijn bestaansrecht op het gebied van SAR heeft waargemaakt. Ondanks een te bewaken gebied van ongeveer 160.000 vierkante kilometer wordt er regelmatig door omringende *Rescue Coordination Centres* (RCC's) een beroep gedaan op de expertise en/of het materiaal en personeel van het Sqn.

Surveillance

Surveillance wordt met name gebruikt voor de bestrijding van internationale criminaliteit. Vooral *counter drugs* (CD) missies worden naar aanleiding van directe *intelligence information*, op ad hoc basis gevlogen, maar *surveillance* missies zijn ook als preventieve maatregel van groot belang. Met de komst van de P-3C met diens moderne apparatuur is de inbreng van de krijgsmacht bij deze taak aanmerkelijk vergroot in de Caraïben.

Oefeningen (SAR & CD)

Gezien het internationale karakter van beide taken is het noodzakelijk goed op de hoogte te blijven van de procedures en de (on)mogelijkheden van de internationale partners. Zo vinden er oefeningen plaats met krijgsmachten en douane-autoriteiten van Suriname, Frans-Guyana (voormalig Brits-Guyana, Venezuela, de Verenigde Staten, Jamaica, Frankrijk (Martinique en Guadeloupe) en Engeland.

Logistieke ondersteuning van het stationsschip

Gezien de taakstelling van het schip van de wacht is het noodzakelijk regelmatig post en onderdelen te bezorgen in de havens waar het stationsschip op dat moment verblijft.

Transportvliegtuigen

(VIP's & Mariniers & Vrucht)

Hoewel de F.27M niet is ontworpen voor transportzaken wordt dit vliegtuig voor meer dan 50 procent van de ter beschikking staande vliegers ingezet als transportvliegtuig. CZM-Carib heeft namelijk niet de beschikking over geschikte transportvliegtuigen en bovendien neemt het transport van en naar de eilanden binnen de Caraïben (maar ook ver daarbuiten) jaarlijks toe.

Vluchten ten behoeve van Justitie

Dit is een taak waar slechts in algemene termen over kan worden gesproken. Als voorbeelden kunnen hier worden genoemd: het vervoer van gevaarlijke criminelen en een „Miami

F.27 Maritiem

Vice"-achtige, drie uur durende achtervolging door de lucht van zwaar bewapende Venezolaanse bankovervallers.

Militaire bijstand

Deze taak omvat bijstand van welke aard dan ook, bijvoorbeeld bij natuurrampen als de orkanen „Luis" en „Marilene" die het eiland St. Maarten in 1995 teisterden. De vliegtuigen van het 336 Sqn waren overigens de laatste die van St. Maarten vertrokken nadat ze mariniers hadden afgeleverd om de openbare orde te handhaven tijdens en na het natuurgeweld. Het waren vliegtuigen van het 336 Sqn die hier zodra het mogelijk was weer landden om hulp te bieden.

Medical Evacuation (Medevac)

Zodra op een der eilanden of op het stationsschip (indien het buitengaats is) ongevallen plaatsvinden die ter plaatse niet zijn te behandelen, wordt vaak een beroep gedaan op de *stand-by crew* van het 336 Sqn om zorg te dragen voor transport. Veelal betreft het hier duikongevallen waarbij de patiënt moet worden vervoerd naar de decompressietank op Curaçao.

Pollution control

Dit is een taak die als een rode draad door alle taakstellingen van het Sqn

heenloopt omdat rapportage van vervuiling uiteraard altijd mogelijk moet zijn. Het is immers bij het ontdekken van een oliespoor in verband met de noodzakelijke bewijsvoering belangrijk om de veroorzaker hiervan op heterdaad te betrappen, bijvoorbeeld door het spoor tezamen met het schip dat het veroorzaakt te fotograferen.

Visserij controle en kustwacht

De Sababank is voor de NA een belangrijk visgebied waar criminelen trachten anderen van hun vangsten te ontdoen door uitgezette fuiken leeg te halen. Surveilleren vanuit de lucht kan daders opsporen en werkt bovendien preventief.

Waarnemersopleiding

Bij het uitfaseren van de F.27 in Nederland kwam eveneens een einde aan het door de KLu verzorgde praktische gedeelte van de waarnemersopleiding van de KM. Hierop besloot de KM dit gedeelte van de waarnemersopleiding met de F.27M te verzorgen. Daartoe worden beide vliegtuigen nog dit jaar in Nederland bij Fokker gemodificeerd.

Jaarlijkse Oefen Programma (JOP)

Deze taak betreft vooral vliegtechnische zaken, zoals standaardisatie en instrumentnaderingen. Voor het JOP zijn op jaarbasis niet meer dan 10

vliegreuren per vlieger beschikbaar.

Om al deze taken te vervullen zijn er drie cockpitcrews en twee F.27M's beschikbaar. Er staat 365 dagen per jaar, 24 uur per dag een vliegtuig klaar op een uur notice voor eventualiteiten in de breedste zin van het woord. Dit betekent dat de vaste bemanningen een keer per drie weken zijn geconsigneerd. Hetzelfde kan worden gezegd van de technische crews: aangezien een kapot vliegtuig dadelijk moet worden gerepareerd. Voorts is de rest van het personeel (met uitzondering van de Antilliaanse burgers) bij toerbeurt geconsigneerd om de rol van waarnemer te kunnen vervullen in voorkomend geval. Je ziet dan ook op en buiten het Sqn veel personeel met semafoons lopen.

Conclusie

Het 336 Sqn is gestationeerd op de kleinste vliegbasis van de KLu dat tegelijkertijd het onderdeel is dat het verst is verwijderd van het vaderland. Het Sqn is tevens het merkwaardigste samengestelde Sqn van de krijgsmacht (KLu, KM en Antillianen). Ieder personeelslid krijgt al bij de selectie te horen dat hij of zij een duizendpoot moet zijn, niet moet zeuren over werktijden, geen vragen moet stellen bij sommige opdrachten, en daarover achteraf zeker niets mag rondbazuinen.

Daar staat tegenover dat hij terecht komt in een hechte club mensen die zich realiseren dat ze zowel binnen als buiten werktijd in grote mate van elkaar afhankelijk zijn. Bovendien komt hij terecht in een geheel andere cultuur, een ander klimaat en een totaal andere werkwijze dan hij tot dan toe was gewend (KM in KLu organisatie/KLu in KM organisatie).

De intentie van dit artikel is een indruk te geven over het functioneren van het 336 Dqn op de Vlb Hato. Laat ik besluiten met de wapenspreuk van de Koninklijke Luchtmacht: „Parvus numero, magnus merito", die zeer zeker ook op het 336 Sqn van toepassing is.

Gevechtsvliegtuigen en doctrine

A.K. Bijkerk - majoor Koninklijke Luchtmacht

Air warfare cannot be separated into little packets: it knows no boundaries on land and sea other than those imposed by the radius of action of the aircraft; it is a unity and demands unity of command.

Lord Tedder, Marshall of the Royal Air Force

De theorie van oorlogvoering te land en ter zee gaat vele duizenden jaren terug en kent vele eminente filosofen (Tsun Zu, Clauzewitz, Jomini, et cetera). Gezien deze lange historie van krijgskunde of -kunst is het evident dat doctrines gaandeweg zijn uitgekristalliseerd. Technologische vernieuwingen, zoals het buskruit, het machinegeweer en de tank, hadden wel de nodige invloed op de destructieve kracht van de krijgsmacht; strategieën en tactieken wijzigden echter niet of nauwelijks. Of men nu de slag bij Cannae, Nieuwpoort, Waterloo of El Alamein beschouwt, de overeenkomsten zijn groter dan de verschillen. De basiselementen ervan vind men ook terug in de *Counter Concentration Doctrine*. Bij een beschouwing van moderne manoeuvres kan worden geconstateerd dat troepenverplaatsingen evenals eeuwen terug nog steeds worden gemeten in de orde van grootte van kilometers per dag. Ook de mechanisatie vermocht dus niet de manoeuvreerbaarheid van eenheden in de praktijk effectief te verhogen. Dit leidt tot een wellicht axiomatische conclusie: vernieuwende technologie is ondergeschikt aan gevestigde doctrines.

Axioma

Oorlogvoering in de „derde dimensie” is in vergelijking met land- en zeeoorlogvoering een verschijnsel dat met een historie van zo'n tachtig jaar nog maar in de kinderschoenen staat. Daarbij komt dat degenen die zich bezighouden met de oorlogvoering in de lucht veelal zijn bezeten van het vliegen of van de daarbij komende techniek en het conceptueel strategisch denken bij voorkeur gaarne aan anderen overlaten. Na aanvankelijke scepsis verwelkomden commandanten van grondstrijdkrachten jacht- en verkenningsvliegtuigen als een aanzienlijke *force multiplier* voor hun strijdkrachten. Als een soort superartillerie bewees de *Luftwaffe de Sturmtruppen* uitstekende diensten in de *Blitzkrieg* tegen Polen, Denemarken, Noorwegen, Nederland, België en Frankrijk. Geen aanleiding dus om het axioma aan te vechten. Luchstrijdkrachten voldeden uitstekend als ondersteunend middel voor grondstrijdkrachten. De uitbreiding van het gevecht in de derde dimensie voegde weliswaar nieuwe elementen toe zoals luchtoverwicht en gevecht in de diepte, enige experimenten met nieuwe elementen zoals een strategisch luchtoffensief tegen andere doelen dan puur militaire (zoals in de Tweede Wereldoorlog tegen nazi-Duitsland en in Korea en Vietnam) hadden echter een twijfelachtig effect. Een zoveelste technische innovatie zonder fundamentele doctrinewijziging?

Met de toename van technologische mogelijkheden en de destructieve

kracht van het luchtwapen gingen een aantal filosofische genieën zich gaandeweg bezighouden met een grondige theoretische verkenning van de werkelijke mogelijkheden van het luchtwapen. Na ieder wapenfeit van het luchtwapen, succesvol of mislukt, werden in hoog tempo nieuwe technieken en doctrines uitgedacht. Eeuwenoude gevestigde militaire tradities werden aangevochten, en worden thans in relatief hoog tempo achterhaald. In tegenstelling tot het eerder geformuleerde axioma kunnen technologische innovaties wel degelijk een aanzienlijke invloed hebben op strategische doctrines. Een stoutmoedige stelling, die niet zo maar hoeft te worden aanvaard.

Dit artikel tracht een aanzet te geven om voornoemde stelling te onderbouwen. Het belicht daartoe zeer kort de thans meer prominent wordende doctrines aangaande de inzet van luchstrijdkrachten en hoe deze hun invloed hebben op een mogelijk nieuwe basisstrategie voor de inzet van het luchtwapen in een gewapend conflict.

Ter volledigheid van een beeldvorming van de mogelijkheden van *Airpower* worden daarna de basisvormen van inzet van gewapende luchstrijdkrachten beknopt belicht. Bedoeld worden: strategische luchtoffensief, *counter-air*-operaties en ondersteuning van overige krijgsmachtdelen. Alleen de rol van het gevechtsvliegtuig komt daarbij aan de orde. Bewapende helikopters en grond-lucht verdedigingssystemen blijven buiten beschouwing.

Doctrines

Prominente auteurs of commandanten die doctrines dicteerden over de inzet van het luchtwapen waren Sir Basil Liddel Hart, Lord Trenchard, Gulio Douhet, „Billy” Mitchell, „bomber” Harris. Meer recente denkers zijn John Boyd en John Warden III, van origine jachtvliegers van de Amerikaanse luchtmacht. Beiden hebben een onuitwisbare invloed gehad op de inzet van het luchtwapen in recente gewapende conflicten en domineren nu in doctrinevorming. Reden om kort stil te staan bij de kern van hun gedachtengoed. De eerste bewoog zich op een hoog abstractieniveau. De tweede gaf een meer praktische invulling aan een optimaal gebruik van het luchtwapen.

John Boyd

De theorieën van John Boyd zijn gebaseerd op zijn waarnemingen als F-86D Sabre vlieger in de Koreaanse oorlog tegen de MiG 15's. Dit laatste vliegtuig was op papier superieur; het kon hoger en sneller vliegen, accelereerde sneller en presteerde beter in bochtenwerk (zie afb. 1). Toch was de overwinningratio in luchtgevechten onderling 10:1 in het voordeel van de schijnbaar inferieure Sabre (in absolute getallen: 792:78). Het succes werd veelal toegeschreven aan de veel betere trainingsstandaard van de Amerikaanse vliegers en aan de effectiviteit van de gevoerde bewapening. Hoewel deze factoren zeker hun invloed hebben gehad, wist Boyd *nog* een belangrijke reden.

De Sabre was onder meer uitgerust met een hydraulische stuurbevestiging terwijl de MiG 15 met pure spierkracht moest worden gemanoeuvreed. De hydrauliek maakte de Sabre veel zwaarder en logger, ten koste van het prestatieniveau. Het was echter van onschatbare waarde voor het sneller en makkelijker uitvoeren van manoeuvres (*agility*). Steeds wanneer een MiG-vlieger met grote fysieke inspanningen nog doende was met een reactie op een manoeuvre van de Sabre, had de laatste

	MiG 15 Fagot	F-86D Sabre
Stuwkracht	5.950 lbs	5.550 lbs
Leeg gewicht	8.320 lbs	13.498 lbs
Max snelheid	668 mph	660 mph
Klimtijd naar 30.000 ft	4 min	8,8 min
Grootste hoogte	51.500 ft	48.000 ft

Afb. 1 Vergelijking prestaties jachtvliegtuigen in Korea

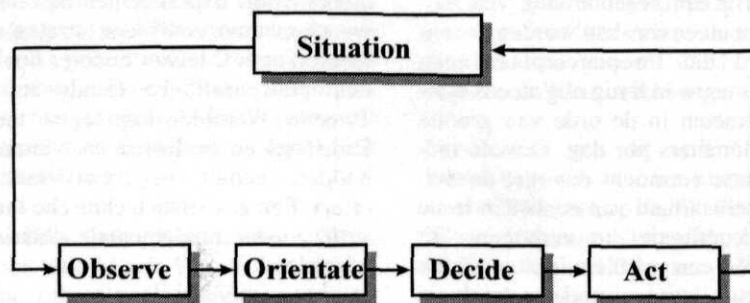
alweer een totaal andere manoeuvre ingezet, waardoor die reactie zinloos of zelfs contraproductief werd. Op den duur werd de MiG dan ook totaal uitgemanoeuvreed. Louter het vermogen om sneller te kunnen reageren, woog ruimschoots op tegen de betere prestaties van de opponent.

De „OODA-loop”

Dit bracht Boyd tot de formulering van zijn vrij algemeen bekende „Boyd loop”, waarin elk rationeel handelen is gebaseerd op een voortdurende herhaling van een lusvormig proces met de elementen: *Observe, Orientate, Decide* en *Act*; ofwel de „OODA-loop” (zie afb. 2). Na de *Action*-fase beziet men het resultaat ervan alsmede mogelijke nieuwe factoren, waarmee een nieuwe OODA-loop aanvangt. Degene die deze lus het snelst en het nauwkeurigste doorloopt, is superieur ten opzichte van een tragere vijand, ongeacht of deze sterker is of niet. De snelheid van de lus wordt daarbij voornamelijk beperkt door „ruis”-factoren (Clausewitz: *Friktio-*

nen). Men moet daarom zijn eigen ruis in de OODA-loop zoveel mogelijk minimaliseren en door zorgvuldige actie de ruis van de tegenstander zo groot mogelijk maken. Dit kan door gerichte aanvallen op sensoren tegen de eerste fase, *observe*, door misleiding gericht op de tweede fase, *orientate* dan wel op actie tegen C2-elementen gericht op de derde fase, *decide*. Beroofd van deze essentiële elementen, blijft er van een gerichte vierde fase, *action* weinig meer over. Wanneer men zo maar steeds de vijand in de OODA-processen voorblijft, uitmanoeuvreert en op het verkeerde been zet, ziet men vanzelf kans de tegenstander op de knieën te krijgen – „in zichzelf op te vouwen” – ongeacht de krachtsverhoudingen. Deze theorie is breed toepasbaar, van „grand” strategisch tot *micro-tactics*, van de judo-sport tot de commandovoering van een legergroep.

In dit verband kan een ander voorbeeld, dicht bij huis en uit persoonlijke ervaring, tot illustratie dienen. In

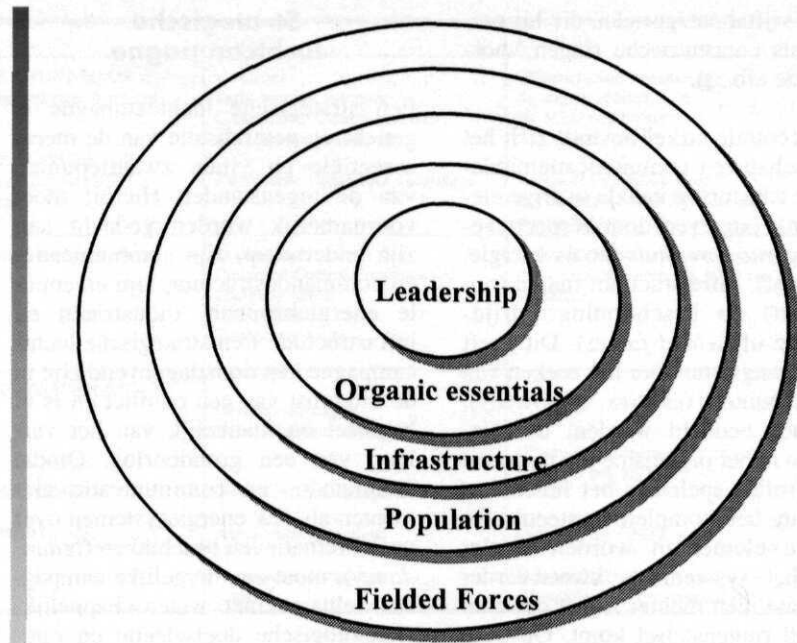
Afb. 2 De OODA-loop

één van de eerste grote computer ondersteunde oefeningen (CAX) van het voormalige ILK, *Second warrior*, was het nogal storend dat OPFOR (*opposing forces*) extreem adequaat, nauwkeurig en effectief manoeuvreerde. De eigen strijdkrachten, die de C2-cyclus met spelers en respons-cellen eerlijk speelden, doorliepen hun OODA-loop met een doorlooptijd van vele uren. OPFOR, vertegenwoordigd door een kleine ploeg onderofficieren en dienstplichtigen, kreeg van het systeem niet alleen een volledig en onmiddellijk inzicht in de tactische situatie (de perfecte *observe*) maar werd bovendien niet gehinderd door allerlei tijdrovende Verkenning-rapportering-BVT-communicatie-bevelsuitgifte-OTVEM-processen. Hun OODA-lus was te meten in minuten. Daar viel niet tegen te vechten, men werd „in zichzelf opgevouwen”. De betekenis van deze les moet te denken geven. De neiging tot toenemende complicering van commandostructuren en de vele lagen in de uitvoering, waar uitgebreide BVT-processen worden herhaald, dragen niet bij aan een optimalisatie van de snelheid van de OODA-loop.

Vreemd genoeg kreeg deze doctrine in de ontwikkeling van jachtvliegtuigen voor langere tijd geen appreciatie en ging ze verloren in de race om steeds snellere vliegtuigen ten koste van manoeuvreerbaarheid. Pas bij de ontwikkeling van F-14, F-15 maar vooral de F-16, werd dit hersteld. Boyd, die overigens zijn theorieën nooit formeel publiceerde, werd persoonlijk benaderd om zijn theorieën te projecteren op het ontwerp van deze vliegtuigen. Snelheid werd daarbij ondergeschikt gemaakt aan observatievermogen en wendbaarheid. Typerend voor de F-16 is dat de maximumsnelheid hoofdzakelijk wordt gelimiteerd door het fysieke incasseringsvermogen van de buitengewoon groot uitgevallen plexiglas-*canopy*, geoptimaliseerd voor *observe*.

Kritiek

Er bestaat echter ook kritiek op Boyds theorie, die immers is gebaseerd op

Afb. 3 Ringenmodel Warden

reactief handelen. Men zou kunnen weigeren om te reageren op niet voorziene acties van de tegenstander en de daarbij ontstane verliezen te accepteren, dan wel te verminderen door passieve verdedigingselementen. Proactief handelen door van te voren geplande, zorgvuldige manoeuvres zouden de vijand ook op de knieën kunnen krijgen. Dit brengt ons van de conceptueel denkende Boyd, een leerling van Clausewitz, naar John Warden III, als „uitschrijver van kant-en-klaar recepten” meer een (onbewuste?) aanhanger van Jomini.

John Warden III

John Warden III, eveneens van origine een jachtvlieger, wordt wel beschouwd als de architect van de overwinning in de Golfoorlog. Ook in dit periodiek zijn beginselen reeds eerder uiteengezet (MS 163(1994)(4)). Volledigheidshalve worden deze hier nog eens kort samengevat. Warden ontwikkelde eind jaren tachtig zijn eigen theorieën over de toepassing van het luchtwapen. Het is in de geschiedenis van de oorlogvoering zeer ongewoon dat een ontwerper van een doctrine, die niet is gebaseerd op *trial* en *error*

ervaringen in het verleden, deze zelf in de praktijk kan bewijzen.

Wil men een vijand verslaan, of beter gesteld: uitvoering geven aan de doelstellingen die voortvloeien uit de politieke wil, dan was de neutralisatie van diens strijdkrachten de klassieke aanpak. Deze werden immers gezien als zijn vermogen tot het voeren van oorlog. Zonder effectieve strijdkrachten geen vermogen om weerstand te bieden. De onderlinge uitwisseling van vijandigheden leidt echter onvermijdelijk tot een uitputtingsslag, waarbij degene met de langste adem triomfeert. Aanzienlijke verliezen zijn hierbij onvermijdelijk.

Vitale zwaartepunten

Warden ziet in de strijdkrachten slechts een exponent van de capaciteit tot oorlogvoering. Het werkelijke vermogen is de vastberadenheid van de tegenstander, ondersteund door zijn totale potentieel aan middelen. De vijand ziet hij dan ook als een compleet systeem, een levend organisme. De verschillende elementen/organen van alle systemen/organismen kunnen worden teruggebracht of versimpeld

in een vijftal categorieën, die hij grafisch als concentrische ringen voorstelt (zie afb. 3).

In de centrale cirkel bevindt zich het leiderschap (en communicatiemiddelen, de aansturing van de overige elementen), omgeven door respectievelijk *organic essentials* (zoals energie, brandstof), infrastructuur, massa (*population*) en bescherming (strijdkrachten of *fielded forces*). Dit geeft een uitgangspunt voor het zoeken van zwaartepunten (*centres of gravity*), waarmee bedoeld worden: die elementen in het organisme die de meest vitale rollen spelen in het functioneren van het complete systeem. De diverse elementen worden vitaler voor het systeem en kwetsbaarder naarmate men dichter in het centrum van het ringensysteem komt. Op deze manier kan ieder gesloten systeem worden herleid tot vitale zwaartepunten.

De neutralisatie van vitale en meer kwetsbare doelen in de meer centrale ringen leidt tot een ontvrichting/verlamming van het systeem van de vijand, tot het punt waarop hij bereid is zich naar onze politieke wil te schikken, dan wel het punt waarop zijn eigen wil niet langer relevant is. De centrale ringen worden echter beschermd door de buitenste ring, de strijdkrachten, die juist weinig kwetsbaar zijn en een aanval op de binnenringen verhindert. Grondstrijdkrachten hebben in het tweedimensionale aardoppervlak met al zijn restricties, weinig gelegenheid om opposenten uit de vijfde ring te omzeilen, op weg naar de binnenringen.

In de driedimensionale ruimte gelden echter heel andere wetten. Het luchtwapen is bij uitstek geschikt om de vitale doelen in de binnenringen systematisch uit te schakelen en om daarmee het systeem als geheel te verlammen. De aanpak van de buitenste ring is daarbij wellicht niet nodig waardoor aanzienlijke verliezen voor beide partijen kunnen worden voorkomen. Dit brengt ons bij een verdere uitwerking van de strategische lucht-aanvalcampagne.

Strategische luchtcampagne

Een strategische luchtcampagne is gericht op neutralisatie van de meest essentiële en vitale zwaartepunten van de tegenstander. Hierbij moet voornamelijk worden gedacht aan zijn leiderschap, zijn communicatie- en commandostructuur, zijn essentiële energiebronnen, industrieën en infrastructuur. Een strategische luchtcampagne kan doorslaggevend zijn in de uitkomst van een conflict en is in beginsel onafhankelijk van het verloop van een grondoorlog. Omdat commando- en communicatie elementen als ook energiesystemen over veel alternatieven beschikken (*redundancy*), moet een dergelijke campagne welhaast met wetenschappelijk-technologische doelselectie en optimalisatie gepaard gaan. De beschikbaarheid van nauwkeurige inlichtingenbronnen en verwerkingscapaciteit is daarbij essentieel. Ook het vermijden van additionele schade aan non-combattanten kan een doorslaggevende rol spelen. Dit alles vereist veelal de inzet van precisie-wapens. Een succesvol verloop van een strategische luchtcampagne maakt het verliezen van een tactische slag op de grond van minder betekenis. Na een mogelijk initieel succes raakt de militaire component van de tegenstander beroofd van de zin van zijn doelstellingen, verkrijgt geen directieven meer en ontbeert verdere voortzettingscapaciteit.

Het idee van grootscheepse strategische luchtoffensieven is niet nieuw. Reeds kort na de Eerste Wereldoorlog werkte Gulio Douhet het terreur-offensief uit tegen de bevolking. Uitgangspunt daarbij was dat de bevolking het leiderschap zou bewegen de oorlog te beëindigen. De terreur-bombardementen uit de Tweede Wereldoorlog bewezen echter dat dit mechanisme in de praktijk averechts werkte. In een later stadium werkten Amerikaanse strategen een gerichte aanval uit tegen energiesystemen. In de Tweede Wereldoorlog was echter de ter beschikking staande technolo-

gie niet toereikend om de doctrine effectief te kunnen invullen. Ook in latere conflicten (Vietnam, Korea) hadden strategische bombardementen niet altijd het gewenste resultaat. Diverse oorzaken lagen hieraan ten grondslag. Hierbij moet men denken aan politieke restricties, verkeerde beoordelingen van zwaartepunten, competentiestrijden en coördinatieproblematiek, onderschatting van de veerkracht van de tegenstander en – nog steeds – te beperkte technologie. De ringentheorie van Warden is dan ook te zien als het resultaat van „het overdoen van het huiswerk”. Hoewel de nodige tekortkomingen zijn te identificeren, toonde de strategische luchtcampagne *Desert Storm* aan dat deze theorie in beginsel zeker bruikbaar is.

Om een strategisch luchtcampagne te kunnen uitvoeren, is het essentieel dat men zich vrij door het luchtruim van de tegenstander kan bewegen. Hiertoe moet zonodig eerst zijn luchtverdedigingcapaciteit worden aangepakt.

„Counter Air”

Een *counter-air*-actie dient om de tegenstander het gebruik van het luchtruim te ontzeggen. Het streven is er in principe op gericht om een volledig luchtoverwicht (*Command of the Air*) te bereiken. Afhankelijk van beschikbare middelen, omstandigheden en politieke restricties zou dit niet realiseerbaar kunnen zijn. Luchtoverwicht is in beginsel een voorwaarde voor alle overige acties en voor een adequate bescherming voor het eigen gebied. Luchtoverwichtcampagnes kunnen zowel een offensief als defensief karakter hebben.

Offensieve Counter Air (OCA)

Offensieve *Counter-Air* beoogt het vijandelijke luchtvermogen zo dicht mogelijk bij de „bron” uit te schakelen. Hierbij wordt veelal aan lucht-aanvallen op vliegbases gedacht. Dit vereist echter vaak een grote inspanning: vliegbases zijn erop ontworpen om oorlogsgeweld te kunnen weerstaan. Met meervoudig uitgevoerde

SUBCAMPAGNE	MISSIES	DOELEN	KLu F-16
COUNTER AIR bevechten luchtoverwicht	OFFENSIVE COUNTER AIR bevechten algeheel luchtoverwicht	vliegbases Early warning systemen Command en Control systemen BOS/ bewapeningsdepots	Offensief. Alle wapens. Bij dag en redelijk weer Na MLU ook bij nacht.
	DEFENSIVE COUNTER AIR bevechten tijdelijk/plaatselijk luchtoverwicht	Aanvallende vijandelijke vliegtuigen	Defensief bij redelijk weer dag en nacht. Na MLU onder alle omstandigheden.
STRATEGISCH BOMBARDEMENT bereiken politiek doel	Aanval op vitale zwaartepunten	Leiderschap Command Control Communicatie Energiesystemen Vitale industrie Transportsystemen	Offensief. Veelal precisiewapens Bij dag en redelijk weer. Na MLU ook bij nacht.
LUCHTSTEUN ondersteuning land- zeemacht naar behoefte	OFFENSIVE AIR SUPPORT CAS BAI TAR	Gevechtsvoertuigen Ondersteuningstrein/Staven	Offensief. Bij dag en redelijk weer. Na MLU ook bij nacht.
	AIR INTERDICTION	Tweede echelon strijdkrachten	
	ARMY SUPPORT CAP	Aanvallende vliegtuigen	Defensief bij redelijk weer
	TASMO	Aanvallende vliegtuigen Scheppen	Defensief bij redelijk weer Offensief, bij dag en redelijk weer

Afb. 4 Overzicht inzet luchtstrijdkrachten

start- en taxibanenstelsels en vliegtuigshelters is een groot aantal sorties met zware penetrerende bewapening vereist. Ook de luchtverdediging van de tegenstander is echter te zien als een compleet systeem. Met de ringendoctrine van Warden respectievelijk de OODA-loop van Boyd, is dan ook een andere benadering denkbaar. De centrale ring, het leiderschapselement (C2) en communicatiemiddelen zijn tevens essentiële componenten in de OODA-loop, zeker wanneer daar ook sensoren (radars) zijn inbegrepen. Deze komen dan volgens beiden hoog op de lijst van doelelementen. De tweede ring, *organic essentials*, is vertaalbaar naar bevoorradings-elementen (brandstof, bewapening) maar wellicht ook naar vliegers of operatoren van wapensystemen. Typische *organic essentials* zou kunnen worden gezien in de persoonlijke vliegtuiguitrusting. Zonder helm met koptelefoon en zuurstofmasker met microfoon is opereren met jachtvliegtuigen immers niet mogelijk. Met zeer goede inlichtingenbronnen zouden de locatie van de opslagplaatsen van deze uitrusting beschikbaar kunnen komen en kunnen enkele goed geplaatste precisiewapens tot aanzienlijke resul-

taten leiden. Deze doelcategorieën speelt overigens bij Boyd in de OODA-loop geen prominente rol anders dan dat het vermogen van de tegenstander tot *act* wordt aangetast. In de derde ring, infrastructuur, zijn onder meer de vliegbases als geheel te plaatsen. Zoals reeds is gesteld, zijn dit niet de meest lucratieve doelen. De vierde ring, *population*, wordt gevormd door de medewerkers op de werkvloer. Psychologische oorlogvoering zou hiervoor volgens Warden zijn aangewezen. Ook kan *Airpower* hierbij een rol spelen. Luchtverdedigingsjagers en grond-luchtwapens tenslotte, vormen de vijfde ring, *fielded forces*. Zoals gesteld, zijn deze uitstekend voorbereid voor een gewapend treffen. Geen doelelementen dus om bewust voor te kiezen anders dan noodzakelijk om de hoofddoelgroepen te kunnen bereiken. Omdat OCA veelal in de eerste fase van een conflict plaatsvindt, is de verdedigingscapaciteit van de tegenstander nog niet afgezwakt. OCA draagt in dat stadium de nodige risico's voor de eigen middelen. Hierdoor zou OCA idealiter alleen door nauwelijks detecteerbare *Stealth*-vliegtuigen (F117, B-2) moeten worden uitge-

voerd. Deze zijn echter veelal niet in voldoende mate beschikbaar. Om de risico's in te perken zijn ondersteunende acties essentieel. Ook kunnen in deze periode laagvliegtaktieken noodzakelijk blijken om de overlevingskansen te vergroten. De belangrijkste ondersteunende acties zijn de verdediging tegen vijandelijke luchtverdedigingsjagers door escorte of *sweep* en door de onderdrukking van vijandelijke grondgebonden luchtafweer (*Suppression of Enemy Air Defense - SEAD*). Voor het bereiken van een volledig luchtoverwicht in een groter conflict is een vroegtijdige OCA-(sub)campagne essentieel gebleken. Een dergelijke offensieve actie kan echter door politieke restricties worden belemmerd of verhinderd.

Defensieve Counter Air (DCA)

Defensieve *Counter Air* heeft tot doel de beveiliging van een beperkt deel van het luchtruim en wordt uitgevoerd met luchtverdedigingsjagers en grond-lucht geleide wapens. Het is gericht tegen aanvallende gevechtsvliegtuigen van de tegenstander. Het eerste doel daarbij is neutralisatie; het verhinderen van de vijandelijke aan-

val. Wanneer daarbij vliegtuigen van de tegenstander worden uitgeschakeld, is dit in principe een bonuseffect. Omdat de tegenstander de plaats en tijd van de aanval bepaalt en DCA hierop alleen maar kan reageren, vereist een DCA-campagne een aanzienlijke inspanning, een hoge paraatheid (reactiesnelheid) en relatief veel middelen. Het standaard adagium dat verdediging drie maal minder middelen vereist dan de aanval is in de lucht eerder omgekeerd van toepassing (klassieke doctrines gelden dus niet altijd in de derde dimensie). DCA kan nodig zijn om een initiële aanval van de tegenstander het hoofd te bieden, maar het zou zo spoedig mogelijk moeten worden opgevolgd door een OCA-campagne om de vijandelijke aanvallen onmogelijk te maken.

Een operatie gericht tegen de luchtverdediging (*Counter Air*), gevolgd door het strategisch bombardement, kan nog geheel in de proactieve sfeer worden gezien. Deze intensieve acties vergen veel middelen in de juiste prioriteitsstelling. Intussen kunnen de eigen militaire middelen, respectievelijk het eigen gebied, onder zware druk komen te staan zonder luchtsteun of directe luchtverdediging. Het is zeer de vraag of men met de proactieve offensieve luchtacties (Warden) de acties van de tegenstander kan negeren. Voordat het strategische luchtoffensief zijn effect heeft weten te bereiken, doet men er dan ook beter aan de grondstrijdkrachten met het luchtwapen bij te staan om te kunnen standhouden.

Luchtsteun voor overige krijgsmachtdelen

In het *Blitzkrieg*-concept tijdens de Tweede Wereldoorlog was de *Luftwaffe* hoofdzakelijk belast met de directe ondersteuning van de grondstrijdkrachten. De successen daarvan lagen ten grondslag aan de hedendaagse concepten voor luchtsteun. In tegenstelling tot de klassieke doctrines speelt de ondersteuning van landstrijdkrachten geen rol in John War-

dens theorieën. De ontbering van zichtbare inspanning door de luchtstrijdkrachten werkt natuurlijk niet bevorderlijk op het begrip en moreel van grondstrijdkrachten. Grondcommandanten krijgen een warm gevoel wanneer grote formaties eigen vliegtuigen de vijand voor hen in de pan hakken. Het liefst hadden zij enige vliegbases onder bevel. Ze kunnen weinig waardering opbrengen voor een elders actieve luchtmacht wanneer ze in hevige gevechten blijven verstoken van ondersteuning vanuit de lucht. Luchtsteun voor land- en zeestrijdkrachten wordt daarom wel dergelijk tot het primaire takenpakket gerekend. Dergelijke ondersteuning geschiedt veelal als een vervulling van de onmiddellijke behoefte aan ondersteuning van de grond-(zee)-commandant. Ondersteuning dus in reactieve zin, waarbij de theorie van Boyd weer een rol gaat spelen. Immers, ook het beeld op het gevechtsterrein kan aan snelle wijzigingen onderhevig zijn. Een snelle OODA-loop is dus vereist.

Warden blijft echter van invloed; ook vijandelijke strijdkrachten laten zich immers aan het „ringenmodel” toetsen. Op grond daarvan is de effectiviteit van de aanvallen het grootst op de gebieden van leiderschap (staven te velde), logistieke treinen (*organic essentials*), en infrastructuur (knooppunten in transportsystemen). De aanval op dit type doelen noemt men „indirecte steun”. Als „directe steun” wordt gezien, de luchtaanval op vijandelijke gevechtseenheden in direct contact met eigen troepen. Directe steun (tegen de vijfde ring) levert onmiddellijke doch meer beperkte invloed op de grondsituatie.

Hierna worden een aantal vormen van (tactische) ondersteuning aangegeven, onder de aantekening dat dit de huidige situatie betreft. Ook tactieken zijn immers aan veranderingen onderhevig. Zo mag men op korte termijn enige conceptuele wijzigingen verwachten.

Directe steun

Offensive Air Support (OAS) wordt onderverdeeld in *Close Air Support*

(CAS) en *Battle Field Air Interdiction* (BAI). Het eerste is gericht tegen de gevechtsvoertuigen op de voorste lijn van de tegenstander. Vanwege de nabijheid van grondstrijdkrachten is coördinatie door een *Air Liaison Officer* (ALO) in een *Tactical Air Control Party* (TACP) noodzakelijk. De hoofdtaak van dit element is echter de directe doeltoewijzing, waarmee feitelijk weer een (snelle) OODA-loop is gecreëerd. BAI is effectief tegen ondersteunende elementen iets meer in de diepte. Omdat één bom bij CAS ten hoogste één tank kan uitschakelen en bij BAI de bevoorrading van een volledig eskadron kan neutraliseren, geniet BAI qua effectiviteit de voorkeur.

Indirecte steun

Indirecte steun of *Air Interdiction* (AI) wordt als hoofdelement van het *Deep Battle* concept beschouwd. Het is gericht tegen verbindingslijnen en het tweede echelon van de *Opposing Forces* (OF2) in het *counter concentration concept* en dient om deze zoveel mogelijk te vertragen, dan wel te neutraliseren. Met name in dit type operaties moet de doelenprioriteit zeker worden gehanteerd volgens Warden. Naast de directe aanval op militaire middelen kunnen ook aanvallen op infrastructuur (bruggen, spoorlijnen, et cetera) de gerichte beweging van de OF2 belemmeren. Uit de feitelijke situatie van het moment zal echter moeten worden beslist of de militaire capaciteit met directe aanvallen of indirect met het strategisch bombardement moet worden geneutraliseerd.

Luchtverkenning

Luchtverkenning vergroot het waarnemingsvermogen van de grondcommandant en is formeel als *Tactical Air Recce* (TAR) bij OAS ingedeeld. Tevens draagt dit bij in de selectie van de meest lucratieve doelen in vernoemde ondersteuningsvormen. In dat kader kan met directe *Recce Attack Interface* (RAI) doelinformatie worden verstrekt, onmiddellijk voortgaand aan de luchtaanval, en het resultaat van de aanval als *Battle Da-*

mage Assesment (BDA). Hiermee wordt in feite Boyds OODA-loop gesloten.

Army Support Combat Air Patrol (ASCAP)

In het geval dat luchtoverwicht niet is bereikt en de grondstrijdkrachten een strategisch vitale opdracht moeten vervullen, kan een extra ondersteuning ter verdediging tegen luchtaanvallen worden geleverd. Hiertoe worden luchtverdedigingsjagers in de directe omgeving geleverd, die het benodigde tijdelijke en plaatselijke luchtoverwicht moeten realiseren. In sommige gevallen, zoals in Bosnië, zou een dergelijke patrouille in dezelfde missie tevens grondaanvalstaken kunnen uitvoeren, waarbij de hoogst mogelijke graad van flexibiliteit wordt bereikt. Men spreekt dan

LITERATUUR

Von Clausewitz – *On war*. Kegan, Trench, Trubner & Co Ltd. fourth impression (1940).

Christopher M. Centner – „Ignorance is risk”. *Airpower Journal* (winter 1992).

James P. Coyne – „Airpower in the Gulf”. *The Air Force Association* (1992).

Gulio Douhet – *The command of the air* (1921). Faber and Faber Ltd. Londen (1943).

Maris McCrab – „Air campaign planning”. *Airpower Journal* (summer 1993).

John A. Warden III – *The Air Campaign, Planning for combat*. Pergamon Brassey's International Defense Publishers (1988).

John A. Warden III – „The enemy as a system.” *Airpower Journal* (winter 1993).

van *Swing Role Combat Air Patrol* (SWINGCAP).

Tactical Air Support of Maritieme Operations (TASMO)

Ook de marine kan door luchtstrijdkrachten worden gesteund, zowel in offensieve als defensieve vorm. In het geval dat de luchtdreiging een probleem is, kan met jachtvliegtuigpatrouilles de luchtverdedigingscapaciteit van een scheepsverband substantieel worden versterkt. Ook kunnen verkenningsvluchten ter opsporing van vijandelijke verbanden worden uitgevoerd. Tenslotte kan ondersteuning worden geboden bij de neutralisatie van dergelijke verbanden.

Vijfde ring

Bij de beschouwing van vormen van ondersteuning van de strijd op het aardoppervlak moet men niet uit het oog verliezen dat men in feite vecht tegen die elementen die daarvoor het best zijn voorbereid (*fielded forces*). Luchtsteun kan weliswaar acute nood enigszins lenigen, het is echter twijfelachtig of dat op langere termijn de voortzettingcapaciteit van de tegenstander doorslaggevend kan aantasten wanneer het zijn nationale *war making*-capaciteit ongemoeid laat.

Slotopmerkingen

Ieder krijgsmachtdeel heeft ter realisatie van het politieke doel een duidelijk afgebakende taak, die elkaar aanvullen in een gebalanceerde „orkestratie” van de strategische campagne. Goed uitgeruste landstrijdkrachten zijn daarbij essentieel om

strijdkrachten met vijandelijke doelstellingen te keren. Alleen indien nodig, kan het luchtwapen bijdragen in een ondersteunende rol, met name voor de realisatie van de subdoelstellingen van landstrijdkrachten. Om dit als hoofddoelstelling van het luchtwapen te zien, ligt voor de hand maar is kortzichtig. Een dergelijke gedachtingang vormt zich gemakkelijk bij de constatering dat technologische vernieuwingen zoals het buskruit en de tank maar weinig invloed hadden in de millennia oude theorieën, doctrines en strategieën. Zoals is aangetoond, hoort het vliegtuig als gevechtinstrument niet thuis in dat rijtje van vernieuwingen. Het opende letterlijk maar ook figuurlijk een nieuwe dimensie.

Een toevoeging van het luchtwapen louter ter ondersteuning van andere militaire structuren doet tekort aan het potentieel ervan. In een zelfstandige rol kan het luchtwapen naast de overige krijgsmachtdelen een eigen substantiële bijdrage leveren aan een gunstig verloop van een conflict. Een doctrinair goed uitgedacht strategisch luchtoffensief als direct onderdeel van de algehele strategie staat daartoe centraal. Wanneer na *Desert Storm* Irakese troepen zelfs bereid blijken om zich over te geven aan journalisten, kan men wel stellen dat voor een dergelijke stelling enige onderbouwing bestaat. De technologische verovering van de derde dimensie heeft dus wel degelijk een aanzienlijke invloed op klassieke doctrines, waarbij Boyd en Warden de fakkel hebben overgenomen van Clausewitz en Jomini. ■

De krijgsmacht: een voorbeeld voor de samenleving?¹

prof. dr. A.H.M. van Iersel*

Onlangs beschreef luitenant-generaal Droste zijn visie op een politiek bruikbare luchtmacht op de drempel van de 21ste eeuw.² In zijn artikel schrijft hij: „Essentieel voor een goede taakuitvoering is (...) ons *human capital*, de ruggegraat van onze organisatie. Om tijdig te kunnen reageren op frequent wijzigende omstandigheden, streef ik nu en in de toekomst naar een hoogkwalificeerd en vooral flexibel personeelsbestand. De complexe taken en de vernieuwde bedrijfsvoering stellen hoge eisen aan het leidinggevende personeel.”³

Mijn betoog is erop gericht aannemelijk te maken dat de hoge eisen aan het leidinggevende personeel zich ook uitstrekken tot het leidinggeven op ethisch terrein. Ik maak in dit artikel op het eerste gezicht een omtrekende beweging, in de verwachting dat een geoefende militair toch wel in staat zal zijn de koers die ik ga te blij-

ven volgen. Ik zal een aantal factoren schetsen die van invloed zijn op de gestalte van ethische vragen in de context van de krijgsmacht. Deze factoren zijn in feite evenzovele argumenten om de ethische competentie van het leidinggevend personeel te verhogen, dat wil zeggen: het vermogen te vergroten om in moreel en ethisch opzicht leiding te geven.

Twee basiskennmerken van elke krijgsmacht: geweld vanuit een hiërarchische organisatie

Voorop gesteld: het is mijns inziens de blijvende combinatie van twee basiskennmerken van krijgsmachten – het zich bewegen op het terrein van geweld en de hiërarchische structuur – die maakt dat ethiek voor de krijgsmacht relevant is; de krijgsmacht is een organisatie die zich

(1) door haar taakstelling beweegt aan de grenzen van de menselijke beschaving,

(2) door haar structuur de persoonlijke morele integriteit van het personeel potentieel onder druk zet.

De krijgsmacht: geen voorbeeld, wel bijzonder verantwoordelijk

Krijgsmachten zijn ondenkbaar zonder mandaat tot de uitoefening van geweld. Dat maakt deze organisaties zo uniek en dus ook bijzonder verantwoordelijk. Hierin wijkt de krijgsmacht ook duurzaam af van een civie-

le samenleving met een democratisch ethos. Want dit democratisch ethos kenmerkt zich nu net door de bereidheid tot geweldloze conflicthantering op basis van scheiding van macht en participatie aan de politieke macht van verschillende groepen in de bevolking. Hierin is een krijgsmacht dus geen afspiegeling van de samenleving. Overigens volgt hieruit nog niet dat ze derhalve een voorbeeld is voor de civiele samenleving, maar slechts dat ze een bijzondere verantwoordelijkheid heeft die voortvloeit uit haar kerntaak. Met andere woorden: naast de benadering van de krijgsmacht als afspiegeling van de samenleving en de benadering van de krijgsmacht als voorbeeld voor de samenleving is er een derde alternatief, dat mijns inziens onder de huidige omstandigheden meer adequaat is dan beide anderen: dat van de krijgsmacht als bijzonder verantwoordelijke organisatie.

Mijns inziens is Wecke in zijn reflectie op het rapport van de Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht over normstelling en vermaatschappelijking van de krijgsmacht terecht sceptisch als hij schrijft: „In plaats van vermaatschappelijking van de krijgsmacht als een nastrevenswaardig goed, wordt hier – dat wil zeggen: in de adviesaanvraag – de verkrijgsmachtelijking van de samenleving gepropageerd.”⁴

De reactie van Wecke is op dit punt echter ietwat overtrokken. Met de ongelukkige terminologie van „de krijgsmacht als voorbeeld voor de samenleving” wordt naar mijn mening iets anders bedoeld dan Wecke

* Prof. dr. A.H.M. van Iersel is theologisch adviseur van de Dienst Rooms Katholieke Geestelijke Verzorging en bijzonder hoogleraar geestelijke verzorging in de krijgsmacht aan de Theologische Faculteit Tilburg.

¹ Dit artikel is een bewerking van een voordracht die de auteur op 20 juni j.l. hield ter gelegenheid van een studiedag van de Koninklijke Luchtmacht over waarden en normen in de Koninklijke Luchtmacht.

² B.A.C. Droste, „Met een politiek bruikbare luchtmacht naar de 21ste eeuw”, in *Militaire Spectator* 165(1996)(3) blz. 97-103.

³ Droste, op.cit., blz. 100-101.

⁴ L. Wecke, „Een reflexie op het MRK-rapport terzake waarden en normen in de krijgsmacht”, in: conferentiemap voor het Klu-symposium, „waarden en normen” aan het Instituut Defensie Leergangen van donderdag 20 juni 1996, blz. 2.

met zijn kritiek op de adviesaanvraag suggereert. Het gaat in die visie naar mijn inschatting om de inperking van de morele permissiviteit en het gedoogbeleid die in de samenleving zijn ontstaan. Zulk een inperking van de morele permissiviteit is geenszins specifiek voor de krijgsmacht. Het is integendeel een maatschappelijke en politieke trend om de grenzen van het gedoogbeleid op diverse beleidsterreinen te erkennen. Daarbij gaat het concreet onder meer om het drugsbeleid. De terminologie van „de krijgsmacht als voorbeeld voor de samenleving” duidt mijns inziens op de behoefte om de krijgsmacht te laten aansluiten bij de maatschappelijke en politieke trend van inperking van het gedoogbeleid en op de behoefte om hierin voortvarend te werk te gaan. Bovendien duidt het spreken over „voorbeeld” aan, dat men (primair) denkt aan een ethiek van en voor officieren die alleen adequaat kunnen leidinggeven aan jonge militairen die net uit de samenleving komen, als ze zelf een voorbeeld voor hun maatschappen zijn. Het geven van het goede voorbeeld vereist immers het in praktijk brengen van waarden en normen die men oplegt.

In feite is dus niet de inperking van het gedoogbeleid rond drugs zelf voorbeeldig, maar wel de voortvarendheid waarmee de leiding van militaire organisatie haar ter hand wil nemen. Van leidinggevendenden mag worden verwacht dat zij op dit terrein zo consistent als redelijkerwijs mogelijk is het voorbeeld geven en aldus hun morele gezag vergroten.

Tegen een zekere verharding van het

(alcohol- en) drugsbeleid in de krijgsmacht is weinig in te brengen, zeker voorzover het gedoogbeleid inzake drugs de operationele effectiviteit ondermijnt. Waarom ik dan toch de terminologie van „de krijgsmacht als voorbeeld voor de samenleving” ongelukkig vind, is dat zij abusievelijk suggereert dat de krijgsmacht niet meer reageert op maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Dit doet zij namelijk juist wél door grenzen aan het gedoogbeleid te stellen.

Vanuit ethisch gezichtspunt is het echter belangrijker dat het bijzondere van de krijgsmacht en de bijzondere aard van haar verantwoordelijkheid in deze terminologie niet tot uitdrukking wordt gebracht. Ethiek in de context van de krijgsmacht heeft juist betrekking op deze kern. Dit is geen puur academische kwestie: zoals de casus Srebrenica illustreert, is het namelijk ook op deze kern dat de meest urgente vragen inzake de ethiek van vredesoperaties betrekking hebben.

Het gaat dan om vragen als: hoe ver reikt de verantwoordelijkheid van militairen voor de lokale bevolking in een crisisgebied? Wat betekent het in ethisch opzicht als militairen een opdracht tot neutraliteit hebben? En wat betekent het in ethisch opzicht voor militairen om met lichte bewapening getuige te zijn van etnische zuiveringen?

Dit zijn enkele voorbeelden die alle betrekking hebben op de ethische implicaties van de centrale kenmerken van de krijgsmacht en op de kerntaken van iedere militair, en niet slechts op een klein onderdeel van het personeelsbeleid daarin. En het is dan ook juist in deze context dat de morele permissiviteit en het gedoogbeleid inzake drugs hun specifieke relevantie en actualiteit krijgen.

Precies in deze context is ook een gedragscode zinvol. Of zoals ik eerder schreef: een gedragscode heeft betrekking op de bewaking van de morele en ethische ondergrens aan het functionele rolgedrag van militairen.⁵ Luitenant-generaal Van Baal en kolonel Dekker schreven hierover: „Een ieder kan worden geconfronteerd met

situaties waarin hij of zij geheel op zichzelf is aangewezen en waar individuele beslissingen vergaande gevolgen kunnen hebben. Voor die gevallen is het gewenst een persoonlijk *Mission Statement* te hebben, een idee van *do's* en *don't's*, een militair geweten, of hoe dit ook mag worden genoemd.”⁶

Gestalte van ethische thema's in de krijgsmacht

Is de uitoefening van geweld een constante in de taak van krijgsmachten; de gestalte die de ethische bezinning aanneemt, wordt door verschillende factoren beïnvloed.⁷

Ik bespreek er zes.

Gewijzigde internationaal-politieke situatie en gedragscode⁸

De eerste factor wordt gevormd door de sterk gewijzigde internationaal-politieke context waarin de krijgsmacht opereert. Na de val van de Berlijnse Muur is er geen stabiele nieuwe wereldorde ontstaan. Het lijkt er integendeel op dat de instorting van het communisme een nieuwe golf van dekolonisatieprocessen op gang heeft gebracht – een wereldwijde herziening van koloniale afhankelijkheden, die vaak tot uitdrukking komt in de vorming van staten en in conflicten die – bezien vanuit bestaande staten – burgeroorlogen zijn. De crisistoestand waarin vele zwakke nieuwe staten die sedert de Tweede Wereldoorlog en na de Koude oorlog het licht hebben gezien, brengen voor de Nederlandse krijgsmacht een gewijzigde taakstelling met zich mee.

Ik zou vanuit ethisch perspectief die taakverschuiving als volgt willen karakteriseren. Naast de taak van de landsverdediging is het bijdragen aan de versterking van de internationale rechtsorde een belangrijk doel geworden. Het middel daartoe is deelname aan vredesoperaties. Welnu, het directe, nabij gelegen, doel van vredesoperaties is eigenlijk niet het bereiken van een stabiele eindtoestand die we vrede noemen, maar het bevorderen van vredesprocessen. Vrede is mo-

⁵ A.H.M. van Iersel, „Is een gedragscode voor de krijgsmacht wenselijk?”, in: *Militaire Spectator* 165(1996)(5) blz. 219.

⁶ A.P.M.P.M. van Baal en M.P. Dekker, „De KL in verandering: een tussenstand”, in *Militaire Spectator* 165(1996)(7) blz. 317.

⁷ Deze passage is een nadere uitwerking van enkele elementen van deel 2.1. van mijn oratie „Dulce bellum inexpertis”, Tilburg 1995.

⁸ Zie hierover o.m. F. van Iersel & B. Schennink (red.), *Denken over vrede na de Koude Oorlog* Baarn, 1995 en F. van Iersel (red.), *Religie-geweld-verzoening*, Baarn, 1996.

menteel meer dan tijdens de Koude Oorlog een procesbegrip dan een productbegrip. Voor het vredesbeleid betekent dit concreet dat het gericht is op stabilisering van staten en samenlevingen door:

- het de-escaleren van gewapende conflicten,
- het bevorderen van het gebruik van vreedzame middelen ter hantering van conflicten in crisisregio; en
- het scheppen van voorwaarden voor wederopbouw, verzoening.

Dit wil in de praktijk zeggen: de Nederlandse krijgsmacht en dus het daarin werkzame personeel treden niet als „partij in een conflict” maar in de rol van „derde partij”. In feite vormen vredesoperaties en humanitaire hulpacties een vorm van actief strategisch-neutraal internationalisme. De taken die de krijgsmacht daarin vervult, zijn volgens mij in toenemende mate eerder politieel dan militair van aard. Daarbij moet overigens wel worden bedacht dat de huidige generatie *peacekeeping* operaties altijd niet gericht zijn op de handhaving van een bestaand vredesakkoord of bestand, maar veeleer op de totstandkoming of implementatie daarvan.

Welnu, in deze gewijzigde context kan het niet anders of het personeel dat deze taken uitvoert, stuit op een aantal morele en ethische vragen. Allereerst is er de vraag naar de intrinsieke motivatie van militairen tot de versterking van de internationale rechtsorde. Hebben militairen hiervoor wel gekozen?⁹ Dat is een gewetensvraag, ook aan de militairen zelf. Maar laten we even aannemen dat dit

zo is. Dan komen de ethische vragen niet zozeer ten aanzien van het doel van de vredesoperatie maar ten aanzien de vormgeving ervan in het vizier. Anders gezegd: het gaat dan niet meer om een ethische vraag ten aanzien van een vredesoperatie *tout court* – die vooral voorafgaand aan en na een vredesoperatie aan de orde zijn –, maar om ethische vragen *binnen* vredesoperaties.

Laat me dit kort illustreren. Mede op grond van casuïstische discussies in de context van de majoorcursus bij de Koninklijke Luchtmacht en aan het Koninklijk Instituut voor de Marine heb ik de indruk dat de morele bezinning bij leidinggevende KLu-militairen intensief is. Met name onder militairen die uitgezonden zijn geweest leeft een intensieve betrokkenheid op de morele en ethische dimensie van de arbeid.

Welnu, het militaire personeel heeft – dat mag men althans in een kader-vrijwiligerskrijgsmacht verwachten – bewust gekozen om te werken in een organisatie waarin de uitoefening van geweld centraal staat. Het heeft zich de daarbij behorende beroepshouding – laten we zeggen: de bereidheid om een legaal gegeven bevel tot uitoefening van geweld dat door een democratisch gezag is gegeven, uit te voeren, eigen gemaakt in een algemene militaire opleiding. Bij vredesoperaties wordt echter eerder een politieele houding gevraagd: de-escalierend handelen, zorgen dat men geen partij wordt om de positie van bemiddelaar en verzoener te kunnen blijven spelen. Daarbij hoort een grote terughoudendheid ten opzichte van de actieve uitoefening van geweld. Dit nu betekent dat in de context van vredesoperaties het meest specifieke middel van de krijgsmacht, de actieve uitoefening van geweld, niet of slechts in beperkte mate wordt toegepast.

Afgezien van de vraag of deze rollen spanningen in *psychologische* zin frustrerend zijn voor een goed opgeleide en goed gevormde militair, roept neutraliteit ook een *morele en ethische* vraag op. Juist in de context van de nieuwe generatie vredesoperaties die kwalitatief verschillen met het

handhaven van een reeds gesloten vrede roept zij bij deelnemende militairen de morele vraag op, of het afzien van het gebruik van geweld hen persoonlijk niet moreel en ethisch medeplichtig maakt aan het onrechtmatige geweld dat zich manifesteert in een crisisgebied waarin zij aanwezig zijn.

De morele en ethische vraag die ik hier aanduidt wordt bij voorbeeld opgeroepen door *rules of engagement*. Deze *rules of engagement* veranderen namelijk van morele betekenis als er de facto geen vrede is. Dat geldt voor de neutraliteit, voor het lichte bewapeningsniveau en voor het gegeven dat men slechts op uitnodiging aanwezig mag zijn. Wanneer bijvoorbeeld de *strategisch* bedoelde neutraliteit in een crisisgebied die beoogt een voorwaarde te scheppen voor een verzoenende rol, door het personeel als een *morele of ethische neutraliteit* tegenover oorlogsmisdaden wordt opgevat die men zich in geweten eigen moet maken, dan komt de ethische vraag op of de militair door niet met specifiek militaire middelen in te grijpen wellicht de „naaste gelegenheid tot het kwade” geeft. Het ongemak dat de herinnering aan Srebrenica oproept, heeft mijns inziens precies te maken met het feit dat op deze vraag verschillende antwoorden zijn gegeven.

De morele en ethische vragen die zijn verbonden met de huidige generatie vredesoperaties vereisen een type ethiek dat nog maar in aanzet ontwikkeld is. Zoals ten aanzien van oorlogen er een „*ius-ad bellum*” en een „*ius-in-bello*” is ontwikkeld (een ethiek ten aanzien van oorlogen, en een ethiek ten aanzien van oorlogshandelingen), zo moeten we nu proberen te komen tot een „*ius-in-pace*”, hetgeen concreet wil zeggen: een ethiek die het handelen als „derde partij” in de context van vredeshandhaving en vredesopbouw, dus bij startende vredesprocessen normeert.¹⁰

Voor de krijgsmacht betekent dit naar mijn inzicht dat zij zich als een lerende organisatie moet gedragen. In

⁹ Vgl. hiervoor de analyse van de motivatiecyclus van de militair bij uitzendingen, in: A.H.M. van Iersel, „Wat hebben de kerken te zeggen over de motivatie van de militair tot vredesoperaties”, in: *Militair Pastoraal Contact*, 1996, nr. 13 (in druk).

¹⁰ Dit perspectief van de derde partij en de daarmee verbonden strategische en ethische vragen wordt op zeer toegankelijke en praktisch toegepaste wijze besproken in: R. Fisher, E. Koppelman, A. Kupfer Schneider, *Beyond Macchiavelli. Tools for coping with conflict*. London/New York/Ontario/Auckland, 1994, o.m. blz. 106-113 („The Morality of Persuasion”).

bedrijfsethische termen gesteld: de krijgsmachtdelen moeten wat Van Gerwen noemt „het principe van de verantwoorde aanpassing”¹¹ toepassen. Fouten – of minder gelukkige keuzes – zijn er vanuit het perspectief van de organisatie om van te leren. En waarom zouden morele fouten of moreel minder gelukkige keuzes daarvan worden uitgesloten? Natuurlijk vereist dit van de organisatie een beleid inzake de organisatiecultuur. Die vereist openheid voor leermomenten, beperking van sancties op „leerzame fouten”, en een actief beleid op het terrein van functiegerelateerde vorming en opleiding op ethisch terrein. Er is anders gezegd een geëigend personeelsbeleid nodig dat ethiek in het personeelsbeleid integreert. Hierbij hoort mijns inziens een opleiding en vorming in de hantering van ethische vragen die met het militaire beroep verbonden zijn, de ontwikkeling van een expertise die de „lessons learned” op het terrein van ethiek inventariseert, en wellicht een ethische commissie die als klankbord kan dienen en eventueel protocollen kan ontwikkelen.

Wanneer een organisatie als een ziekenhuis een ethische commissie in-

richt, is dit niet een teken dat de uitoefende beroepen niet „deugen”, maar wel dat de organisatie haar verantwoordelijkheid erkent voor de morele dimensie van het functioneren van het personeel. Ook in de krijgsmacht is dit relevant, omdat deze zich nu eenmaal beweegt op het ethisch paradoxale terrein van „*management of violence*”.

Het blijft een complexe vraag, hoe de ethische verantwoordelijkheid voor het handelen van de militair is gespreid. Ligt de ethische verantwoordelijkheid primair of zelfs uitsluitend bij de individuele militair, die niet tegen zijn geweten in mag handelen? Ligt zij bij de krijgsmacht als werkgever? Ligt zij bij de politiek? Voor al deze opties is iets te zeggen. Het antwoord op deze vragen bepaalt onder meer of men kiest voor een zogeheten „functionalistische” gedragscode voor militairen of een „moralistische”.¹² In mijn opvatting is de tegenstelling tussen een functionalistische en een moralistische gedragscode, gezien de internationale situatie en de rol van de krijgsmacht daarin, echter een betrekkelijke. Een spanning tussen beide is vooral reëel, waar de militair actief geweld uitoefent en op de grens van de morele aanvaardbaarheid daarvan stuit. Wat vanuit een functionalistisch perspectief vereist kan zijn om een gevecht te winnen, kan in zo’n situatie soms moreel omstreden of onjuist zijn. In de huidige internationale situatie waarin de krijgsmacht vaak de rol van „derde partij” vervult, wordt de morele aanvaardbaarheid van het handelen van militairen echter primair bepaald door het respect dat zij in hun handelen uitstralen voor de menselijke waardigheid en de mensenrechten van alle slachtoffers in een crisisgebied.

Alleen dan kunnen zij typische derde partij-rollen zoals het faciliteren van de wederopbouw van een land, met moreel gezag vervullen. Moreel gezag is in zo’n rol nodig voor effectief functioneel handelen. Vanuit dit type praktijksituatie bezien, is er dan geen spanning tussen een functionalistische code en een moralistische code.

Respect voor mensenrechten is zowel functioneel vereist als een morele verplichting die het functionele rolgedrag overstijgt.

De door Groll Ya’ari gesignaleerde spanning tussen een functionalistische en een moralistische gedragscode wordt bovendien verder gereduceerd naarmate de staat als opdrachtgever van de militairen meer een democratische rechtsstaat is en als zodanig het respect voor mensenrechten in zijn defensiebeleid verwerkt. De militaire onderschikking aan een democratische rechtsstaat met respect voor mensenrechten kan dan heel goed convergeren met de mensenrechten van de militair, c.q. het respect voor de vrijheid van geweten van de militair. In autoritaire of totalitaire regimes is dit natuurlijk anders: daar voert het beroep op het geweten vaak tot een terecht conflict met de politieke en militaire overheid of tot het verlaten van het militaire beroep.

Ook vanuit de theorie van de morele ontwikkeling is de spanning tussen een functionalistische en een moralistische gedragscode reëel, maar toch betrekkelijk. Volgens de ontwikkelingspsycholoog Kohlberg is het beroep op het individuele geweten weliswaar een kenmerk van de hoogste stadium van morele ontwikkeling.¹³ Dit stadium komt echter pas ná de aanvaarding van de waarden, zoals mensenrechten, die ten grondslag liggen aan de democratische rechtsstaat. Met andere woorden: het goed gevormde geweten maakt de waarden die ten grondslag liggen aan de democratische rechtsstaat niet principieel ongedaan, maar overstijgt deze. Het hoogste stadium van morele ontwikkeling wordt echter niet door een ieder bereikt; en het is al heel wat als mensen, militairen niet uitgezonderd, zich de waarden en normen eigen maken die aan de democratische rechtsstaat ten grondslag liggen. Ook op basis van deze theorie is een vervaagende convergentie tussen een functionalistische code – gericht op onderschikking aan de staat – en een moralistische code – gericht op handhaving van het ethisch juiste handelen

¹¹ J. van Gerwen, „Het bedrijf als moreel verantwoordelijke organisatie. Nieuwe trends in de Amerikaanse zakenethiek”, in: L. Bouckaert (red.) *Terugkeer van de ethiek. Denken over economie en samenleving*. Leuven/Amersfoort 1989, blz. 169.

¹² Voor dit onderscheid zie noot 5.

¹³ Kohlberg, L. „Education for Justice”, in: T. Sizer, *Moral Education*, Cambridge Massachusetts 1970, blz. 71-72. Kohlbergs theorie van stadia van morele ontwikkeling wordt in haar betekenis voor militaire ethiek onder meer beschreven en ter discussie gesteld door: D.W. Lutz, „Rival Traditions of Character Development. Classical Moral Philosophy and Contemporary Empirical Science”. Paper prepared for presentation to the Joint Services Conference on Professional Ethics XVII Washington D.C. January 25-26 1996, hier blz. 15-16.

Bron: Internetsite JSCOPE (Joint Services Conference on Professional Ethics). JSCOPE (www.duke.edu/jscope) biedt een scala van actuele artikelen over strijdkrachten en ethiek en maandelijkse casusdiscussies over de morele en ethische implicaties en consequenties van de militaire praktijk.

ook tegen militaire noodzaak in, slechts een betrekkelijke tegenstelling; eens te meer dus waar militairen in de rol van derde partij in een post-conflictsituatie optreden.

Ook dit pleit ervoor om in het beleid met betrekking tot gedragscodes in de krijgsmacht uit te gaan van een „convergentiehypothese”: het functionalistische perspectief en het moralistische perspectief convergeren in een democratische rechtsstaat die zich in internationaal verband inzet voor bevordering van de internationale rechtsorde met inbegrip van de handhaving van mensenrechten. Daarenboven is het een kenmerk van de democratische rechtsstaat dat deze ook de mensenrechten van het personeel respecteert en alleen reeds daarom geen absolute gehoorzaamheid aan een militaire doctrine mag eisen. Dit beginsel van het respect voor de gewetensvrijheid van de militair convergeert op zijn beurt met het gegeven dat bij vredesoperaties een flexibilisering van verantwoordelijkheidsgraden nodig is, onder meer omdat de dynamiek van vredesprocessen meer door oorlogvoerende partijen wordt bepaald dan door derde-partij-actoren.

Toegenomen maatschappelijke legitimeringsdruk

De tweede factor die de aandacht voor ethiek bepaalt, is de toenemende legitimeringsdruk waaronder alle bedrijven in de maatschappij staan, de krijgsmacht niet uitgezonderd. De vereiste legitimering is gedeeltelijk van ethische aard. Bedrijven moeten zich als gevolg van de maatschappelijke democratisering in toenemende mate verantwoorden voor het forum van de publieke opinie, die in de meeste gevallen ook een rol heeft als

kritische consument. In het geval van de krijgsmacht heeft de legitimeringsdruk bijvoorbeeld betrekking op de verantwoording van overlast van militaire activiteiten voor de natuurlijke en maatschappelijke omgeving waarin militaire activiteiten plaatsvinden. Van Baal en Dekker refereren hieraan, wanneer zij de aandacht voor gedragscodes bespreken in de context van de druk van de samenleving die door de media wordt uitgeoefend.¹⁴ De maatschappelijke legitimeringsdruk leidt bij de krijgsmacht onder meer tot een sterke nadruk op permanente inzet in crisisgebieden van militair personeel.

Die maatschappelijke legitimeringsdruk werkt ook door in het streven naar een evenwichtig personeelsbeleid inzake de positie van religieuze minderheden, etnische minderheden, en homoseksuelen. Het gaat hier om minderheden die krachtens het gelijkheidsbeginsel van de democratische rechtsstaat recht hebben op ontplooiingskansen. Daarnaast is er een vrouwenbeleid. Dat is naar mijn opvatting van een andere orde, omdat vrouwen niet in dezelfde zin als de overige groepen een minderheid vormen in de samenleving als de overige groepen. Het gaat maatschappelijk gezien immers niet om een kwantitatieve minderheid, als wel om een kwalitatieve, namelijk een die minder kansen op maatschappelijke participatie krijgt en minder macht en invloed heeft dan haar uit het oogpunt van representativiteit toekomt. De krijgsmacht staat ter wille van de maatschappelijke legitimiteit van zijn functioneren terecht onder druk om een participatiebeleid voor deze personeelscategorieën waar te maken. Ik zie geen reden om hier in een kader-vrijwilligerskrijgsmacht van af te wijken. Ik zou er in tegendeel voor pleiten te komen tot een vorm van militaire bedrijfsethiek waarin ook de verantwoordelijkheid van het bedrijf naar binnen – in de richting van het personeel – is omschreven, analoog aan hetgeen commerciële bedrijven op dit terrein ontwikkelen.¹⁵ Dit is geen luxe, maar noodzaak om te

voorkómen dat een militaire beroeps-ethiek de individuele professional moreel overbelast.

Morele pluralisering in maatschappij en krijgsmacht

Ik kom dan op de derde factor die de gestalte van ethische vragen in de krijgsmacht bepaalt. De Nederlandse cultuur wordt op het moment onder meer gekenmerkt door buitengewoon boeiende maar ook moeilijk te hantieren ontwikkelingen op moreel en ethisch terrein. Ik onderscheid hierin vier dimensies:

● De eerste dimensie is de morele pluralisering. Deze is een kenmerk van de Nederlandse liberale democratische rechtsstaat en -maatschappij. In Nederland zijn aanhangers van zeer uiteenlopende waarden en normenpatronen aanwezig. Denk aan de courante cultuursociologische indelingen van Felling, Peters en Schreuder, burgerlijke waardenpatronen met een economische en een culturele variant, maatschappijkritische waarden, de „nieuwe innerlijkheid” en het hedonisme.¹⁶ Die morele pluralisering is dus ook op enigerlei wijze in de krijgsmacht terugvinden. Daar komt ze namelijk binnen via de culturele kenmerken van het personeel.

In de samenleving en in de politiek is momenteel een debat gaande over de vraag hoe de principiële acceptatie van moreel en ethisch pluralisme kan worden geïntegreerd met een inperking van de morele permissiviteit, met name op het gebied van drugsbeleid. Op dit gebied komt het permissieve beleid jegens ontspoorde hedonisten, zoals drugsgebruikers, in spanning te staan met het opkomen voor de sociale veiligheid van andere burgers en met de volksgezondheid.

● De tweede dimensie is de ontwikkeling van een wederzijdse tolerantie tussen aanhangers van elk van deze waardenpatronen. Ofschoon het naast elkaar bestaan van groepen met verschillende waardenpatronen in potentie conflictueus is, wordt de Nederlandse samenleving gekenmerkt door een vergaande tolerantie tussen verschillende groepen aangesluten van waardenpatronen.

¹⁴ Van Baal en Dekker, art.cit., blz. 317.

¹⁵ Vgl. H. van de Graaf en R. Hoppe, *Beleid en politiek. Een inleiding tot de beleidswetenschap en bedrijfskunde*. Amsterdam, 1989, hoofdstuk 5 en 6.

¹⁶ A. Felling, J. Peters en O. Schreuder, *Burgerlijk en onburgerlijk Nederland*. Deventer, 1983, blz. 21-51.

● Een derde dimensie is de polariteit traditie versus moderniteit.¹⁷ Moderne moraal wordt gekenmerkt door het vager, algemener en abstracter worden van waarden en normen. Dit abstracter worden van waarden en normen is nodig om in een pluralistische samenleving te kunnen komen tot morele consensusvorming. Particuliere morele tradities hebben in een open pluralistische maatschappij te weinig integrerend vermogen, terwijl ook de open samenleving behoefte heeft aan samenhang en dus aan consensusvorming. Daarom wordt door grote delen van de samenleving, algemene ethiek zoals de mensenrechtenethiek eerder als universeel geldig ervaren dan een morele traditie van een „particuliere” religie of levensovertuiging. Het is echter niet te verwachten dat meer traditioneel georiënteerde segmenten in de bevolking hun particuliere tradities willen laten normeren door vagere waarden en normen, maar integendeel ervan uitgaan dat hedendaagse ethiek, zoals mensenrechtenethiek, niet een „transculturele” consensus uitdrukt – die religies en levensovertuiging normeren –, maar een „interculturele” en dus mede worden gefundeerd en gecorrigeerd vanuit de particuliere tradities.

De spanning tussen traditie en moderniteit op cultureel en religieus gebied is wereldwijd een voedingsbodemp voor diepgaande conflicten; ze wordt gecompliceerd door spanning tussen transculturele en interculturele benaderingen van de mensenrechten. In Nederland zijn deze beide spanningen

minder conflictueus. Ze zijn er echter wel. En daarom is het van belang met deze spanningen ook in Nederland en in de krijgsmacht met zijn taken in den vreemde zorgvuldig om te gaan. Die zorgvuldigheid vereist onder meer respect voor traditionele culturen en religies in de krijgsmacht.

● Met de spanning tussen traditie en moderniteit hangt nog een vierde dimensie samen: de spanning tussen een benadering van verboden als *specifieke* voorschriften enerzijds en als *globale* adviezen anderzijds. De moderne burger van de liberale rechtsstaat hanteert een morele prescriptie niet als een voorschrift maar als een advies dat zijn vrije instemming behoeft. Met andere woorden: de status van de morele prescriptie wijzigt van bindend voorschrift naar advies of appèl.¹⁸

De krijgsmacht staat vanuit dit perspectief bij de ontwikkeling van een ethiek-beleid voor een vierledige vraag:

- (a) Hoe ver kan de morele pluralisering binnen de krijgsmacht worden geïntegreerd?
- (b) Hoe ver kan, mag of moet de wederzijdse tolerantie van aanhangers van verschillende waardenpatronen gaan?
- (c) Hoe ver kan, mag of moet de krijgsmacht meegaan met het abstracter, vager worden van waarden en normen?
- (d) Hoe ver kan, mag of moet de krijgsmacht meegaan met de zich wijzigende status van morele prescripties in de moderne samenleving?

Deze vragen moeten mijns inziens worden beantwoord tegen de achtergrond van enerzijds de noodzaak van voldoende maatschappelijk draagvlak voor de krijgsmacht en anderzijds de noodzaak van effectief en efficiënt extern gesloten optreden van man schappen (en de daarvoor vereiste groepscohesie bij oorlogen en bij vredesoperaties). Een zeker pluralisme (a) is nodig voor de handhaving van voldoende maatschappelijk draagvlak. Wederzijdse tolerantie (b) is niet alleen lastig in internationale contac-

ten, ze is ook noodzakelijk voor effectief extern gesloten optreden en de daarvoor vereiste groepscohesie. Ook het vager worden van waarden en normen in de moderne maatschappij (c) is voor de krijgsmacht niet alleen een probleem, het lost ook vragen op. Het centraal stellen van de mensenrechten als ethische waarden roept immers weliswaar de vraag op wat dit in concrete situaties voor het handelen van militairen betekent, maar het vormt anderzijds een goed fundament voor zeer uiteenlopende elementen van het personeelsbeleid en het leidinggeven. De wijzigende status van morele prescripties in de samenleving (d) is evenzeer niet alleen een probleem – bijvoorbeeld bij de handhaving van de tucht – maar ook een oplossing: de behoefte aan eigen verantwoordelijkheid neemt toe. En dit is precies een trend die goed aansluit bij de noodzaak van decentralisatie in operationele processen.

Ethiek in de context van godsdienst en levensovertuiging

De vierde factor die de gestalte van morele en ethische vragen in de krijgsmacht bepaalt, is het gegeven dat zij in toenemende mate uit de context van godsdienst en niet-godsdienstige levensovertuiging geraakt. Allereerst in institutionele zin. Als gevolg van de de-institutionalisering van het publieke leven verzwakken ook de kerken en het Humanistisch Verbond. Zij kampen op hun specifieke terrein met analoge problemen als politieke partijen en vakbonden op het hunne. Vanuit het perspectief van de krijgsmacht betekent dit dat het disciplinerend vermogen van levensbeschouwingen taant.

Ook in inhoudelijke zin raken moraal en ethiek in toenemende mate los van de context van religie en levensovertuiging. Het gaat weliswaar niet om voltooide of zelfs maar lineaire processen, maar reeds sedert de Verlichting is dit de dominante tendens in de moderne cultuur.

Voor wie moraal en ethiek primair ziet als instrument voor discipline-ring, is dit wellicht een sombere

¹⁷ Vgl. L. Halman, F. Heunks, R. de Moor, H. Zanders, *Traditie, secularisatie en individualisering. Een studie naar de waarden van de Nederlanders in een Europese context*. Tilburg, 1987, blz. 36 e.v.

Zie ook: P. Ester, L. Halman en R. de Moor, *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*. Tilburg, 1994, blz. 1-20.

¹⁸ Dit is een gestalte van hetgeen Zijderveld beschreef als culturele generalisatie. Zie: A.C. Zijderveld, *De culturele factor. Een cultuursociologische wegwijzer*. Culemborg, 1988, blz. 86 e.v.

boodschap. Toch is er mijns inziens geen aanleiding voor zwart-wit denken. Want de ethiek verwerft zich in de moderne of postmoderne maatschappij een specifieke plaats. Allereerst: ethiek wordt in de moderne maatschappij een instrument voor consensusvorming op basis van onderhandelingen tussen betrokkenen. Over de betekenis en geldigheid van waardenpreferenties moet worden onderhandeld. Niet voor niets ligt in de hedendaagse ethiekwetenschap veel nadruk op procedures voor de behandeling van divergerende ethische perspectieven: die procedures zijn instrumenten in onderhandelingen.¹⁹

Op de tweede plaats wordt in de moderne maatschappij ethiek pas in een publiek discours betrokken als er een impasse is in het vinden van normatieve oriëntaties. Heel kenmerkend is dat de ethiek met name daar bloeit waar vooralsnog geen politiek beleid en geen juridische codificatie van waarden en normen heeft plaatsgevonden, zoals bij lacunes in het strafrecht, en daarmee in de para-juridische sfeer. De ethiek wordt zo bijvoorbeeld in de medische ethiek gehanteerd als middel om normen te ontwikkelen. Anders gezegd: de situaties waarin mensen moeten handelen

zijn vaak zo dynamisch en zo complex dat bestaand politiek beleid en bestaande wetgeving onvoldoende soelaas bieden. Dit laatste geldt ook voor de krijgsmacht met de vredesoperaties waarin ze is betrokken. Hieruit volgt in ieder geval, dat de emancipatie van de ethiek niet hetzelfde is als de ontwikkeling van morele en ethische onverschilligheid. Het is primair de „plaats” van de ethiek, haar context, die wijzigt.

Het gevolg hiervan is dat er een veelheid aan contextspecifieke ethieken is – zoals bedrijfsethiek en medische ethiek – die sterk zijn gericht op de beantwoording van de vraag: waarom moet iemand in juist deze context zus of zo handelen? De ontwikkeling van zulk een contextspecifieke ethiek is mijns inziens ook wenselijk in de militaire sector, op het terrein van militaire strategie, waar al ethische reflectie plaatsvindt, en op het terrein van de militaire beroepsethiek.

Er is geen reden tot somberen over de emancipatie van moraal en ethiek uit haar institutionele context. Niet alleen is de individualisering van moraal en ethiek wellicht geen probleem; zij biedt zelfs een kans, namelijk een kans op een meer innerlijke moraal, waarbij individuele, persoonlijk onderschreven waarden en normen en dus de persoonlijke morele integriteit – de trouw van mensen aan zichzelf en hun diepste overtuigingen – centraal staan. Ik denk dat dit voor de krijgsmacht zeer belangrijk is. In een *high-tech* krijgsmacht is *the human factor* essentieel, met inbegrip van de morele integriteit van de militair, en dat geldt eens te meer voor leidinggevers. Ik denk dat de krijgsmacht evenals moderne bedrijven hierop kan inspelen door vormen van *integrity consultancy* in te voeren.

En bovendien zou ik erop willen wijzen dat de rol van godsdienst en levensovertuiging vooralsnog niet verdwijnt, maar wel verandert. De rol wordt maatschappelijk gezien als het ware tot een tweede-lijns rol: religie en levensovertuiging schrijven niet meer zo veel voor, maar bieden toetsingskaders met uitgangspunten voor

eigen oordeelsvorming en spelen daarmee een stimulerende rol in morele en ethische bezinning.²⁰ Ze kunnen dit ook, want religie en levensovertuiging zijn driedimensionaal. Ze integreren de aandacht voor de „ziel” (en dus voor de persoon), met aandacht voor de omgang met anderen (en dus moraal en ethiek) met de aandacht voor de uiteindelijke zin of God. Religie en levensovertuiging kunnen zo de noodzakelijke aanvulling geven op contextspecifieke vormen van ethiek.²¹ Zij kunnen dit omdat zij de vraag naar het handelen terugplaatsen in de context van de vraag naar oorsprong en bestemming van ieder mens en haar aldus verbreden en verdiepen.

Momenteel wijzigt in onze cultuur de relatie tussen de zoëven genoemde drie dimensies van religie en levensovertuiging. Maar ik ben ervan overtuigd dat het vasthouden van een gezonde spanning tussen deze drie dimensies uiteindelijk de kracht en de meerwaarde van religie en levensovertuiging boven een louter contextspecifieke en pragmatische benadering van ethiek uitmaakt.

Bovendien, hoe merkwaardig het misschien ook klinkt en ondanks de schijn van het tegendeel: volgens hedendaagse cultuursociologen zijn religie en levensovertuiging een bloeiende zaak met een gouden toekomst in de moderne samenleving. Alleen moet men daar wel iets bij zeggen: wat bloeit is niet de institutionele binding, niet de doctrines of dogma's en niet de traditionele rituelen, maar veeleer de *ervaringsdimensie* van religie; en wel omdat die het beste aansluit bij de hedendaagse individualiteitservaring.

Welnu, het is precies via de religieuze individualisering dat de integratie van aandacht voor de persoon, voor de ander en voor de uiteindelijke zin of God plaatsvindt. Dit laatste pleit ervoor om bij alle aandacht voor ethiek in de krijgsmacht, de geestelijke verzorging de haar toekomstige plaats te geven, namelijk niet die van zedenmeester, maar die van begeleider en stimulator van morele en ethi-

¹⁹ Vgl. J. Habermans, „Recht und Moral”, in: idem, *Faktizität und Geltung, Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt, 1992, blz. 599; R. Alexy, „Eine Theorie des praktischen Diskursus”, W. Oelmüller (Hrsg.), *Normenbegründung, Normdurchsetzung*, Paderborn, 1978, 22-58;

Th. Meyer, „Fundamentalismus und Universalismus in Moral und Politik”, in: W. Kerber (Hrsg.), *Religion: Grundlage oder Hindernis des Friedens?*, München, 1995, blz. 165-183, hier: blz. 165-172.

²⁰ Vgl. F. van Iersel en M. Spanjersberg, *Vrede leren in de Kerk*, Kampen, 1993, Hoofdstuk 2 (diss. K.U. Nijmegen).

²¹ Voor een exemplarische discussie over mogelijkheden en grenzen van contextspecifieke vormen van ethiek in dit geval op het gebied van de bio-ethiek zie: E.A. Winkler, „From Kantianism to Contextualism: The Rise and Fall of the Paradigm Theory in Bioethics”, in: E.R. Winkler & J.R. Coombs, *Applied Ethics. A Reader*. Cambridge Massachusetts, 1993, blz. 343-365.

sche bezinning. Zo ontstaat een ethiek, die de eigen ethische verantwoordelijkheid van de militair als uitgangspunt en richtsnoer neemt, en die in staat is te werken aan versterking van de ethische competentie van militair leidinggevend met behulp van pastorale educatie en individuele pastorale *counseling*.

Ethiek als dimensie van militaire professionaliteit

De vijfde factor die de gestalte van ethische vragen in de krijgsmacht bepaalt, is het professionaliseringsproces van het militaire beroep. Professionalisering vereist standaardisering van arbeid op een aantal terreinen, en een van die gebieden is de beroepsethiek. Professionalisering zonder ethiek is niet mogelijk, en zou ook onlogisch zijn. Professionalisering duidt immers op de verwerving van een zekere mate van autonomie in het handelen van een beroepsgroep, bijvoorbeeld artsen. Om de maatschappelijke aanvaardbaarheid van deze autonomie te bevorderen, ontwikkelen beroepsgroepen beroepsethiek waarin de dienstverlenende oriëntatie van het betreffende beroep wordt gecodificeerd. Het is deze servicegerichtheid die de autonomie legitimeert.

Als dit verschijnsel van toegenomen aandacht voor een beroepsethiek zich bij militairen voordoet, is dit allereerst een symptoom van voortschrijdende professionalisering. Hoe men

deze waardeert, is vers twee. Professionaliteit verdient natuurlijk verre de voorkeur boven amateurisme, en in die zin zal elke Nederlander professionaliteit van de krijgsmacht stimuleren. Maar als deze beroepsethiek net als bij medisch specialisten wordt aangegrepen voor versterking van de professionele autonomie, dan moet men zich afvragen waar de grenzen liggen. Niet voor niets is er nu in de sector van de gezondheidszorg een beleid om professioneel-autonome specialisten meer in te kaderen in de organisatie van de zorginstelling en het beleid van ziekenhuizen.

Voor militairen geldt dit nog sterker. Zij mogen nooit een staat binnen de staat vormen. Daarom is het mijns inziens van belang dat een gedragscode voor militairen, een van de uitingsvormen van de ontwikkeling van een beroepsethiek – niet alleen *bottom-up*, maar ook *top-down* wordt ontwikkeld. Dat wil zeggen: binnen de onderschikking van de krijgsmacht aan het democratisch gezag, en dus met als kernwaarden de basiswaarden van de democratische rechtsstaat; met inbegrip van de onderschikking van de krijgsmacht aan de politiek.

Ik denk dat zo'n gedragscode aan een aantal voorwaarden moet voldoen:

- de code moet de betekenis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat in vredesoperaties in operationele termen uitdrukken, met andere woorden: ze moet richting geven aan de sociale gerechtigheid in het handelen van militairen in crisissituaties²²;
- de code moet mede worden gedragen door het democratisch gelegitimeerde politieke gezag én moet voldoende maatschappelijk draagvlak hebben;
- de code moet zodanig worden opgesteld dat ze ook kan worden uitgedragen door alle militair leidinggevend;
- de code moet niet alleen instructies bevatten maar ook verplichtingen van het bedrijf;
- de code moet ook beroepsmogelijkheden voor ondergeschikten bevatten; en ten slotte

- de code moet worden ontwikkeld als een operationalisering van de militaire eed of gelofte in verschillende situaties.²³

Wat de laatste drie voorwaarden betreft: de *top-down* ontwikkeling en invoering van een code hoeft mijns inziens niet gepaard te gaan met de inperking van de mogelijkheden voor ondergeschikt personeel om zich erop te beroepen. Integendeel, het is juist voor het vertrouwen van militairen in de organisatie van belang dat ook ondergeschikten zich op een code kunnen beroepen. De eed of gelofte is een ijkpunt voor verinnerlijking van loyaliteit en vormt daarom voor een gedragscode een relevante context.

Moraal en ethiek als element van de normatieve oriëntaties voor de militair

De zesde factor die de gestalte van ethische vragen in de krijgsmacht bepaalt, is het gegeven dat het handelen van militairen reeds op verschillende wijzen wordt genormeerd; elke specifiek *ethische* normering moet die andere vormen verdisconteren.

Ik denk allereerst aan de *politieke* taaktoewijzing aan de krijgsmacht, op internationaal en nationaal niveau. Ik denk ten tweede aan de *juridische* inkadering van het militaire handelen via het humanitair oorlogsrecht en het militair straf- en tuchtrecht. Ik denk op de derde plaats aan het *beleid* van de organisatie – onder meer: managementbeginselen – en ten vierde aan de regelgeving. Ten vijfde is er natuurlijk het concrete *dienstbevel*. Ten zesde en tot slot is er de *organisatiecultuur*, die de „narratieve moraal” bevat over wat in het bedrijf, het onderdeel, de groep wel en niet hoort. Dit zijn even zo vele vormen van normativiteit die nu reeds tot de omgeving van de militair behoren. Anders gezegd: het betreft zes elementen die tot de normatieve omgeving van de militair behoren; omgevingsfactoren waartoe hij zich moet verhouden, die tevens fungeren als even zo vele

²² Gedragscodes in de gezondheidszorg en in onderzoek schieten juist in deze dimensie van de bevordering van sociale gerechtigheid tekort, omdat ze te veel de nadruk leggen op het reguleren van de autonomiebehoefte van de professional.

Zie: E.W. Keyserlingk, „Ethics Codes and Guidelines for Health Care and Research: Can Respect for Autonomy be a Multicultural Principle?” In: E.R. Winkler en J.R. Coombs, *Applied Ethics. A Reader*. Cambridge Massachusetts, 1993, blz. 410-411.

²³ Deze laatste voorwaarde is gebaseerd op de gedachtegang dat beroepsethiek een vorm is van op belofte/eed gebaseerde ethiek die een intensivering behelst van het publieke vertrouwen in het beroep.

Zie: D. Koehn, *The Ground of Professional Ethics*, London/New York, 1994, blz. 153-155.

„fora” waarvoor hij zich bij gelegenheid moet verantwoorden.

Bij dit alles komt dan nog *last but not least* het zevende forum, het innerlijke forum, dat wil zeggen: het geweten van de militair.²⁴ Dat is het forum waarvoor de militair zijn persoonlijke morele integriteit moet verantwoorden. Voor gelovige militairen is dit forum van het geweten nauw verbonden met een plicht tot verantwoording „coram Deo”, ten overstaan van God. Zijn al deze bestaande normeringen in de omgeving van de militair en zijn innerlijke geweten niet voldoende als leidraad, en is een gedragscode daarom niet overbodig?

²⁴ Zie hierover: F. van Iersel, „Geweten – een sociaal ethische lezing”, in: K.W. Merks en F.J.H. Vosman (red.), *Uit op geluk. De Katechismus van de katholieke Kerk over goed en kwaad. Uitleg en commentaar*, Baarn, 1995, blz. 120-137.

²⁵ Vgl. als basis hiervoor: J.A. van der Ven, *Vorming in waarden en normen*, Kampen, 1985.

Ik meen van niet. Want bedrijfsethiek en beroepsethiek hebben juist betrekking op de publieke aspecten van het functioneren van het bedrijf en de *professional*, en vereisen daarom aparte aandacht. Het behoeft bovendien opleiding en vorming om de verhouding tussen de verschillende soorten normativiteit te doorzien en te hanteren. Tijdens vredesoperaties kunnen zich in de arbeid van iedere militair situaties voordoen waarin al deze normatieve oriëntaties met elkaar moeten worden geïntegreerd in één *split second* -besluit om züs of zo te handelen, mét de bereidheid deze handelwijze voor deze verschillende fora te verantwoorden. Naar mijn opvatting is de aard van de militaire arbeid dus zodanig dat deze ethische begeleiding, vorming en training behoeft, in ieder geval van leidinggevenden.²⁵

Die training is ook nodig als er een gedragscode komt. Want als deze ge-

dragscode meer moet worden dan alleen papier, dan zal niet alleen de inhoud ervan moeten worden geleerd, maar zal ook de handhaving van de daarin uitgedrukte waarden en normen tijdens een crisissituatie moeten worden getraind. Hierbij valt te denken aan het integreren van deze gedragscode in opleidingen en in de opleiding die voorafgaat aan een uitzending. Want juist te midden van een crisissituatie mag van de militair worden verwacht dat hij waarden en normen handhaaft als de civiele omgeving daartoe niet meer of nog niet in staat is. Zo'n training moet er onder meer op zijn gericht de militair te leren omgaan met zijn verantwoordelijkheid, gegeven het feit dat militaire handelingen vaak dubbele effecten sorteren: het beoogde effect én het niet-beoogde effect (bijvoorbeeld collaterale schade). Daarom moet de militair zijn verantwoordelijkheid leren dragen op de grens van ethiek en tragiek. ■

MENINGEN van anderen

Aandacht voor „attrition“

Ook mijn aandacht werd, evenals die van lkol Gijsbers en majoor Calmeijer Meijburg, getrokken door het artikel „Aandacht voor attrition“ van prof. Teitler. Vooral de combinatie van opvattingen die voorkwamen in het artikel en de daaropvolgende reactie, trof mij. Wat mij interesseerde was niet zozeer de mogelijkheid om met het ontwikkelde begrippenkader te komen tot een bepaalde operationele doctrine, maar meer de mogelijkheid om er gebeurtenissen uit het recente verleden mee in een ander daglicht te stellen. Ook het in dit verband aangehaalde „CNN-effect“ speelt daarin een belangrijke rol. Ik zal dat trachten duidelijk te maken met voorbeelden die ik heb geput uit de dagelijkse nieuwsberichten.

Het CNN-effect houdt in dat verliezen aan eigen zijde onbarmhartig in de media worden blootgegeven. Dit moet worden gezien in verband met het feit dat vandaag de dag omvangrijke verliezen aan mensenlevens in ons deel van de wereld niet meer worden geaccepteerd en dat de publieke opinie in de politieke besluitvorming vaak de doorslag geeft en niet het koele afwegen van uitgeschakelde eenheden, veroverd gebied en bereikte doelen. De toegevoegde factor heeft aldus een zodanige verschuiving bewerkstelligd in de waarde van het element „attrition“ in de krijgsvoering dat de „westerse democratieën zich niet meer kunnen (mogen) meten met een tegenstander die in staat is het op een wederzijdse uitputting te laten aankomen. Zij zijn dus in hoge mate op de manoeuvre aangewezen en daartoe gelukkig ook in staat.

Wat in Korea (vlak na de Tweede Wereldoorlog) nog wel kon, was in Vietnam niet meer mogelijk; de Vietcong bezat het vermogen en de wil om het te laten aankomen op attritie. De VS werden verast door het CNN-effect; de Vietcong

had daar geen last van.

Overigens, achteraf blijkt de slijtageslag het schrikbeeld te zijn geweest toen, ten tijde van het Golf-conflict, tot gewapend ingrijpen moest worden besloten. Het beeld van „aarzelende generaals“ is onlangs nog uitgebreid op de tv te zien geweest.

Nu we toch in de Golfoorlog zijn beland (ook Gijsbers en Calmeijer Meijburg gaan in op dit voorbeeld, zij het op een andere wijze); wat kan de beschreven opvatting over attrition ons leren over het verloop en de uitslag ervan? Afgaande op wat daarover publiekelijk bekend is geworden, lijkt het erop dat in politiek opzicht Saddam Hoessein (SH) de wil van de VS heeft onderschat om (na Vietnam) de uitdaging te aanvaarden. Ook zijn poging om de coalitie op te breken door Israel bij de krijgshandelingen te betrekken, is op niets uitgelopen.

Het staat buiten kijf dat deze miscalculaties hem op een politiek-economisch geïsoleerde positie zijn komen te staan.

De strategisch-operationele beoordeling van de oorlog levert echter wel stof op voor discussie.

Aanvankelijk leek SH aan te sturen op de (zo gevreesde) slijtageslag, door nagevoeg al zijn troepen te concentreren in Koeweit. Deze invitatie werd door de coalitie omzeild met een voorbeeldige manoeuvre waarmee de vijandelijke troepenmacht werd ingesloten en geëlimineerd nadat de verbindingsstructuur van het commandostelsel vanuit de lucht was opgebroken. Toen echter het stof was opgetrokken en de strijd was beëindigd bleken de elite-troepen van SH., de ruggraat van zijn leger, de dans te zijn ontsprongen. Ondertussen was ook komen vast te staan dat zijn luchtmacht nauwelijks had geleden en dat ook het potentieel aan raketten nog geheel aanwezig was. Irak was, op Israel na, nog steeds de sterkste macht in de regio. Het leek erop dat slechts „waardeloze“ milities waren opgeofferd.

Hoe laat dit voorbeeld zich nu vertalen in termen van attritie en manoeuvre?

Je zou kunnen veronderstellen dat SH tot op het laatste moment de schijn heeft weten te wekken dat hij op „attrition“ uit was terwijl hij ondertussen achter het scherm van op te offeren reserve-eenheden, de

kern van zijn leger heimelijk aan de vernietiging wist te onttrekken; een manoeuvre dus, anticiperend op de omvatting die hem te wachten stond. Ook heeft hij kans gezien om zijn luchtstrijdkrachten te onttrekken aan een slijtageslag die hen werd opgedrongen.

Als misleiding en manoeuvre inderdaad zijn opzet is geweest, dan heeft SH geen strategisch-operationele fouten gemaakt en is de gehele geallieerde manoeuvre, althans zuiver militair gezien, een slag in de lucht geweest. Ook al was het tactisch gezien nog zo'n succes.

Interessant is het dan, te weten op welk moment SH zijn elite-eenheden terugtrok. Was dat toen het hem, door de opbouw van de Amerikaanse strijdkrachten, duidelijk werd dat een confrontatie alleen nog maar kon leiden tot disproportionele verliezen aan zijn kant? Of werd hem dat pas duidelijk op het moment dat massale luchtaanvallen de commando- en aanvoerlijnen lamlegden?

Samenvattend zou men dus over de Golfoorlog kunnen zeggen dat (afgezien van de morele kant van de zaak) SH, nadat hij de teerling wat onhandig had geworpen, volgens de opvatting over de attritie, de krijg waarschijnlijk niet zo onbekwaam heeft gevoerd als de gangbare mening doet voorkomen.

Waarmee overigens geenszins is gezegd dat ik een bewonderaar van de man ben. Mij tenslotte toch op glad ijs begevend, vraag ik mij af of de lijn van attritie en manoeuvre kan worden doorgetrokken naar de hedendaagse *peace-enforcement* operaties. Als dat mogelijk is, dan zou dat ongeveer op het volgende neerkomen. Omdat het CNN-effect hier dubbel zwaar weegt, zullen VN-troepen die posities bezetten, het pas op een treffen kunnen laten aankomen als zeker is dat de slijtage volledig aan de zijde van de tegenstander ligt. Met andere woorden, als zij daadwerkelijk en afdoende met vuur worden beschermd en op ieder moment kunnen worden teruggenomen. De tv-beelden van gegijzelde bataljons staan wat dat betreft nog vers op het netvlies. De gang van zaken in Bosnië liet zien dat de kansen alleen konden worden gekeerd door toepassing van het element manoeuvre; in dit geval, de zware luchtaanvallen op alle kwetsbare doelen in de gehele regio.

Dat het bovenstaande weinig nieuws inhoudt, neem ik onmiddellijk aan; het ging er mij slechts om het begrip „attrition aan te wenden om bepaalde zaken eens op een andere manier te beoordelen.

M. IGEL

Naschrift redactie.

Prof. dr. G. Teitler heeft meegedeeld zich met de inhoud van deze Mening van Anderen te kunnen verenigen en derhalve afziet van van verder commentaar.

BOEKEN bespreking

Mijn jaren als bevelhebber

door H.A. Couzy, 184 blz.

Uitg. L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen 1996. Prijs: f 29,90.

ISBN: 9025408397

Bij het vertrek van een bevelhebber is het regel geworden dat deze in één of meer interviews een terugblik geeft over de ervaringen die zijn opgedaan in deze functie. Ook van de vertrekkende Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS) zijn eind juni/begin juli van dit jaar verscheidene interviews en beschouwingen opgetekend.

Vermoedelijk uniek voor de Nederlandse situatie is dat in dezelfde periode ook een boek van zijn hand verscheen waarin uitgebreider op enkele zaken is ingegaan, dan in een interview mogelijk is. In het „Ten geleide” verduidelijkt de schrijver de reden om tot deze uitzonderlijke actie over te gaan. Zijns inziens is vanwege de verschillende aanvaringen met „de politiek” (daarmee zowel de politieke leiding van het departement als meer in het algemeen politici bedoelend) een verduidelijking nodig van zijn handelen. Hij geeft daarbij aan, dat aan zijn loyaliteit niet mag worden getwijfeld, maar voegt er wel aan toe dat het belang van de landmacht voorop stond. Dit houdt dus in dat zijn loyaliteit

in twee richtingen werkte: te weten richting politieke leiding en Koninklijke Landmacht.

Een tweezijdige loyaliteit (naar boven en beneden) geldt in feite voor iedere commandant, maar voor een bevelhebber in het overgangsgebied van militaire organisatie en politiek vormt dit toch een bijzonder facet van de functie. In een betrekkelijk stabiele situatie, zoals het defensie-apparaat vele jaren heeft gekend, blijven fricties beperkt en zijn veelal oplossingen te vinden. Bij grote en ingrijpende veranderingen blijkt het echter minder gemakkelijk in goede harmonie oplossingen te vinden. In het begin van de jaren zeventig leidde dit tot een generaalsconflict, waarbij een vijftal landmachtgeneraals opstapte. Uit deze affaire blijkt duidelijk dat de politiek beslist en vertrek niets oplost. Ook generaal Couzy was deze mening toegedaan en hoopte vermoedelijk dat bij de nu plaats vindende grote veranderingen binnen de Kl goed overleg met de politieke leiding mogelijk zou zijn voor het oplossen van specifieke problemen. Hierin is hij bedrogen uitgekomen, althans: het liep anders dan hij kennelijk verwachtte. Als reactie hierop heeft hij verschillende keren publiekelijk zijn visie geuit. Dit leidde onder andere tot de opmerking dat „Generaals er zijn om troepen te commanderen en niet om politiek te bedrijven”. Met name deze bemerking is voor generaal Couzy reden geweest het boek te schrijven.

In het boek komen verschillende onderwerpen aan de orde, zoals de gevolgde loopbaan en de daarin opgedane ervaringen; de opheffing van de dienstplicht; de nieuwe koers en besturing van de Kl en het inschakelen van het bedrijfsleven en adviesbureaus hierbij; en uiteraard de gang van zaken rond Srebrenica.

Uit het verhaalde komt geleidelijk aan het beeld naar voren – dat ook in andere commentaren is gesignaleerd – dat er sprake is geweest van een grote „mis”communicatie tussen deze BLS en de politieke leiding. Het lijkt redelijk te veronderstellen dat dit gebrek aan communicatie de ware reden was het boek te schrijven. De veel geciteerde opmerking van het kamerlid Zijlstra, omtrent het politiek bedrijven door generaals is dan ook niet meer dan een aanleiding geweest. Deze opmerking

duidt namelijk op een zo groot gebrek aan kennis van de positie van de BLS en van de stafprocedures in een militaire (KL) organisatie, dat dit beter met een cursus op het Instituut Defensie Leergangen kan worden rechtgezet dan met het schrijven van een boek.

Het pleit niet voor politici dat zij niet de signalen hebben onderkend die uitgingen van de publiekelijk gemaakte opmerkingen van de BLS, en zich meer bezig hielden met de (on)wenselijkheid ervan dan met de redenen die de uitspraken veroorzaakten. Hadden zij dit wel gedaan, dan zou de uitgave van dit boek overbodig zijn geweest.

De snelle verschijning na zijn terugtreden als bevelhebber geeft het boek een hoge actualiteitswaarde, maar de diepgang ontbreekt. De beschreven aspecten van het bevelhebberschap hebben voornamelijk betrekking op de relatie met het ministerie. De contacten met het personeel, de personele, materiële en opleidingsconsequenties van de nieuwe taken voor de KL, de samenwerking met andere krijgsmachtdelen en dergelijke komen daarentegen nauwelijks aan de orde. Hierdoor is helaas niet het volledige beeld gegeven van het bevelhebberschap. De titel dekt dus niet geheel de lading.

Door de journalistieke steun bij het redigeren, leest het boek vlot, maar men moet een wel beetje thuis zijn in het Haagse circuit om de verbanden te herkennen.

Het blijft jammer dat een boek moest worden geschreven om aandacht te krijgen voor een probleem.

T. DE KRUIFF, genm b.d.

The Politics of Revenge

Fascism and the military in 20th century Spain, door Paul Preston, 215 blz. Uitg.: Routledge, Londen/New York, 1995.

Prijs: £ 12,99

ISBN: 0415120004

De literatuur over de geschiedenis van Spanje in de twintigste eeuw wordt gedomineerd door aandacht voor de linkse krachten. Toch waren het vooral de rechtse krachten die deze eeuw in Spanje de

dienst uitmaakten. In zijn boek „*The Politics of Revenge*” geeft professor Paul Preston een gedetailleerde beschrijving van de rechtse krachten, zoals deze vanaf het eind van de burgeroorlog in 1939 onder leiding van dictator Franco tot aan diens dood in 1975 de macht deelden: de Falange-partij, het leger en de katholieke kerk. Hun eenheid had, met Duitse militaire steun, geresulteerd in de overwinning van de burgeroorlog.

Het boek begint met een nadere analyse van het Spaanse fascisme sedert de jaren dertig waaruit de Falange-partij als sterkste beweging naar voren kwam, maar niet kon tippen aan de kracht van het leger. In 1937 werden all contra-revolutionaire krachten gebundeld in de *Falange Española Tradicionalista y de las Ofensivas Nacional-Sindicalista*, die de politieke arm werd van dictator Franco's rechtse coalitie. De overheersing van deze coalitie door het leger met sterk monarchistische trekken, leidde tot een herstel van de conservatieve oligarchie, waarin de fascistische vernieuwingsdrang minder ruimte kreeg dan in Duitsland en Italië. Naarmate het Falangistische gedachtegoed in de jaren zestig en zeventig versteende en leidde tot repressie, kozen de kerk en het kapitaal voorzichtig de zijde van de sociale vernieuwing.

Het tweede hoofdstuk beschouwt de Falangistische ideologie met alle propagandistische verdraaiingen die een totalitair regime zich kan permitteren.

In hoofdstuk drie verhaalt schrijver hoe Franco tijdens de Tweede Wereldoorlog handig weerstand bood aan de verleiding zich aan de zijde van As-mogendheden in de strijd te mengen, dit ondanks sterke druk van Duitse zijde en vanuit de Falange. De grote armoede onder de Spaanse bevolking en het mede door de Britse diplomatie zeer geringe enthousiasme van het leger, zorgden ervoor dat zo'n stap telkens door de voorzichtige Caudillo werd uitgesteld.

Hoofdstuk vier beschrijft de relatie tussen Franco en zijn collega-generaals tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verschillende pogingen van hen om zijn dictatoriale macht in te perken wist Franco op behendige wijze te neutraliseren, waardoor zijn macht toenam.

De hoofdstukken vijf en zes beschrijven

de ontwikkelingen met betrekking tot respectievelijk de Falange en het leger in de periode 1939-1975. Deze beide steunpilaren van Franco's dictatuur werden gaandeweg door de Caudillo's verdeel-en-heerspolitiek van de maatschappij vervreemd en vervielen in een ultra-rechts isolationisme met repressie tegen communisten, studenten en vooral de Baskische afscheidingsbeweging ETA die de terreur niet schuwde. Vanaf het midden van de jaren vijftig werden de Falangisten in de regering door Franco geleidelijk vervangen door aan de *Opus Dei*-beweging gerelateerde technocraten. Deze a-politieke conservatieven hebben na 1975, met koning Juan Carlos aan de macht, een vreedzame transitie naar de democratie mogelijk gemaakt.

Het numeriek zeer omvangrijke leger, met hoge officieren in talrijke binnenlandse politieke en bestuurlijke functies, bleef een karig betaald en slecht uitgerust krijgsmachtdeel. Dit in tegenstelling tot marine en luchtmacht die minder politiek en meer internationaal waren georiënteerd. Weliswaar bleef Franco's Spanje verre van de NAVO, maar door in 1953 een defensieverdrag met de VS te sluiten werd in ruil voor bases (Torrejon, Zaragoza, Rota) militaire hulp en moderne uitrusting verkregen.

De slothoofdstukken tonen aan hoe de ultra-rechtse krachten van de Falange en het leger zich tussen 1973 en 1982 zich als het ware terugtrekken in de bunker van de verbrokkelende dictatuur, in een poging het erfgoed van Franco ook na diens dood te laten voortleven. Na al een eerdere coup-poging van Ikol Tejero, betreedt deze exponent van ultra-rechts op 23 februari 1981 het parlement en doet een vergeefse poging om de macht te grijpen. De maatschappelijke vernieuwing onder de pragmatist Suarez, met krachtige steun van koning Juan Carlos, is dan al zover gevorderd, dat juist ultra-rechts de dolkstoot krijgt toegediend. Dit boek gaat overigens niet verder in op de overgang naar democratie, omdat de schrijver daarover in 1986 al een boek, getiteld *The Triumph of Democracy in Spain*, heeft gepubliceerd.

Dit boek is royaal van literatuurverwijzingen voorzien en bevat aan het slot nog een

beredeneerde lijst van aanbevolen literatuur. Ook is een chronologisch overzicht opgenomen. Dat neemt niet weg dat dit boek, mede door het noemen van veel Spaanse namen en uitdrukkingen, niet makkelijk leest. Daardoor zal het lezerspubliek beperkt blijven tot diegenen die specifiek in de Spaanse politieke geschiedenis zijn geïnteresseerd. Voor hen is *The Politics of Revenge* gedegen studiemateriaal.

D. STARINK, cdre KLU

